

Тенденции на престъпността в България

2000 – 2005 г.

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Настоящият доклад е разработен от експертен екип на Центъра за изследване на демокрацията:

Тихомир Безлов, Старши анализатор, Социологическа програма, Център за изследване на демокрацията.

Филип Гунев, Научен сътрудник, Европейска програма, Център за изследване на демокрацията.

Христо Христов, Изследовател, Агенция „Витоша Рисърч“.

и със съдействието на:

Александър Стоянов, Директор на агенция „Витоша Рисърч“.

Мария Йорданова, Директор на Правната програма, Център за изследване на демокрацията.

Димитър Марков, Координатор на проект, Правна програма, Център за изследване на демокрацията.

Центърът за изследване на демокрацията благодари за бележките и предложенията на:

Бойко Коцев Заместник-министър на вътрешните работи.

Ген. Валентин Петров Директор, Национална служба „Полиция“, Министерство на вътрешните работи.

Джо Гуди Програмен мениджър, Европейски център за наблюдение на расизма и ксенофобията, Виена.

Данаил Петлешков Началник на отдел „Координация, информационна и аналитична дейност“, Национална служба „Полиция“, Министерство на вътрешните работи.

Изданието е част от проект по проблемите на противодействието на корупцията и организираната престъпност, финансиран от Европейския съюз.

Тази публикация е осъществена с финансовата подкрепа на Министерството на правосъдието на САЩ.

ISBN-10: 954-477-139-5

ISBN-13: 978-954-477-139-3

© 2006, Център за изследване на демокрацията
Всички права запазени.

ул. „Александър Жендов“ 5, 1113 София
тел. (+359 2) 971 3000, факс (+359 2) 971 2233
www.csd.bg, csd@online.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	5
1. Общи тенденции.....	11
1.1. Полицейска статистика и изследване на жертвите.....	11
1.2. Бизнесът и престъпността	12
1.3. Международни аспекти.....	13
2. Динамика на престъпността в България.....	19
2.1. Демографски промени.....	19
2.2. Социално-икономически фактори	21
2.3. Ролята на правоприлагащите институции	22
2.4. Износ на престъпност	28
2.5. Мерки за сигурност.....	31
2.5.1. Фирмена сигурност.....	31
2.5.2. Мерки за защита на домовете.....	33
3. Представи за престъпността	35
4. Нерегистрирана и незаявена престъпност.....	39
4.1. Полицейски „филтри“ и нерегистрирана престъпност.....	39
4.2. Незаявена престъпност.....	42
4.3. Латентна престъпност при фирмите.....	44
5. Анализ на отделни категории престъпления	47
5.1. Убийства	47
5.2. Грабежи	50
5.3. Кражби на автомобили.....	52
5.4. Кражби от автомобили.....	56
5.5. Кражби от домовете	57
5.6. Кражби на лични вещи, велосипеди и джебчийски кражби....	60
5.7. Престъпления срещу бизнеса	62
5.7.1. Измами и кражби от външни лица и клиенти	63
5.7.2. Измами и кражби от служители.....	64
Приложение 1. Теми в Националното изследване на престъпността....	69
Приложение 2. Статистически анализи.....	71
Резюме.....	77
Публикации на Центъра за изследване на демокрацията	83

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

БВП	Брутен вътрешен продукт
ДДС	Данък добавена стойност
Европол	Европейска полицейска служба
Евростат	Статистическа служба на Европейския съюз
ЕС	Европейски съюз
ИКЕООН	Икономическа комисия за Европа на ООН (UNECE—United Nations Economic Commission for Europe)
Интерпол	Международна организация на криминалната полиция
МВР	Министерство на вътрешните работи
МИЖП	Международно изследване на жертвите на престъпността (ICVS—International Crime Victim Survey)
МИИППООН	Междурегионален институт за изследване на престъпността и правосъдието на ООН (UNICRI—United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute)
МИПБС	Международно изследване на престъпността в бизнес сектора (ICBS—International Crime Business Survey)
МИПЕС	Международно изследване на престъпността в Европейския съюз (EUICS—European Union International Crime Survey)
МПС	Моторно превозно средство
НИП	Национално изследване на престъпността
НК	Наказателен кодекс
НОИ	Национален осигурителен институт
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
НСИ	Национален статистически институт
ООН	Организация на обединените нации
ПРООН	Програма за развитие на ООН (UNDP—United Nations Development Program)
РДВР	Регионална дирекция на вътрешните работи
РПУ	Районно полицейско управление
СНПООН	Службата по наркотиците и престъпността на ООН (UNODC—United Nations Office on Drugs and Crime)
IMEI	Международен регистрационен номер на мобилен телефон (International Mobile Equipment Identity)

УВОД

Престъпността в България до началото на прехода към демокрация (1989 г.) е по-ниска от средната, наблюдавана в Западна Европа и САЩ. Радикалните политически, социални и демографски промени, настъпили след тази година, се съпътстват от нарастване на престъпността, чието равнище се запазва високо през периода на 90-те години. В края на 90-те и особено след 2000 г. започва процес на неговото намаляване.

Различните равнища на престъпност в тези три обособени периода имат своите предпоставки в различните институционални, социално-икономически, политически и демографски условия в страната.

В периода преди 1989 г. в България доминира системата на управление, основана на всеобхватен контрол, политическа репресия и изолация, пълна трудова заетост, устойчиви, макар и ниски доходи на населението, и липса на сериозни демографски рискове.

През 90-те години започва разграждане на старата система – премахват се еднопартийният монопол върху властта и тоталният политически контрол, започва повсеместно раздържавяване и т.н. Изселническите и първите емиграционни вълни през 1989 – 1991 г. се съпътстват от сериозен спад в раждаемостта и нарастване на смъртността. Нараства безработицата, която в някои населени места надвишава 80% и засяга особено чувствително определени групи от населението, сред които са и ромите. Доходите на населението като цяло намаляват. През 1996 г. те са близки до границата на абсолютната бедност за по-голямата част от хората в България. Премахват се много от старите структури за ред и сигурност, свива се репресивният апарат, наказателното правосъдие намалява обема на работата си между два и три пъти. През 1993 г. е достигнато най-ниското равнище – произнесените присъди са 3,2 пъти по-малко в сравнение с 1989 г. Тази тенденция е в пълен контраст с рязкото увеличаване на престъпността.

В края на 90-те и особено след 2000 г. управлението на страната се консолидира, а финансовата система и икономиката на страната се стабилизират. Реформите се поставят в контекста на преговорите за членство в ЕС. Намаляващата безработица, постепенното увеличаване на доходите на населението и икономическият растеж ограничават търсенето на приходи по престъпен начин. Развиващите се демографски и миграционни процеси през този период допринасят за спада на престъпността. Извършващите се главно под натиска на ЕС реформи в съдебната власт и правоохранителните органи водят до увеличаване на техния капацитет¹.

Темата престъпност в България през последните 10-12 години е зона за постоянно политическо противопоставяне. Тя е болезнен проблем не

---

¹ Така например въпреки тенденцията на спад в престъпността през 2004 г. броят на осъдените лица е шест пъти по-голям, отколкото през 1993 г.

само за страните, преживяващи политически и икономически кризи, но и за повечето страни от Европейския съюз. Ето защо е особено важно **нейното състояние и динамика да се оценяват чрез общопризнати стандарти, критерии и подходи**. За разлика от повечето страни от европейската общност обаче, в българското общество все още преобладава съмнението и дори недоверието към официалните данни за престъпността. Във връзка с това може да се предположи, че оценките за продължаващия спад на престъпността и през 2005 г. отново ще бъдат посрещнати със скептицизъм.

Един от основните проблеми, свързани с престъпността, е **недоверието към официалните данни**, които се обявяват, събират и обработват от структурите на Министерството на вътрешните работи (МВР). МВР е една от най-централизираните институции, тя се ръководи от ключови за управляващите партии политици; партийните интереси изискват позитивни послания, т.е. данни, показващи намаляваща престъпност. Подобна е ситуацията и в различните служби на МВР. Намаляващата престъпност обикновено се разглежда като признак за повишаваща се ефективност на тяхната работа. Така данните за криминалната ситуация в страната и начинът, по който тези данни се събират и интерпретират, се превръщат в нещо повече от технически проблем.

Възможността за манипулиране на данните за престъпността не е единственият проблем, свързан с тяхната достоверност. От чисто технически аспект основният въпрос е дали административната система, създадена за регистриране и отчитане на информация за престъпността, е в състояние точно и адекватно да отразява реално съществуващата криминогенна ситуация, т.е. правилно да регистрира и отчита всички извършени на територията на дадена държава престъпления за определен период. Пълна достоверност би била налице, ако гражданите адекватно „разпознават“ всички извършени срещу тях престъпления, ако всяко „разпознато“ престъпление се докладва и ако административната система за регистрация „осчетоводява“ всички подадени към нея сигнали.

Световният опит в това отношение показва, че: 1) невинаги гражданите разбират, че срещу тях е извършено престъпление; 2) невинаги „разпознатите“ престъпления се заявяват в полицията; 3) в много системи на регистрация действат „филтри“ обусловени от административни и/или политически интереси, т.е. част от заявените от гражданите престъпления не се регистрират. Съществени за точното отчитане на реалното равнище на престъпност са вторият и третият фактор, означаващи съответно с термините **латентност** и **полицейски филтри**.

Явлението **латентност** е налице при повечето видове престъпления и е обстойно изследвано в криминологията. Като правило латентността зависи от сериозността на престъплението, отзивчивостта на полицията (състоянието на отношенията между гражданите и полицията) и впечатленията на гражданите за ефективността на действията на правоприлагащите органи. Ако дадено престъпление zlepоставя личността (при изнасилване или корупция), отношенията между гражданите и полицията са

проблематични или сред обществеността доминира представата, че правоприлагащите органи са слабоефективни, като правило латентността за съответното престъпление е висока. Например при даване на подкуп и двете страни в съответната сделка са отговорни пред закона и поради това латентността е близка до 100 % (вероятността някой да докладва, че е дал подкуп е изключително малка). От гледна точка на данните за реалното равнище на престъпността латентността е фактор, който при други равни условия води до намаляване на отчитаното равнище на престъпност.

Полицейските филтри също допринасят за разминаване между реалното и отчитаното равнище на престъпност. Механизмът на намаляване на броя на отчетените престъпления обаче е друг. Тук става дума за преднамерени действия на служители, които обезкуражават граждани, изразили готовност да заявят дадено престъпление, или за действия, при които чрез административни „трикове“ докладвано престъпление в крайна сметка не влиза в отчетността.

Неотчитането на значим брой престъпления от съществуващите административни системи поради действието на явленията латентност и полицейски филтри е проблем в повечето страни на света. Нещо повече, поради латентност, дори дадена административна система да е идеална, т.е. да изключва полицейски филтри и/или директна манипулация на данните, отчитаното от нея равнище на престъпност съществено ще се разминава с реалното. Поради това повечето изследователи и политици отчитат необходимостта от използване на алтернативни начини за измерване на реалното равнище на престъпността. Използването на подобни подходи е обусловено най-малко от две причини. Първо, повишава се доверието на обществото, че изпълнителната власт не манипулира данни в своя изгода. Второ, в изследователски и в технически план става възможно да се навлезе в дълбочина на взаимодействието между обществото и правоприлагащите органи, като се изследва комбинацията от фактори, обуславяща едно или друго равнище на латентност.

Виктимизационните изследвания, които в световен мащаб имат над 30-годишна традиция², се разглеждат като метод и подход, който **измерва относително точно реалното равнище на престъпност** на дадена страна. Използваната методология е подобна на добре развитите маркетингови и демоскопски изследвания и се основава на случайни извадки, представителни за населението. Събираната чрез тези изследвания информация е достатъчно надеждна и точна, за да дава основания от нея да се правят изводи за реалното равнище на престъпност. На практика това е единственият или най-надеждният начин да се получи подобна информация. Този подход създава доверие и позволява да се събира надеждна информация от независими граждански организации, които да провеждат виктимизационни изследвания, за да измерват и оценяват състоянието на престъпността в страната. По този начин, от една страна, се използва

---

² Ханс фон Хентиг е първият криминолог, който с книгата си *Престъпникът и неговата жертва* (1948 г.) става основател на виктимологията като поддисциплина на криминологията. Първото национално виктимизационно изследване се провежда в САЩ през 1966 г.

надежден метод на измерване и, от друга, се елиминират институционално-политическите и ведомствените интереси данните за престъпността да бъдат манипулирани в една или друга посока.

В България подобни изследвания за пръв път бяха реализирани през 1997 г. от ООН в София. След политическата и икономическата криза през 1996 – 1997 г. екип на Центъра за изследване на демокрацията, участващ в проекта на ПРООН „Ранно сигнализиране“, въведе блок с виктимизационни въпроси³ в месечните си изследвания. Опитът показва, че този тип изследване е устойчив и надежден инструмент, който до голяма степен е независим от текущата политическа конюнктура и свързаните с нея мнения и оценки на гражданите. Една от основните линии на анализа на данните от виктимизационните изследвания е съпоставката на получената информация с обобщените данни на полицейската статистика.

С публикуването на доклада *Тенденции на престъпността в България: полицейска статистика и виктимизационни изследвания* през 2005 г. Центърът за изследване на демокрацията направи за пръв път опит за систематично съпоставяне на данните от виктимизационни изследвания с данните от полицейската статистика и потърси сравнимост с развитите западни страни. Настоящият анализ е продължение на усилието за сравняване на данните от полицейската статистика и данните от **виктимизационните изследвания, наречени Национални изследвания на престъпността (НИП)**. Те дават добра възможност дискусиата за състоянието на престъпността в страната да се основава на обективни критерии (конкретни данни), а не да се изхожда от представите на политическия елит или на други специфични професионални групи, свързани с правоприлагащите институции.

Настоящият втори доклад на Центъра за изследване на демокрацията предлага оценка на конвенционалната престъпност в страната през периода 2000 – 2005 г. В него не се разглеждат въпроси, свързани с организираната престъпност и корупцията, които са предмет на друг тип специализирани изследвания на Центъра⁴. Целта на анализа е да се предизвика обществена дискусия върху **реалните проблеми на престъпността, засягаща всекидневието на преобладаващата част от населението в България, на почти всяко българско семейство**. Да се анализират равнището на българската престъпност и нейната специфика в сравнение с европейските равнища е също актуална цел за страната.

³ Вж. Ранно сигнализиране – годишен обзор България 1998 г., ПРООН, 1998, с. 93-96.

⁴ Вж. Център за изследване на демокрацията (2004), *Корупция, контрабанда и институционална реформа*, София; Център за изследване на демокрацията (2003), *Пазарът на наркотици в България*, София; Център за изследване на демокрацията (2004), *Партньори в престъпността: рисковете от симбиозата между сектора за сигурност и организираната престъпност в Югоизточна Европа*, София; Център за изследване на демокрацията (2004), *Транспорт, контрабанда и организирана престъпност*, София; Център за изследване на демокрацията (2005), *Антикорупционните реформи в България*, София; Център за изследване на демокрацията (2006), *Антикорупционните реформи в България на прага на членството в Европейския съюз*, София.

Докладът се основава на сравнения между данните, събирани от полицията на основата на заявителските материали и данните от НИП (таблица 1). За НИП, проведени у нас, е използвана методологията на Международно изследване на жертвите на престъпността (МИЖП) – ICVS (International Crime Victim Survey). Освен това е използвана и методологията на Международно изследване на престъпността в бизнес сектора (МИПБС) – ICBS (International Crime Business Survey)⁵.

Първото национално изследване по методологията на МИЖП е проведено в България от Витоша Рисърч през юли 2002 г., второто – през ноември 2004 г., а третото – в началото на декември 2005 г. Измерването на равнището на престъпността по видове престъпления в България обхваща 11 категории престъпления (на респондентите в изследването се задава въпрос дали са станали жертва за всяка от тези категории престъпления). Изследваните 11 категории обхващат най-масовите престъпления. Те съставляват близо 80% от регистрираните от полицията престъпления и поради това дават цялостна представа за състоянието на престъпността. Данните от трите национални изследвания на престъпността дават възможност да се направи анализ за периода 2000 – 2005 г.

За пръв път в този доклад се включват и резултатите от национално изследване на жертвите на престъпност в бизнес сектора. Първото подобно изследване е проведено в България през 2000 г. от Витоша Рисърч под ръководството и по методологията на МИИППООН; то е част от международното сравнително изследване, което обхваща столиците на България, Албания, Хърватия, Беларус, Литва, Унгария, Румъния, Русия и Украйна. През септември 2005 г. Центърът за изследване на демокрацията и Витоша Рисърч проведе второ изследване, използвайки отново методологията на МИИППООН, с представителна извадка от 308 фирми от цялата страна.

Сравнителният анализ на данните от НИП, данните на полицията или данните от други страни се основава на две групи коефициенти – **превалентност и инцидентност**. **Коефициентът на превалентност** показва относителния дял на хората, станали жертва на престъпление. **Коефициентът на инцидентност** показва броя на престъпленията на 100 души през годината, предхождаща проучването (отчита се фактът, че някои респонденти може да са били жертва на един и същ тип престъпление повече от един път през съответната година). При сравняването на полицейската статистика се използва коефициентът на превалентност, изчислен на основата на данни от НИП⁶.

---

⁵ Институциите на ООН, които участват в разработването и реализацията на МИЖП и МИПБС, са Междурегионалният институт на ООН за изследване на престъпността и правосъдието – МИИППООН и Службата по наркотиците и престъпността на ООН – СНПООН.

⁶ Поради това, че НИП са национални представителни изследвания, получените данни и показатели се интерпретират като информация, отнасяща се за населението на страната на възраст над 15 години.

Таблица 1. ПОЛИЦЕЙСКАТА СТАТИСТИКА И ВИКТИМИЗАЦИОННИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

	Статистика на МВР	Изследване на жертвите
Цели	Предоставя на органите на МВР статистика на престъпността, подпомагаща изпълнението на техните задачи.	Предоставя по-цялостна информация за престъпността, включвайки нерегистрирани или незаявиени в полицията престъпления.
Видове престъпления	<p>Всички престъпления, включени в Наказателния кодекс:</p> <ul style="list-style-type: none"> • престъпления против личността (вкл. убийства, изнасилвания, телесни повреди и др.); • престъпления против собствеността (кражба и др.); • общо опасни престъпления (кражба на МПС, палеж, престъпления, свързани с наркотици, престъпления по транспорта и др.); • икономически престъпления. 	<p>Срещу домакинствата и гражданите – 11 категории престъпления:</p> <ul style="list-style-type: none"> • кражби <i>на и от</i> автомобили, увреждане на автомобили; • кражби на мотопеди и кражби на велосипеди; • взломни кражби и опити за взломни кражби, кражби на лични вещи; • грабежи, сексуални престъпления, нападения/заплахи. <p>Срещу фирмите – 11 категории престъпления:</p> <ul style="list-style-type: none"> • кражби от служител или външно лице; • измами от служител или външно лице; • грабежи; • заплахи/рекет.
Начин на събиране на данни	<p>Полицията регистрира:</p> <ul style="list-style-type: none"> • престъпления, заявени от граждани; • престъпления, оповестени от публични източници. 	Извадково изследване, основано на интервюта: събират се данни за лица или домакинства, които са станали жертва на престъпления, независимо дали са били, или не са били заявени на полицията и регистрирани от нея.
Стойности, измерващи престъпността	Брой престъпления на 100 000 души	<ul style="list-style-type: none"> • Брой жертви на 100 души (превалентност). • Брой престъпления на 100 души (инцидентност).
Представителност	Голяма – над 100 000 престъпления се регистрират годишно	Интервюира се представителна извадка от минимум 1100 души от цялата страна. В САЩ извадката е от 60 000 души, във Великобритания – 46 000. МИЖП и МИПЕС разчитат на извадки от 1200 – 2000 души.
Честота на събираните данни	Ежедневно	Ежегодно от 1997 г. насам – национални изследвания са правени през 2001 и 2005 г. (НСИ); 2002 г. (Витоша Рисърч); 2003 г. (НЦИОМ); 2004 и 2005 г. (Витоша Рисърч); 1997 и 2000 г. само за София (Витоша Рисърч); 2004 г. само за Варна (Варненски свободен университет).
Разлики	Включва престъпления срещу фирми, държавна и общинска собственост, жертви под 15-годишна възраст.	Изключва престъпления срещу държавна и общинска собственост; жертви под 15-годишна възраст; престъпления в МВР и армията.

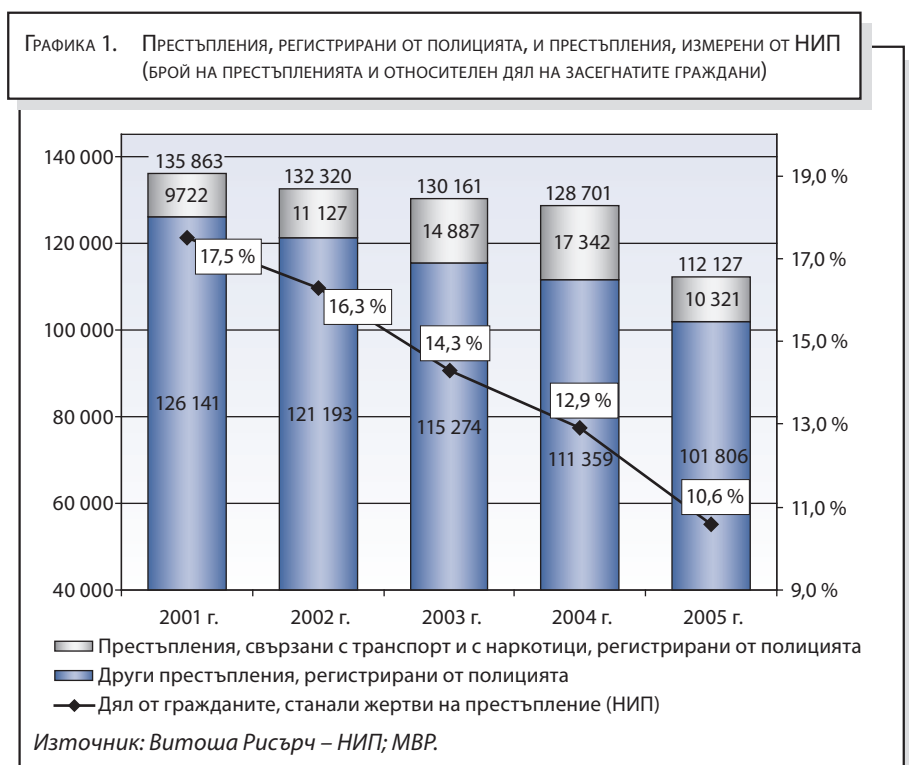
1. ОБЩИ ТЕНДЕНЦИИ

1.1. Полицейска статистика и изследване на жертвите

Резултатите от НИП потвърждават регистрираната от статистиката на полицията тенденция – в сравнение с 2004 г. през 2005 г. броят на извършените престъпления и броят на жертвите на престъпления намаляват (графика 1). През 2005 г. статистиката на полицията отчита двойно по-голям спад (8,6%), отколкото през периода 2001 – 2004 г., когато ежегодният спад варира между 3,4% и 4,9%.

През 2005 г. НИП отчита рекорден за последните пет години спад в броя на жертвите на престъпления: в сравнение с 2004 г. те намаляват с 18%. За предходни години ежегодният спад, регистриран от НИП, варира между 4% и 12%.

За да се постигне по-добра сравнимост с НИП, в *графика 1* престъпленията по транспорта (чл. 340-344 от НК) и престъпленията, свързани с наркотици (които полицията регистрира), са отделени. В тези две групи престъпления често няма жертва (управляващият МПС е бил под въздействието на алкохол) или жертва е самият извършител (например употребяващият наркотици). Подобно на престъпленията, свързани с корупция, при тези две групи престъпления латентността е висока и се регистрират единствено случаите, които полицията успява да разкрие.

Сравняването на данните на полицията и данните от НИП показва значително разминаване: измерените чрез НИП престъпления са многократно

ГРАФИКА 2. БРОЙ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА И БРОЙ НА ЖЕРТВЕТА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ⁷

Източник: Витоша Рисърч – НИП; МВР.

повече от тези, които е регистрирала полицията (графика 2). Като цяло обаче през периода 2001 – 2005 г. „ножицата“ между извършени престъпления и регистрирани от полицията престъпления се затваря. Ако през 2001 г. нерегистрирани от полицията са останали около 850 хиляди престъпления, през 2005 г. те са били 440 хиляди, т.е. разликата между регистрирани и нерегистрирани престъпления значително е намалела.

1.2. Бизнесът и престъпността

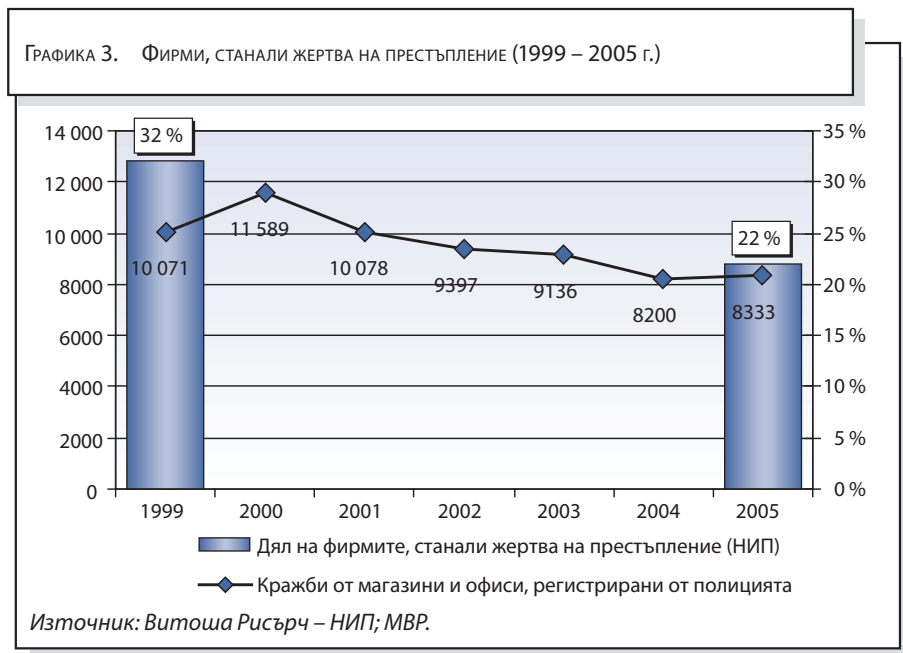
Две са основните предпоставки за тези големи разлики. Първата е **нежеланието на гражданите** да заявят в полицията, че са били жертва на престъпление, т.е. **латентността**. Втората е свързана с различни **вътрешни „филтри“ в полицията**, които водят до нерегистриране на престъпление, което жертвата е заявила. Тези филтри се различават в зависимост от типа престъпление и са описани по-нататък в доклада.

Вторият компонент на НИП изследва фирмите, които са станали жертва на престъпления през 2005 г. При сравняване на данните от НИП с данните от изследването на МИИППООН/Витоша Рисърч от 2000 г. може да се заключи, че **през периода 1999 – 2005 г. престъпленията срещу фирмите намаляват с приблизително същия темп, както престъпленията срещу гражданите**. Ако през 1999 г. 32% от фирмите в София са заявили, че са станали жертва на престъпно деяние⁸, то през 2005 г. фирмите жертви са били 19%, а в цялата страна – 22%⁹. Липсват обаче данни от 1999 г. за престъпността срещу бизнеса на национално ниво. Сравнимостта с данните на статистиката и на полицията, която не поддържа отделна статистика за престъпления спрямо фирми, е възможна само за някои категории престъпления като например кражби от магазини и офиси. Това сравнение показва, че тенденцията, регистрирана от НИП, съвпада с регистрираната от полицията тенденция.

⁷ Данните за регистрирани от МВР престъпления в тази графика не включват престъпленията по транспорта и престъпления, свързани с наркотици.

⁸ През 2000 г. въпросът, задаван на респондентите, е „През 1999 г. (между 1 януари и 31 декември) беше ли извършено някакво престъпление в този обект на Вашата фирма?“

⁹ В изследването през 2000 г. въпросът обхваща период от една година – „През 1999 г. (между 1 януари и 31 декември) беше ли извършено някакво престъпление в този обект на Вашата фирма?“, а през 2005 г. той обхваща периода между 1 януари и 30 септември – „През 2005 г. (между 1 януари и 30 септември) беше ли извършено някакво престъпление в този обект на Вашата фирма?“ Разликата в периодите, за които се пита в двата въпроса, наложи данните от 2000 г. да бъдат преизчислени за същия период, за да могат да бъдат сравними с данните от 2005 г. В тези въпроси не са включени престъпления, свързани с измами от служители или измами от външни лица.

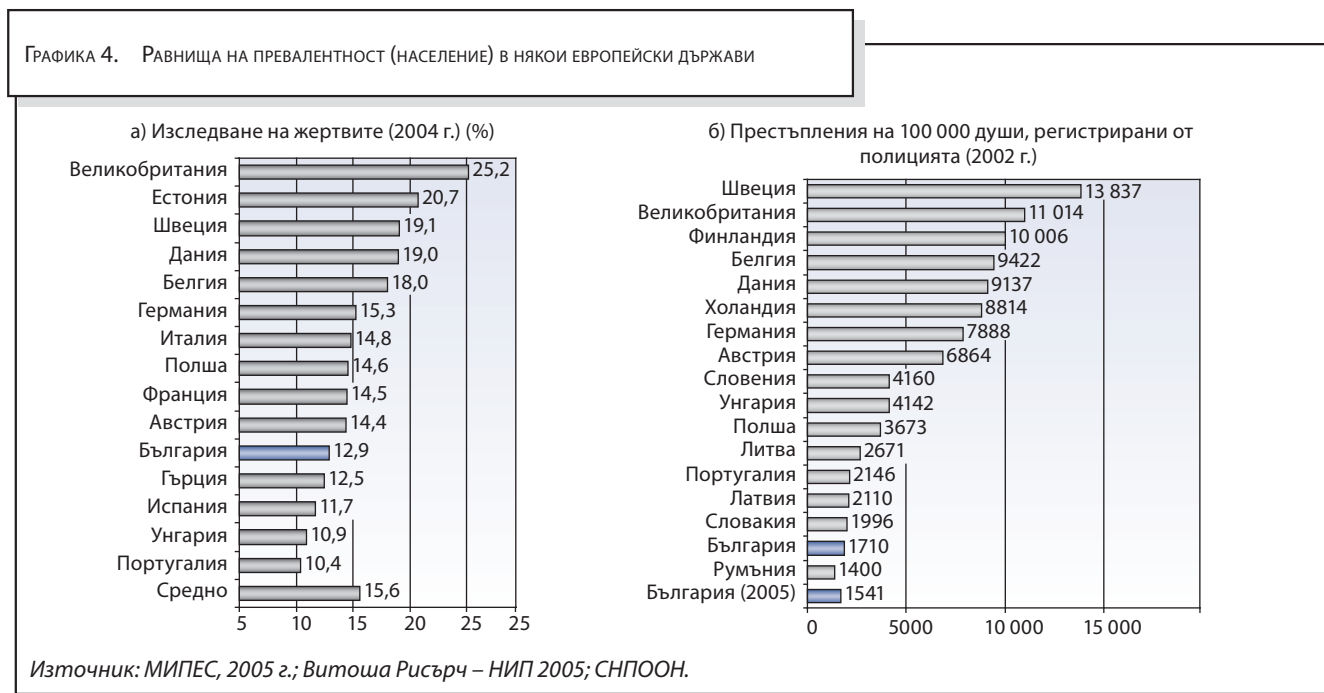

За разлика от престъпленията срещу гражданите в **бизнес сектора незаявените престъпления са значително по-малко**. През последните 5 години фирмите все по-често заявяват в полицията престъпленията, на които стават жертва. Поради намаляващата латентност спадът на престъпността в бизнес сектора, който полицията регистрира, е по-малък от този, който се отбелязва от НИП.

1.3. Международни аспекти

Въз основа на данните от НИП може да се направи изводът, че **България запазва позицията си на държава с равнища на престъпност малко по-ниски от средните за Европа** (графика 4а). Равнището на превалентност в страната намалява с близо 4 процентни пункта за последните 5 години – от 17% през 2001 г. на 12,9% през 2004 г.

През периода 2000 – 2005 г. се наблюдава спад на престъпността и в повечето европейски държави. Някои страни бележат по-голям спад в сравнение с България. Например в Полша делът на жертвите сред населението намалява от 23% на 14,6%, а в Швеция – от 25% на 19%. Във Великобритания спадът е незначителен – от 26% на 25,2%.

Международните сравнения на данните за престъпността често са обект на спекулации. Първо, поради обективните разлики между полицейската статистика и виктимизационните изследвания. Второ, поради различната методология на измерване, която се използва. Трето, поради различната степен на точност на полицейската статистика в различните държави. Четвърто, поради различното законово третиране на едно и също престъпление в различни държави.

Методологията на Международните изследвания за жертви на престъпността (МИЖП)¹⁰ се разработва и за да реши част от тези проблеми¹¹. Първите изследвания, основани на тази методология, стават възможни след 1989 г., когато за всички участващи страни се използват еднакви категории престъпления и се отчита един и същ период. **Националното изследване на престъпността (НИП)**, което Витоша Рисърч провежда за трети път от 2002 г., използва методология и въпросници, които позволяват сравнимост с МИЖП. При използване на данни, основани на МИЖП (графика 4а), могат да се сравнят реално две много различни страни, каквито са България и Швеция. При това сравнение се вижда, че в България е налице малко по-ниско равнище на престъпност – 6,2 процентни пункта. Сравнението на двете страни въз основа на данни от полицейската статистика показва разлика от 7,5 пъти (графика 4б). Голямото разминаване се дължи на това, че **полицейските данни за престъпността са трудно сравними в международен мащаб** поради:

- **липсата на пълно съответствие** между деянията, които се регистрират като престъпни в различните наказателноправни системи;
- **различните методи за регистриране на престъпления** – в някои страни по-леки престъпления се регистрират като административни нарушения, а в други те се регистрират като престъпления;
- **различното качество на данните** – в някои страни няма адекватен контрол върху качеството при събиране на статистически данни от полицията. Този факт, съчетан с ниските нива на електронна обработка на данни, води до тяхното лошо качество. В страните, където дори патрулните коли са компютризирани, а полицаите имат висока компютърна грамотност, качеството на събираните данни е по-добро;
- **различните равнища на незааявена престъпност** (латентност). В някои страни по редица причини (напр. по-голямо доверие в полицията) гражданите заявяват повече престъпления и полицейските данни отразяват в по-голяма степен реалното равнище на престъпността.

Ето защо различията например между България и Швеция, очертани на базата на полицейската статистика, се дължат на **по-широката гама от престъпления, които се регистрират в скандинавската страна**, а не на съществено различни равнища на престъпност. Подобни сравнения оба-

¹⁰ International Crime Victimization Survey – ICVS.

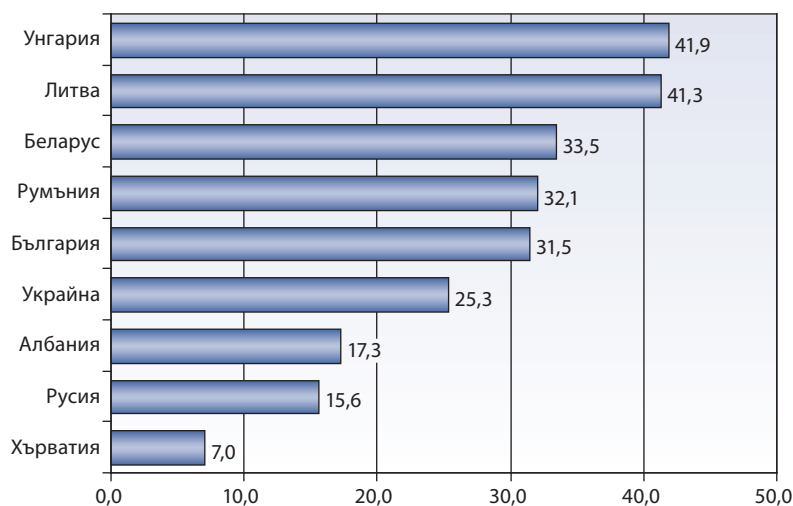
¹¹ Сравнимостта при виктимизационните изследвания също може да бъде проблем, защото в различните страни се прилагат различни модели за изследване на жертвите. Най-често срещаните проблеми са: 1) изследванията обхващат различни периоди: на респондентите се дават въпроси, обхващащи последните 12 месеца или изтеклата календарна година; 2) различна периодичност: веднъж годишно, ежемесечно и пр.; 3) използват се различни въпросници.

че често предизвикват политически интерпретации, вследствие на което Интерпол спря да публикува данни от полицейските статистики на различните страни.

Съществуват и **категории престъпления, регистрирани от полицейските служби, които са сравними**. Това са „умишлените убийства“, които са станали особен стандарт за измерване на равнището на престъпността в различните страни¹² въпреки културните различия, равнището на икономическото развитие, демографската и социалната структура и пр. В настоящия доклад са включени данни от международни полицейски статистики (с изключение на графика 4б) само ако има сравнимост в определени категории престъпления. За тези сравнения са ползвани данни на СНПООН, която на всеки две години събира от страните – членки статистическа информация, свързана с наказателната система¹³.

Международните данни, които позволяват да бъдат сравнени равнищата на **престъпност в бизнес сектора** в България, са сравнително малко. Последното международно сравнително изследване, в което е участвала България, е проведено през 2000 г. То обхваща няколко столици на страни от Източна Европа. Това изследване показва, че в София престъпленията срещу фирмите са били около средните за региона – 31,5%.

Графика 5. Фирми, жертви на престъпления в някои източноевропейски столици (2000 г.), (%)

Източник: МИПБС/МИИППООН.

¹² Във връзка с това трябва да се има предвид и вероятността в някои страни полицията да регистрира част от убийствата като самоубийства.

¹³ United Nations Surveys on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems, http://www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_surveys.html

През 2005 г. България участва и в международното изследване на Прайс-уотърхаусКупърс (PricewaterhouseCoopers), но в него са обхванати само някои категории престъпления, включени в НИП – престъпленията, свързани с измами от служители и външни лица, както и кражби от служители. В изследването на Прайс-уотърхаусКупърс обаче са включени най-вече големи фирми (с над 200 служители)¹⁴. НИП 2005 потвърждава тенденциите, очертани от изследването на Прайс-уотърхаусКупърс за нарастване на измамите от служители на фирмите¹⁵. Изследването на Прайс-уотърхаусКупърс поставя равнището на престъпност спрямо фирмите в България близо до съответните равнища на другите страни в Централна и Източна Европа.

Загубите на бизнеса обаче трябва да се разглеждат като част от щетите, които конвенционалната престъпност нанася в страната. Тези щети засягат също българските домакинства и имат различни измерения. От една страна те са свързани със стойността на откраднатото или повреденото имущество (таблица 2). От друга страна, жертвите претърпяват значителни психически вреди или губят потенциални доходи. Фирмите пък претърпяват загуби, свързани с намаленото производство. Освен това престъпността води и до множество допълнителни разходи. При физическите лица това са медицински разходи, разходи за охрана или застраховка. При фирмите това са разходи, свързани с възстановяване на вредите от нанесените щети, разходи за охрана и застраховка.

Таблица 2. ЩЕТИ ОТ КОНВЕНЦИОНАЛНАТА ПРЕСТЪПНОСТ ПРЕЗ 2004 г. (в млн.лв.)

Категория престъпление	стойност на откраднатото имущество	
	минимално	максимално
Грабежи	1,3	1,3
Кражби на коли	21,0	25,0
Откупи за откраднати коли	2,5	3,5
Кражби от коли	25,0	27,0
Кражби от дома	40,0	60,0
Опити за кражби от дома	1,4	1,4
Кражби на велосипеди	2,1	2,1
Джебчийски кражби	17,0	17,0
Кражби от фирми (2005 г.) ¹⁶	103,0	128,0
Общо	213,3	265,3

Източник: Витоша Рисърч – НИП 2005.

¹⁴ PricewaterhouseCoopers (2005) *Global Economic Crime Survey*.

¹⁵ НИП регистрира почти двойно повече престъпления от изследването на Прайс-уотърхаусКупърс. Основната причина е различният период, за който се задават въпросите в двете изследвания. В изследването на Прайс-уотърхаусКупърс се задават въпроси за престъпления през предходните две години, а в НИП 2005 – за предходните 9 месеца. Както гражданите, така и представителите на фирмите често не си спомнят за инцидентите с хоризонт повече от 1 година, което обяснява и разликата в двете изследвания.

¹⁶ Изчисленията са направени въз основа на **средната стойност** на обявената от жертвите щета, която възлиза на 12 хил. лева. Тази стойност се изчислява, като се приема, че общият брой на фирмите в България е между 40 000 и 45 000. Броят на фирмите обаче е спорен

НИП 2005 прави опит за пръв път да се оцени стойността на директните щети от кражбите и грабежите от граждани, домакинства и фирми. **Общата им сума за 2004 година възлиза между 213 и 265 млн.лв.**

Важно е да се отбележи, че тези стойности не включват някои от финансово най-значимите престъпления, свързани с измами срещу компании, тежки престъпления като убийства, сексуални престъпления и други (като например измами от служители на компании или от външни лица – вж. 5.7.1 и 5.7.2 на настоящия доклад).

въпрос. В България има около 1,2 милиона регистрирани търговски дружества, но през 2004 г. само около 370 000 са платили данъци, при това близо 45 000 от тях са имали годишен приход над 25 000 евро (интервюта с данъчни служители). Трудността е в това, че много от тези фирми имат едни и същи собственици, които са регистрирали няколко фирми с цел да избегнат регистрация по ДДС, с цел финансова измама или за да избегнат високи данъци.

2. ДИНАМИКА НА ПРЕСТЪПНОСТТА В БЪЛГАРИЯ

Причините за намаляването на равнището на престъпност в България в периода 2000 – 2005 г. са различни. Предпоставките за това са много и е трудно да се определи специфичната роля на всяка от тях. Независимо от това обаче данните от НИП дават възможност да се анализира въздействието на по-важните **демографски, институционални и социално-икономически условия в страната** върху динамиката на престъпността, в т.ч.:

- намаляването на населението и на младежите в рисковата възраст;
- намаляването на безработицата;
- промените в правната и институционалната среда;
- увеличаването на активността на правоохранителните и правораздавателните органи;
- увеличаването на броя на лишените от свобода;
- емиграцията на част от криминалния контингент;
- подобряването на мерките за сигурност от фирми и граждани.

2.1. Демографски промени

В България през последните пет години (2001 – 2005 г.) условно могат да се очертаят три демографски процеса, които допринасят за намаляването на престъпността.

Първо, общото намаляване на населението. За периода 2001 – 2005 г. населението на страната е намаляло с около 170 000 души. *Второ, намаляването на броя на хората от т.нар. „рисков контингент“.* Става дума за момчета и мъже на възраст между 15 и 29 години. Криминологичните изследвания, провеждани през последните 20 години в над 30 страни, показват, че мъжете в тези възрастови граници извършват между 60 и 70 % от престъпленията. Подобни изследвания в България не са правени, но през периода 2000 – 2004 г. между 62 – 63 % от осъдените са в тази възрастова категория¹⁷.

В България тази демографска група започва да намалява устойчиво след 1997 г., като между 2001 – 2005 г. тенденцията се засилва и **мъжете на възраст 15-29 г. намаляват с около 45 000 души, или 5 % от общия брой мъже в рисковата възраст**¹⁸. Този процес ще продължи да се засилва и през следващите 7 години (2006 – 2013 г.) поради резкия спад в раждае-

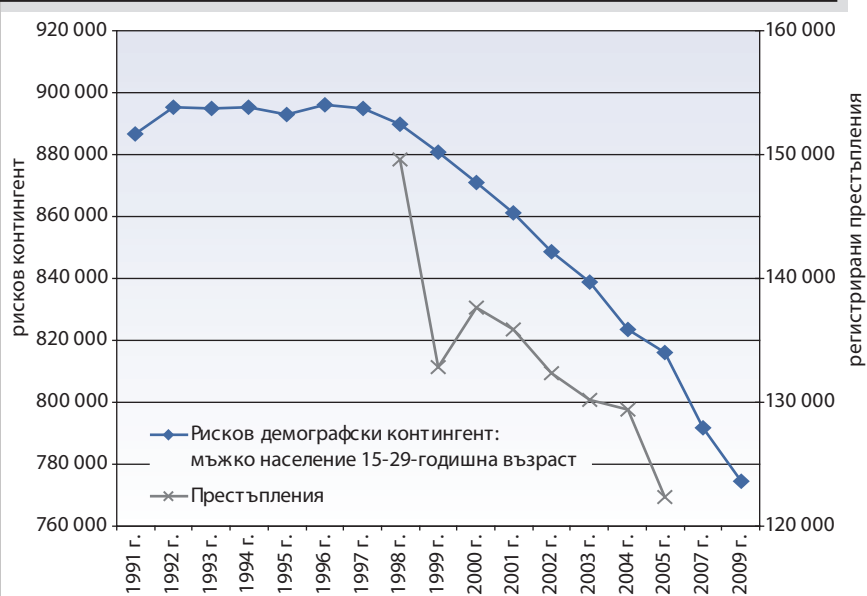
¹⁷ Национален статистически институт, *Престъпления и осъдени лица 2000 – 2005*, обобщени данни, предоставени на електронен носител.

¹⁸ Изследвания в САЩ показват, че влияние върху коефициента на престъпност има не само фактът, че в рисковата кохорта (т.е. хората на една и съща възраст) има по-малко хора, но и нейният обем. С други думи, в по-големи кохорти шансът за взаимоотношения с повече престъпници се увеличава, което води до криминализиране на по-голяма част от младежите и до увеличаване на коефициента на престъпност сред членове на кохортата. (Levitt, S. (1999), *The Limited Role in Changing Age Structure in Explaining Aggregate Crime Rates*, *Criminology*, Vol. 37:3.) Може да се направи хипотетична оценка, че броят на извършителите на престъпни деяния е намалял с близо 2850 души, но точни изчисления биха били обект на

мостта през периода 1990 – 1997 г.¹⁹ Разбира се, тук не се взимат предвид прогнозите, че в България, подобно на други новоприсъединили се към ЕС страни, ще се наблюдава **ръст на имигранти от развиващите се страни, които ще увеличат кохортата на рисковия възрастов контингент.**

Третият процес, който също ще се засили през следващите четири години (2006 – 2009 г.), е промяната във възрастовата структура на населението. Намаляването на мъжете в рисковия контингент ще бъде по-интензивно от намаляването на населението като цяло, т.е. **относителният дял на рисковия контингент спрямо цялото население ще намалее** от 10,5% през 2005 г. на 10,2% през 2009 г.

ГРАФИКА Б. ДЕМОГРАФСКА СТРУКТУРА НА РИСКОВИЯ КОНТИНГЕНТ²⁰

Източник: НСИ²¹; МВР.

специално изследване, което включва регресионни анализи, които взимат предвид и редица други фактори, които оказват влияние върху динамиката на престъпността. Числото 2850 е получено въз основа на предположението, че около 6% от тези 45 000 биха извършвали криминални деяния – това е приблизителното съотношение на заподозрените и уличени мъже във възрастовата група 15 – 29 г. спрямо общия брой на мъжете в тази възрастова група по данни на МВР.

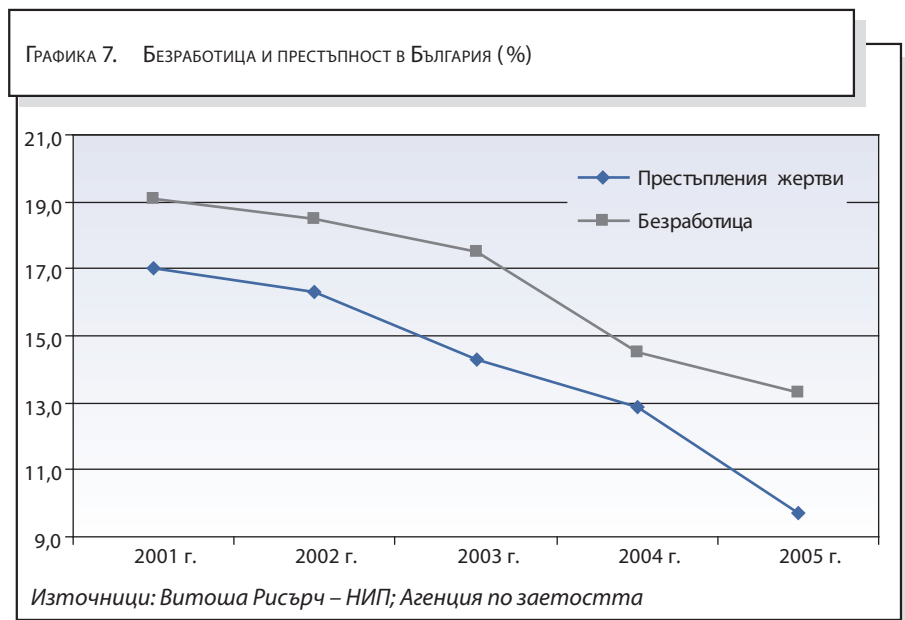
¹⁹ Това означава, че през 2006 г. децата, родени през 1990 г., ще навършат 16 години и през следващите 7 години групата на 16-годишните момчета (или тяхната кохорта) ще бъде все по-малка.

²⁰ Изчисленията са направени въз основа на данните от националните преброявания през 1992 и 2001 г. Данните за периода 1993 – 2000 г. отчитат смъртността и емиграцията за този период. Данните за периода 2002 – 2005 г. включват реални данни за смъртността, като са извадени допълнително по 5000 души на година, което е приблизителна оценка на емигриралите след падането на визите за страните от Шенген. Стойностите за 2007 и 2009 г. са прогнозни оценки въз основа на данните от преброяването през 2001 г., като презумпциите за смъртността са стойностите от 2004 г., а за емигриращите е дадена стойност от средно 5000 души на година.

²¹ Изчисленията са направени по данни от националните преброявания на НСИ, публикувани в: Национален статистически институт (2005) *Население и демографски процеси*; Национален статистически институт (1995) *Население '94*.

2.2. Социално-икономически фактори

За последните пет години средният годишен ръст на БВП е 5 % (при среден спад от 3 % за 90-те години), а общата безработица за същия период намалява от 19,3 % на 10,73 %²². От макроикономическите фактори най-директен ефект върху престъпността има безработицата (графика 7).

Влиянието на безработицата върху равнището на престъпност е спорна тема в криминологията, но като цяло се приема, че връзка между двете съществува. Редица криминологични изследвания са доказали връзка между безработицата и определен кръг престъпления като кражби от домове, грабежи, и кражби от или на автомобили. Според тези данни 1 % намаляване в безработицата води до 1 % намаляване на престъпленията против собствеността²³. Тъй като престъпленията против собствеността са най-масовият вид престъпление, може да се заключи, че най-вероятно и в България, значителна част от спада на престъпността се дължи на намаляващата безработица.

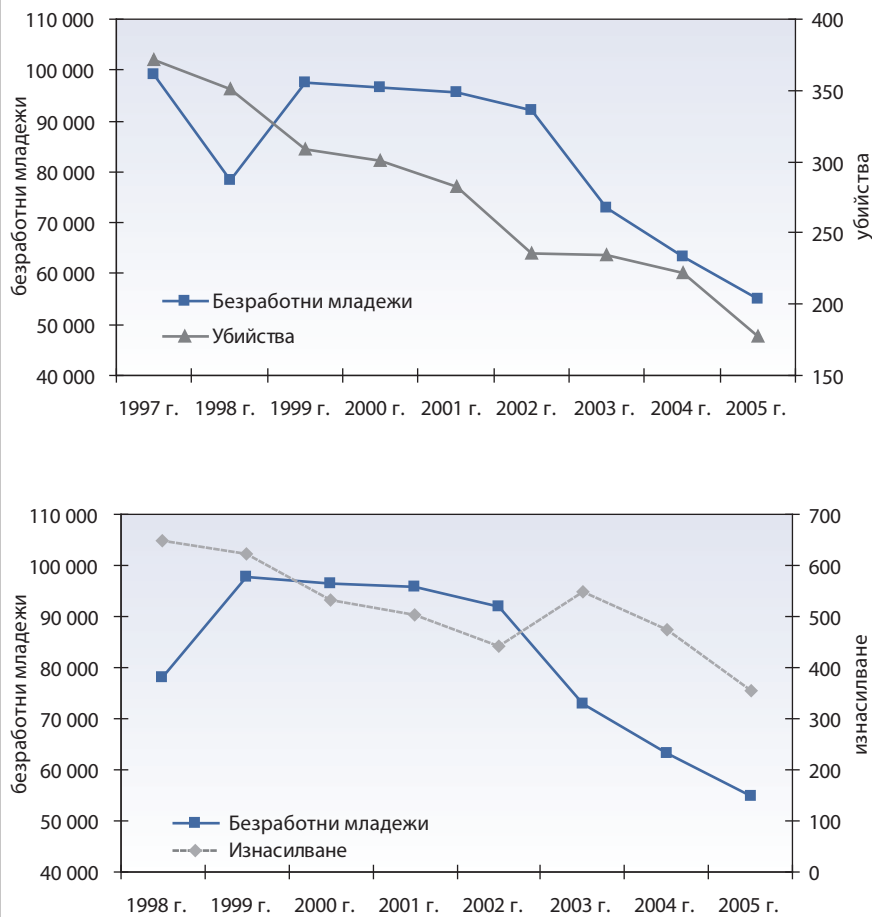
За престъпленията против личността като убийства, изнасилвания или нападения изследванията в други страни не показват наличието на подобна връзка²⁴. В българския случай обаче силната корелация между безработица и престъпления (след 1997 г. насам) като убийства и изнасилвания по-скоро свидетелства за зависимост между двете (графика 8). Съдебната и полицейската статистика показват, че в 60 % от случаите извършителите са **безработни** мъже. Сравняването на данните от 1997 – 1998 г. до момента също потвърждава тази зависимост.

²² Данните са на Министерството на икономиката и на Агенцията по заетостта.

²³ Levitt, S. and S. Dubner (2005), *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*, Harper Collins Publishers, p. 80.

²⁴ Пак там.

ГРАФИКА 8. МЛАДЕЖКА БЕЗРАБОТИЦА И ПРЕСТЪПНОСТ

Източник: Агенция по заетостта; МВР.

2.3. Ролята на правоприлагащите институции

Оценката на влиянието на правоприлагащите институции за намаляване на престъпността в страна като България е трудна задача, тъй като дискусията на тази тема е силно политизирана. Липсват обективни и точни данни и изследвания в тази област.

Дейността на полицията

През последните пет години системните промени в действията на полицията, които биха могли да обяснят спада в престъпността в България, са малко. Броят на полицаите е един от факторите, който би могъл да повлияе върху равнището на престъпността²⁵, но няма данни за неговото нарастване (България е **единствената страна в Европа, в която численият състав на полицията остава класифицирана информация**). През периода 2000 – 2005 г. не е имало и значителна промяна в аналитичния подход или техниките, които използва полицията за борба с престъпността. Например част от причините за спада на престъпността в Ню Йорк се

²⁵ Levitt, S., Using Electoral Cycles in Police Hiring to Estimate the Effect of Police on Crime, American Economic Review 87.

обясняват с нововъведените компютризираните системи за анализ на зони с повишена престъпност (CompStat) или с подхода на нулева толерантност към т.нар. „ефект на счупения прозорец“ (идеята, че наличието на графити или счупени прозорци дава сигнал на престъпниците, че в този район могат да действат безнаказано)²⁶.

Въвеждането на нови програми за превенция и противодействие на престъпността в ЕС обикновено се придружава с мониторинг на конкретни показатели за оценка на ефективността на дадена политика или програма. Подобна практика в правоприлагащите институции в България не съществува, което прави още по-трудно да се докаже или демонстрира ефектът от дадена политика или инициатива. Два от показателите, най-често посочвани като пример за ефективни мерки, са броят на задържаните лица и броят на бързите полицейски производства.

Брой на задържаните лица

Няма публично оповестени данни, позволяващи по-детайлен анализ на полицейските задържания. Не е ясно какви са факторите, които са предизвикали резкия ръст от 65 % между 2003 и 2004 г. (графика 9). Данните на МВР дори за специализирани акции поставят под въпрос ефективността от така драстично нарасналите задържания. Така между 26.10.2005 – 09.03.2006 г. при специализирани полицейски операции в страната са проверени 52 833 лица, от които 37 908 от

криминалния контингент, 14 358 лица, представляващи оперативен интерес, и 567 лица – лидери и членове на организирани престъпни групи. От тях 9531 са задържани за 24 часа, 327 (с прокурорско разпореждане) – за 72 часа, и 130 – с наложена постоянна мярка за неотклонение „задържане под стража“. Ако се приеме, че задържането под стража е индикатор за ефективност, тогава само 0,3% от полицейските проверки са били резултатни. Ако задържането до 72 часа се приеме за показател

за разкриване на реален закононарушител, тогава едва 0,6% от проверените лица са били реални закононарушители. При това тези действия на полицията са насочени само към лица, за които се знае или се предполага, че някога са извършили престъпление или че понастоящем са криминално активни.

И в двата случая **увеличеният брой задържания не би могъл да бъде фактор, допринесъл значително за намаляване на престъпността.** В

²⁶ Levitt, S., Using Electoral Cycles in Police Hiring to Estimate the Effect of Police on Crime, American Economic Review 87.

този контекст заслужава да се постави въпросът за оценката на ефективността при полицейските операции.

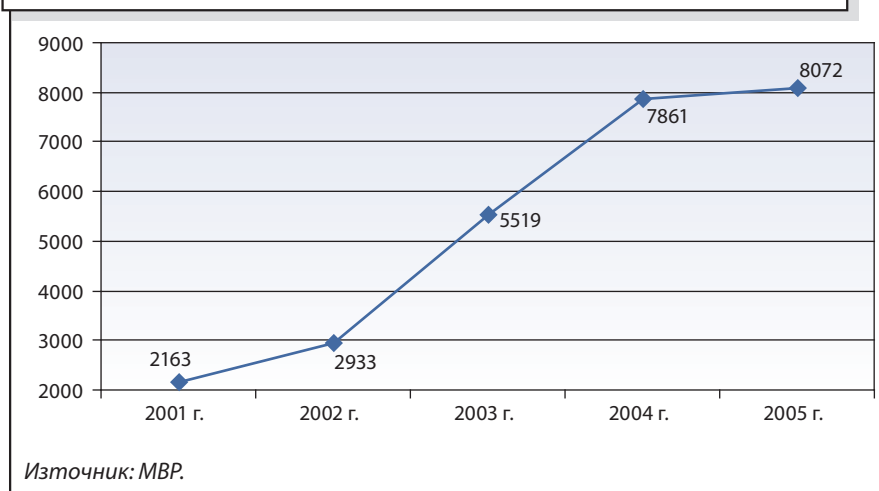
Данни от полицията в Ню Йорк или Лондон показват, че средната ефективност на полицейските проверки там е около 11 %, т.е. 11 % от проверките на граждани са довели до арест²⁷. При това тук се има предвид не специализирана операция срещу криминалния контингент, а ежедневните проверки на полицията.

Бързите полицейски производства

Другата често посочвана от полицията ефективна мярка е нарастващият брой на бързите полицейски производства (графика 10). Според полицията бързото постановяване на присъда има превантивен ефект върху

потенциалните извършители на престъпление, за които бавната и далечна във времето присъда няма възпиращ ефект²⁸. Данните от съдебната статистика показват, че бързото полицейско производство действително е променило структурата на постановените присъди в България. Ако през 2002 г. само 15 % от присъдите, издадени от съдилищата в България, са се отнасяли към престъпления, извършени през същата година, то през 2004 г. 25 % от присъдите са се отнасяли към престъпления от 2004 г.²⁹

Графика 10. Бързи полицейски производства завършили с присъда

Въпреки това като цяло броят на наказателните производства, завършили с осъдителна присъда, предвиждаща ефективно изтърпяване на наказанието, между 2000 и 2004 г. намалява от 16 283 на 16 043³⁰. Броят на осъдените лица за категориите престъпления, при които има най-голям спад, като кражбите също не се променя съществено или дори намалява.

За да може да се твърди, че бързото полицейско производство има ефект върху престъпността, е необходим допълнителен анализ, който най-малкото да покаже дали рецидивизмът сред получените ефективна присъда по бързото полицейско производство намалява или е по-нисък. Също

²⁷ Данни на нийоркската и лондонската полиция, цитирани от Deborah Ramirez в *Racial Profiling Data Collection: Promising Practices and Lessons Learned*, презентация, изнесена на конференцията *Addressing Ethnic Profiling and Discrimination in Policing in Europe*, 27-28 януари 2005 г. в Будапеща, Унгария.

²⁸ Национална служба „Полиция“ (2002 г.), Доклад за състоянието на полицейското производство през 2002 г.

²⁹ По данни на НСИ (2005) „Престъпления и осъдени лица 2005“.

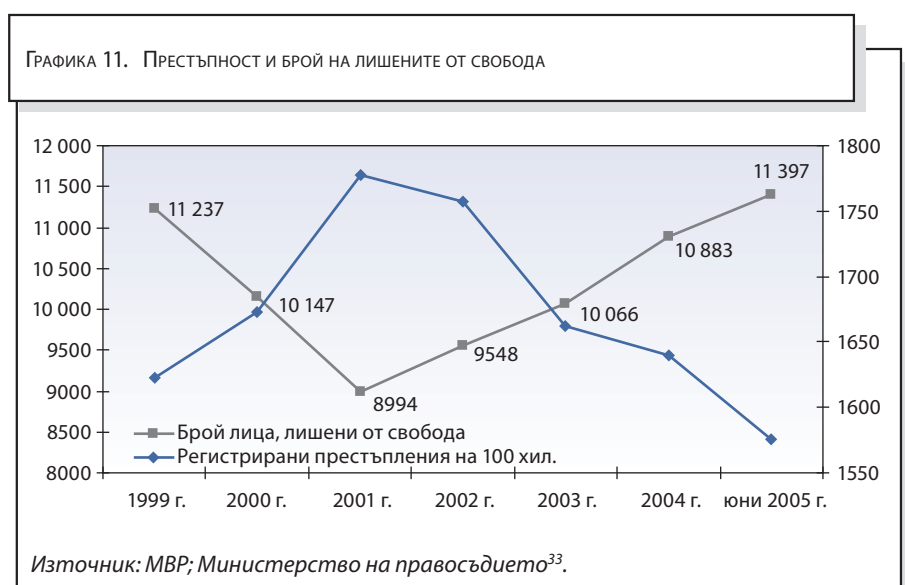
³⁰ Пак там.

така трябва да се докаже дали в районните полицейски управления, където се прилага по-интензивно бързото полицейско производство, е отбелязан по-голям спад на регистрираните престъпления.

Местата за лишаване от свобода

Данните за броя на лицата, изтърпяващи наказание „лишаване от свобода“ през периода 1999 – юни 2005 г.³¹ дават основание да се предполага, че нарасналият брой на затворниците вероятно също е имал положителен ефект върху криминогенната ситуация в страната (графика 11). През периода 2001 – 2005 г. се отбелязва значително нарастване на броя на лишените от свобода³².

Нарастването на броя на лишените от свобода и налагането на по-строги наказания са спорни фактори за намаляване на престъпността. Някои изследвания в страни от ЕС показват, че тези два фактора имат възпиращ ефект върху потенциалните извършители на престъпления. От друга страна, лишаването от свобода е скъпо за държавата начинание, което не само не съдейства за преодоляването на фундаменталните причини, които пораждат престъпността, но има и негативен ефект върху малцинствените общности, чиито членове са диспропорционално представени

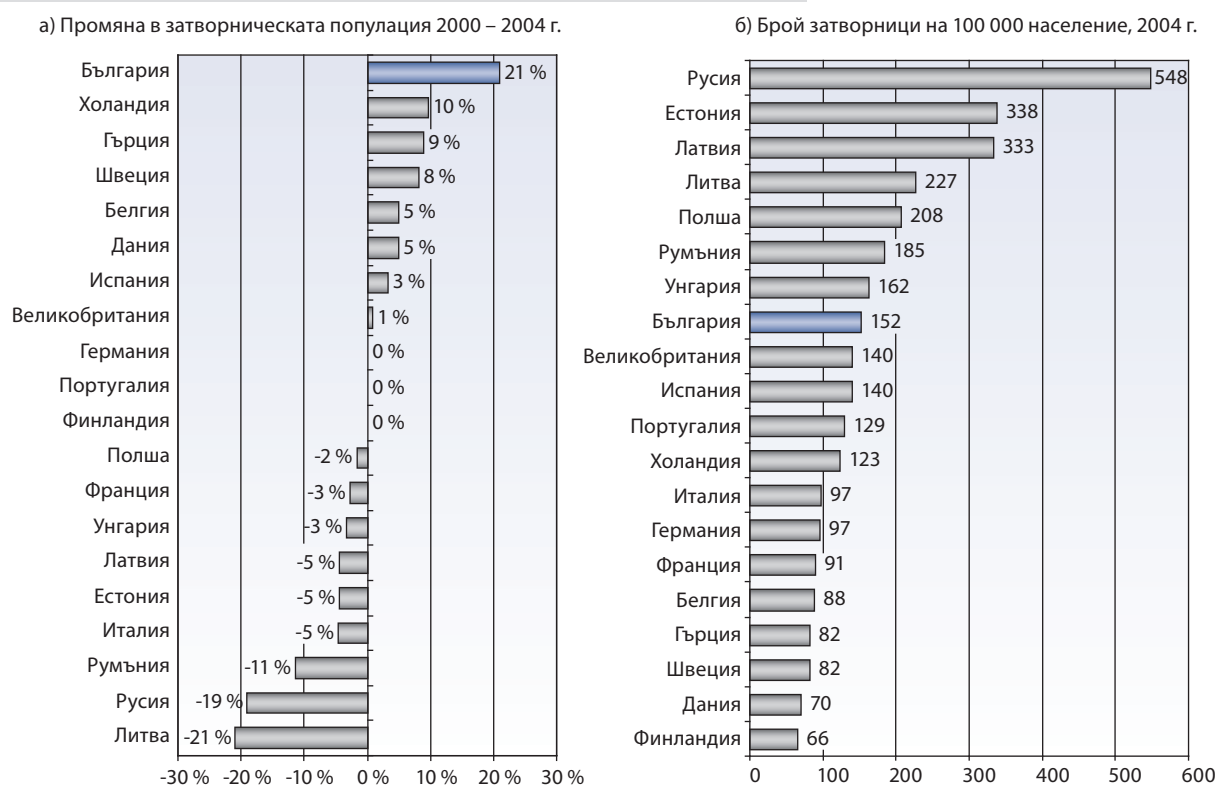
³¹ При анализа на данните се разглежда периодът 1999 – 2005 г., защото след 1999 г. икономическите и политическите сътресения влияят много по-малко на правоприлагащата система. През 1999 г. се въвеждат промени в НПК, ограничаващи сроковете за задържане под стража на предварителното производство и задължаващи прокурора да освободи незабавно задържаните след изтичането на съответния срок. Вследствие на тези промени популацията в следствените арести намалява.

³² Действията на полицията и съдебната власт се преплитат по начин, който изисква специално изследване, за да може да се твърди коя институция има по-значителен принос за нарастване на броя на затворниците.

³³ Министерство на правосъдието, *Основни резултати от дейността на Министерството на правосъдието, 07.2001 – 07.2005 г.*, http://www.mjeli.government.bg/publications/Dokladi/Report_2001-2005.pdf

в затворите. България е в групата страни, които използват наказанието „лишаване от свобода“ много по-интензивно от средното за страните в ЕС. Смята се, че това е остатък от репресивния модел за противодействие на престъпността, разпространен след Втората световна война във всички страни от Източна Европа. Сравнението показва, че страните от бившия Съветски съюз продължават да са с много голям брой лица, лишени от свобода на 100 хиляди души население, като Русия е на второ място в света (графика 12).

ГРАФИКА 12. ЗАТВОРИТЕ: ПОЗИЦИЯТА НА БЪЛГАРИЯ В МЕЖДУНАРОДЕН АСПЕКТ

Източник: Съвет на Европа (Council of Europe Penal Statistics, Survey 2004).

Положението на България по този показател в сравнение с останалите източноевропейски страни не е изненада (графика 12б). Изненадващо е обаче, че при сравняването на данните за периода 2000 – 2004 г. **България е страната, отбелязала най-голям ръст на затворническата популация в Европа – 21 %** (графика 12а). При това трябва да се има предвид фактът, че затворите в страната са надхвърлили капацитета си средно с 30,4 %. Ако се приеме, че повечето престъпници извършват средно по 12 престъпления годишно³⁴, нарастването на броя на лишени от свобода би обяснило не повече от една пета от спада в престъпността за периода 2000 – 2005 г.

³⁴ Числото 12 се базира на оценки на изследвания в САЩ, Levitt, S. (1995), The Effect of Prison Population on Crime Rates: Evidence from Prison Overcrowding Litigation, NBER Working Papers, May 1995, то може да не е приложимо за България.

Неефективност на криминализирането на „еднократната доза“

Пример за това, как промените в наказателното законодателство невинаги имат положителен ефект върху престъпността, е отмяната (от април 2004 г.) на ал. 3 на чл. 354а от Наказателния кодекс, което на практика означаваше инкриминиране на притежаването на еднократна доза наркотик³⁵. Тази законова промяна постави МВР в доста сложна ситуация. От една страна, броят на регистрираните престъпления и задържаните извършители по този член значително нарасна. От друга, вместо да концентрира ресурсите си върху наркодилърските мрежи, полицията трябваше да покрива огромно количество случаи на заловени потребители. През периода от влизането на закона в сила (2004 – 2005 г.) според направени изследвания броят на **наркоупотребяващите не само не е намалял, но при хероинозависимите броят на инжектиранията даже се е увеличил**. Изследванията показват също, че мерките са довели най-вече до **по-рисково поведение сред наркозависимите**, което е свързано с избягване на социална и здравна помощ, за да не бъдат заловени. Подобно поведение затруднява участието в програми за обмяна на игли и спринцовки, метадонови или други програми за лекуване на наркозависими. В същото време много хероинозависими продължават да бъдат двигател на голяма част от кражбите от домове, от коли и грабежи. Подготвяните от правителството промени в НК, които предстои да бъдат гласувани от парламента, предвиждат замяната на лишаването от свобода с по-леки наказания (пробация и глоба) за случаите на притежаване на малки количества наркотици от наркозависими.

Присъдите

Други фактори, за които се смята, че влияят върху равнището на престъпността, са строгостта и продължителността на наложените наказания. Ефектът им обаче е спорен и **едва ли може да се твърди, че те са имали значимо влияние** върху равнището на престъпността, тъй като за периода 2000 – 2004 г. се наблюдава процес на смекчаване на наложените наказания. България се нарежда на челно място в Европа, като остава втората страна след Румъния с най-дълга средна продължителност на лишаването от свобода – 19 месеца³⁶. Тази позиция се запазва за периода 2000 – 2003 г., но през 2004 г. се забелязва намаляване на дела на по-тежките наказания (между 6 месеца и 3 години) и увеличаване на тези до 6 месеца. От друга страна, делът на условните присъди спада от 43,1 % през 2002 г. на 38,8 % през 2004 г. (таблица 2).

Данните показват, че съществува и увеличаване на по-строгите наказания – между 3 и 5 години лишаване от свобода. Това е свързано с про-

³⁵ Според отменения чл. 354, ал. 3 от НК „не се наказва лице, което е зависимо от наркотични вещества или техни аналози, ако количеството, което придобива, съхранява, държи или пренася, е в размери сочещи, че то е предназначено за еднократна употреба“.

³⁶ Council of Europe Penal Statistics, Survey 2004.

Таблица 3. Издадени присъди 2000 – 2004 г., %

	2000	2001	2002	2003	2004
Общо издадени осъдителни присъди	30 405	28 729	27 771	28 617	29 646
Обществено порицание, глоба и др.	39%	41%	34%	34%	39%
Лишаване от свобода	61%	59%	66%	66%	61%
до 6 месеца	39%	42%	40%	39%	44%
6 месеца – 1 год.	32%	30%	32%	30%	28%
1-3 год.	25%	24%	24%	26%	23%
3-5 год.	2%	2%	2%	3%	3%
над 5 год.	2%	2%	2%	2%	2%

Източник: НСИ³⁷.

мени в Наказателния кодекс, с които бяха завишени наказанията на престъпления, свързани с наркотици, кражби на автомобили, както и кражби с елемент на опасен рецидив. Промените в НК към по-строги наказания често създават ситуации, при които и прокуратурата, и съдът се стремят към промяна в квалификацията на престъплението, особено когато има смекчаващи вината обстоятелства³⁸. Например обвинението може да е повдигнато за грабеж, но поради липса на достатъчно доказателства и наличието на смекчаващи обстоятелства може да се стигне до неформална договорка – обвинението да бъде изменено в кражба. По този начин обвиняемият е доволен, че ще получи по-лека присъда, а прокурорът – че ще отчете ефективна присъда по внесеното обвинение. Наред с това след 2001 г. броят на споразуменията рязко нараства. Ако **през 2002 г. 25 % от наложените наказания са в резултат на сключено споразумение, то през 2004 г. този дял нараства на 41 %**³⁹.

Същевременно все повече дела да завършват с освобождаване от наказателна отговорност и налагане на глоба (по чл. 78а от НК). Ако през 2000 г. 1 % от обвиняемите лица са били освобождавани от наказателна отговорност, през 2004 г. това са били 18 % от всички обвиняеми (или 20 % от престъпленията)⁴⁰. С последните промени в НК, които дават възможност за още по-широк кръг престъпления да бъдат постановявани решения, при които подсъдимият се освобождава от наказателна отговорност по чл. 78а, може да се очаква още по-голяма част от престъпленията да бъдат санкционирани с административни наказания.

2.4. Износ на престъпност

До каква степен „износът на престъпност“ има ефект върху равнището на престъпността е малко анализирана тема поради липса на систематизирани данни. В Западна Европа обаче се обръща достатъчно внимание на

³⁷ Национален статистически институт (2005 г.), *Престъпления и осъдени лица 2005*.

³⁸ Интервюта със съдии от съдилища във Варна и София (февруари 2006 г.).

³⁹ Пак там.

⁴⁰ Пак там.

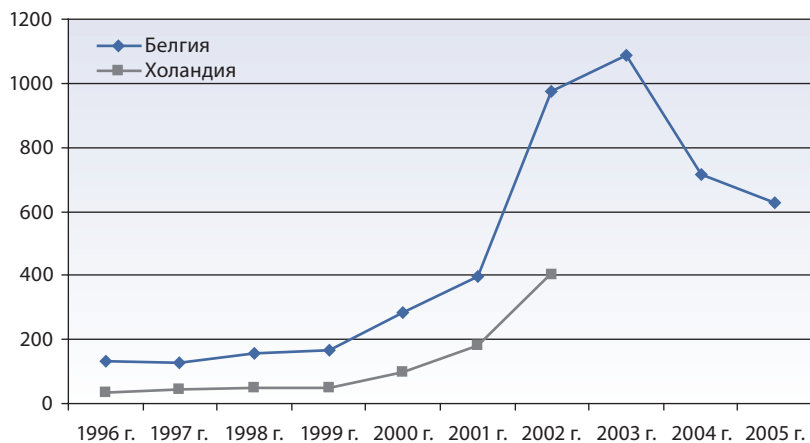
престъпленията, извършени от чужденци и имигранти. Затова е логично в България да се анализира ефектът на емиграцията върху престъпността.

ГРАФИКА 13. БРОЙ НА БЪЛГАРИТЕ, ЗАПОДОЗРЕНИ КАТО ИЗВЪРШИТЕЛИ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ

Източник: Dutch National Crime Squad; Bundesministerium für Inneres; Bundeskriminalamt; Ministerio del Interior; Police Fédéral Belge⁴².

ГРАФИКА 14. БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ, ЗАДЪРЖАНИ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В ХОЛАНДИЯ И БЕЛГИЯ (БРОЙ)

Източник: Dutch National Crime Squad; Police Fédéral Belge (вж. бел. 42).

През 2001 г. отпадането на визите за страните от Шенгенското споразумение довежда до нова вълна от емигранти, част от които са от криминалния контингент и търсят по-доходоносни престъпления. Доказателство за това са не само данните от криминалните статистики на някои страни в ЕС, но и мнения, изразени от служители на полицията, които отбелязват, че след 2001 г. мнозина престъпници са емигрирали или „работят“ сезонно в Западна Европа⁴¹.

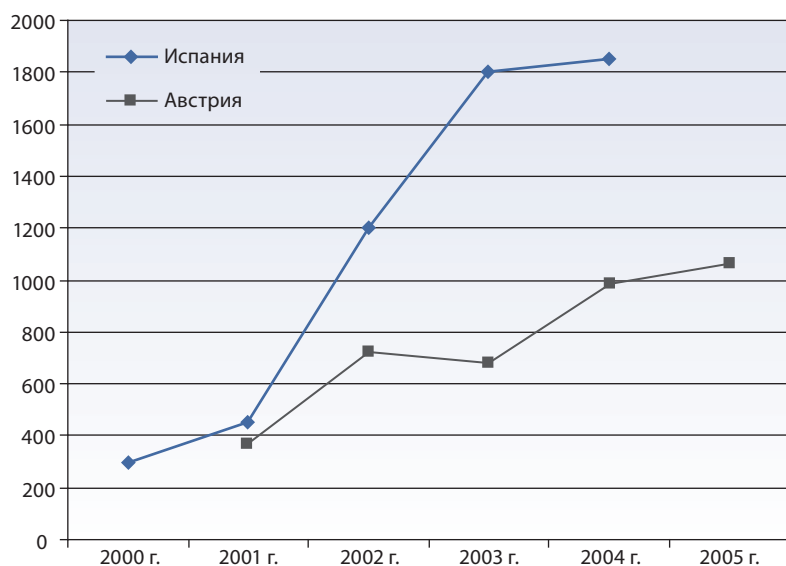
Например през 2002 г. заподозрените в извършване на престъпление български граждани само в Германия, Белгия, Холандия, Австрия и Испания са 7882, т.е. почти толкова, колкото през същата година са били лицата, изтърпяващи наказания лишаване от свобода в България (графика 11).

Данните обаче са фрагментарни и тенденциите на българската престъпност в ЕС могат да бъдат анализирани само за отделни страни. След рязкото нарастване на престъпността между 2001 и 2002 г. в Белгия, Австрия и Испания например се наблюдава спад и стабилизиране на броя на заподозрените

⁴¹ Интервюта с полицейски служители в районни полицейски управления в София, Пловдив, Варна, Кюстендил, Сливен, Казанлък и Ботевград.

⁴² **Белгия:** Непубликувана информация на Министерството на вътрешните работи на Белгия; **Холандия:** National Police Agency/National Crime Squad, Unit North and East Netherlands, Department Eastern Europe/Intelligence, „Crime without frontiers: Crime Pattern Analysis Eastern Europe 2002– 2003“, September 2004, p. 130; **Испания:** Данни на МВР на Испания, цитирани от Оскар Хаиме в *Transborder organized crime in the new Europe: a vision from Spain*, доклад, изнесен пред конференцията EU Prospects and Security in South Eastern Europe: Hidden Economy, Transborder Crime and Development, организирана от Центъра за изследване на демокрацията, София 28-29 октомври 2005 г. <http://www.csd.bg/fileSrc.php?id=1513>; **Германия:** Данни на Федералната криминална служба на Германия (Bundeskriminalamt), цитирани в „Увеличават се българските престъпници в Германия“, *Дневник* от 7.28.2003 г.; **Австрия:** Данни на Федералното министерство на вътрешните работи.

ГРАФИКА 15. БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ, ЗАДЪРЖАНИ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В ИСПАНИЯ И АВСТРИЯ (брой)

Източник: Bundesministerium für Inneres; Ministerio del Interior (вж. бел. 42).

българи. Не е ясно дали това е реален спад и стабилизация на българската престъпност в ЕС, или показва, че българските престъпници са се адаптирали към новите условия и са залавяни по-рядко.

В нито една страна от ЕС престъпленията, извършвани от българи, не представляват значителен дял от престъпленията на чужденци, тъй като българските имигрантски общности са сравнително малки. Така например престъпленията, извършени от българи, съставляват 1,7% от престъпленията, извършвани от чужденци в Испания, по-малко от 0,5% – в Германия. За България

обаче броят на емигриралите криминално проявени лица е достатъчно голям, за да се твърди, че ефектът от „износа на престъпници“ е съпоставим с ефектите върху динамиката на престъпността от увеличаване брой на лишените от свобода.

При анализа трябва да се има предвид и един социално-икономически аспект за криминалното поведение на българи, живеещи извън страната. Много често криминални прояви имат хора, които нямат престъпен опит в България, но под икономическия и културен натиск и стрес в чужбина извършват престъпления. Типичните случаи на престъпления са такива, свързани с кражби (таблица 4).

ТАБЛИЦА 4. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ИЗВЪРШЕНИ ОТ БЪЛГАРИ

	Насилие	Грабеж	Кражба	Свързани с проституция/Трафик	Наркотици	Фалшива валута	Други	Общо
Холандия, 2002 г. (брой престъпления)	37	11	549	59	19	*	65	740
Австрия, 2005 г. (брой заподозрени)	72	9	830	25	23	63	47	1069
Белгия, 2005 г. (брой престъпления)	18	*	122	384	20	9	132	685

Източник: Bundesministerium für Inneres; Dutch National Crime Squad; Police Fédéral Belge (вж. бел. 42).

2.5. Мерки за сигурност

2.5.1. Фирмена сигурност

През периода 1999 – 2005 г. престъпността срещу бизнеса в България значително намалява, но по данни на полицията значително са се увеличили броят на частните охранителни фирми и делът на фирмите, ползвали алармени инсталации. Това повдига въпроса каква роля са изиграли тези мерки при намаляване на престъпността срещу бизнеса.

Таблица 5. Какви мерки сте взели да защитите вашата фирма?

Вид на защитната мярка	Бизнесът		
	средно за страната	София	извън София
Алармена система от частна фирма	45,1 %	58 %	37 %
Алармена система от полицията	30,8 %	18 %	27 %
Портиер	23,4 %	21 %	37 %
Звено за самоохрана	15,3 %	10 %	19 %
Охранители от охранителна фирма	11,4 %	11 %	12 %

Източник: Витоша Рисърч – НИП.

Според официални данни на МВР през 2005 г. в България има 130 000 частни охранители⁴³. НИП показва, че по-голямата част от тях са наети в звена за самоохрана на различни фирми. По данни от НИП 2005 близо 26,7 % от фирмите използват физическа охрана (таблица 5). Общо около 12 000 фирми ползват услугите на близо 117 000 охранители. От тях около 70 400 са наети в близо 6800 организации (фирми, училища, болници и др.) за самоохрана. Броят на охранителите в частни охранителни фирми, които обслужват бизнеса, според НИП 2005 е близо 46 500. По данни на НСИ в края на 2004 г. е имало 952 охранителни фирми, за които работят 42 733 лица. От тях 4984 души са били наети от държавни или общински охранителни фирми, а останалите са работели в частни охранителни фирми⁴⁴.

Приблизителният брой служители на частни охранителни фирми според НИП 2005 (54 616) показва, че България се приближава до равнищата в други източноевропейски страни, но остава на водеща позиция в Европа по съотношение брой на охранителите спрямо брой на полицаите. Така у нас приблизително на всеки двама служители на частна охранителна фирма се пада един полицейски служител⁴⁵.

⁴³ Писмо на МВР Центъра за изследване на демокрацията, март 2005 г. Допълнително се пояснява, че тези данни се базират на информация, предоставена от НОИ, а не на вътрешни регистри на МВР.

⁴⁴ Национален статистически институт (писмо до Центъра за изследване на демокрацията, 1 февруари 2006 г.).

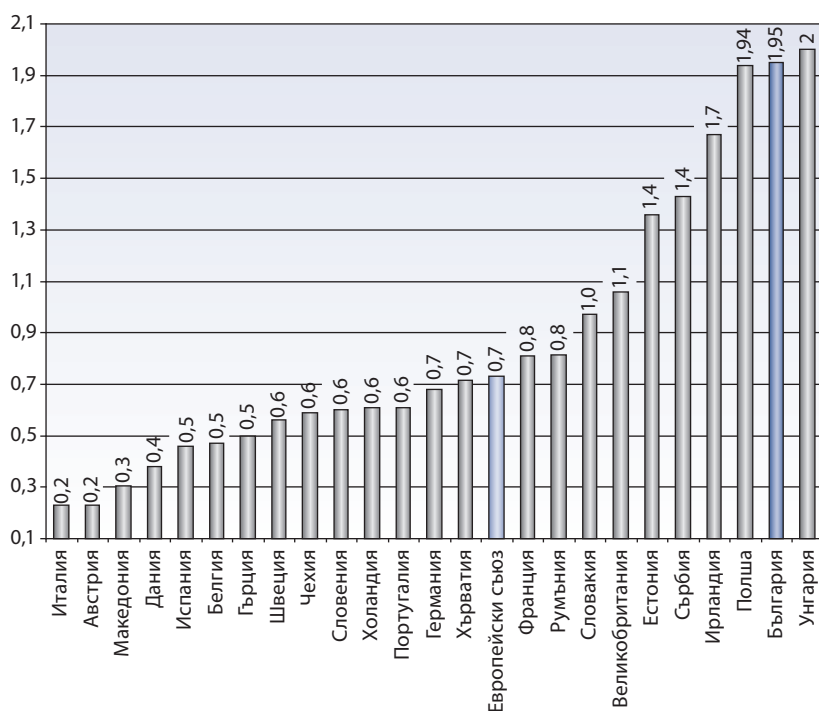
⁴⁵ Предишни изследвания (като това на ПРООН/SEESAC) бяха взели предвид данните на НОИ и МВР за броя за частните охранители – 130 000. Така се правеше заключението, че съотношението служители в частни охранителни фирми/полицаи е 4,64/1. Това поставяше България далеч пред всички други европейски държави. По данните от НИП 2005 и НСИ тази представа се променя значително, като съотношението е по-скоро на 1,95/1.

ТАБЛИЦА 6. БРОЙ НА ЧАСТНИТЕ ОХРАНИТЕЛИ

	Брой охранители
Звена за самоохрана във фирми (6800 фирми според НИП 2005)	70 400
В частни охранителни фирми	54 616
Във фирми, клиенти на частни охранителни фирми (5000 клиенти според НИП 2005)	46 500
При физически лица, клиенти на частни охранителни фирми (2300 според НИП 2005)	2 300
Предполагам брой частни охранители, охраняващи държавни и общински обекти ⁴⁶	5 816
В общински охранителни фирми (НСИ)	4 984
Общо охранители (НОИ)	130 000

Източник: Витоша Рисърч – НИП 2005; НОИ/МВР; НСИ.

ГРАФИКА 16. СЪОТНОШЕНИЕ НА ОХРАНИТЕЛИ КЪМ ПОЛИЦЕЙСКИ СЛУЖИТЕЛИ

Източник: Confederation of European Security Services; СНПООН, Витоша Рисърч – НИП.

Един от начините да се определи влиянието на охранителните фирми върху превенцията на престъпленията е да се анализира рискът дадена фирма да стане жертва на престъпление⁴⁷. Преди това е необходимо е да се подчертае, че компаниите наемат охранителни фирми, защото вярват, че съществуват по-големи рискове за тях. Това донякъде обяснява защо при тях шансът да станат жертва на престъпление е по-голям.

Настоящият анализ показва, че частните охранители намаляват риска в няколко категории престъпления, като се очертават следните тенденции. Компаниите, които са наели частна охранителна фирма, е **по-малко вероятно** да станат жертва на взломна кражба. От друга страна, те са 3,2 пъти и 3,6 пъти

⁴⁶ Тази оценка е направена въз основа на предположението, че в страната има общо 130 000 охранители – както твърдят МВР и НОИ.

⁴⁷ Коефициентите за вероятност са изчислени по методиката, използвана от Van Kesteren, J. N., P. Mayhew & P. Nieuwebeerta (2000), *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key-findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. The Hague, Ministry of Justice, WODC. Изчислява се съотношението на шансовете на някой от една социална група (напр. живеещ в голям град) да стане (вж. Приложение 2) или да не стане жертва на престъпление. Това съотношение се разделя на съотношението на шансовете някой да стане или да не стане жертва на престъпление от друга социална група (живеещ в малък град/село).

по-вероятни жертви на кражби от чужди лица или от служители и **също толкова вероятни** жертви на заплахи и изнудване, колкото и компаниите, които не са наели частна охранителна фирма.

Наличието на звено за самоохрана няма значимо влияние върху престъпността. За фирмите, които имат **такова звено, е 1,2 пъти по-вероятно** да станат жертва на кражба от служители и взломна кражба и е 2,9 пъти по-вероятно да бъдат жертва на кражба от външни лица. При тях рискът от заплахи или изнудване е незначително по-нисък (подробности са изложени в Приложение 2 – таблица 2).

Анализът показва, че **алармена система от частна охранителна фирма или от полицията намалява риска от взломна кражба**, като компаниите, които имат такава, са двойно по-малко вероятни жертви на подобно престъпление. Затова може да се заключи, че нарастването на броя на фирмите, които имат алармени системи или наемат частни охранители, е довело до **спад единствено при взломните кражби**.

2.5.2. Мерки за защита на домовете

Българските домакинства все още не инвестират така активно в сигурността си, както домакинствата в страните от Европейския съюз. Мерките, които се предприемат, нямат принос към намаляването на дела на домакинствата, които са станали жертва на взломни кражби или на опити за взломни кражби. За периода 2002 – 2005 г. има незначително увеличение на дела от домакинствата, които имат алармена инсталация, охрана или портиер. Единствената мярка за сигурност, при която има сериозна промяна, е използването на специални ключалки от домакинствата.

Таблица 7. Дял на домакинствата, взели специални мерки за сигурността си

	2002	2004	2005	ЕС (2005)
Алармена система (частна фирма) ⁴⁸	2,3%	2,85%	1,79%	20,7%
Алармена система (полиция)			0,80%	11,2%
Специални ключалки за врати	19,7%	19,67%	24,06%	57,2%
Решетки на вратите/прозорците	13,5%	11,06%	15,28%	21,5%
Охранител или портиер	0,3%	0,77%	0,23%	10,9%
Куче – пазач	40%	27,8%	23,6%	25,8%
Огнестрелно оръжие	-	4,96%	1,59%	9,7%

Източник: Витоша Рисърч – НИП; МИПЕС.

Съпоставен в международен мащаб, делът на българските домакинства, взели мерки срещу кражби от дома си, все още е изключително нисък. В страните от ЕС алармени системи от полицията или от частна фирма

⁴⁸ В НИП 2002 и НИП 2004 бе зададен въпрос за алармена система, без да се прави разграничение между полиция и частна фирма.

са инсталирали средно 20,7% от домакинствата. В някои страни като Великобритания (58,2%) или Белгия (29,4%) делът на домакинствата, които имат алармена система, е много висок, докато в други страни като Финландия (12,1%) или Дания (15,9%) той е значително по-нисък⁴⁹.

Международните сравнителни изследвания показват, че страните, в които по-голям дял от домакинствата имат алармени системи, са обикновено страните, където има по-голям риск от кражби от домовете. **Домовете, където има алармена система, са по-привлекателни за крадците.** От друга страна обаче, в такива домове **опитите за кражби са по-често неуспешни**, отколкото в незащитените домове. Сравнително niskият шанс на домакинствата да станат жертва на такава кражба само донякъде обяснява niskия дял на българските домакинства, които имат алармени системи⁵⁰.

---

⁴⁹ По данни на МИПЕС.

⁵⁰ Van Kesteren, J. N., P. Mayhew & P. Nieuwbeerta (2000), *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key-findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. The Hague, Ministry of Justice, WODC.

3. ПРЕДСТАВИ ЗА ПРЕСТЪПНОСТТА

Когато в началото на 2005 г. бяха публикувани резултатите от НИП 2004, извършено по методика на МИЖП, данните за намаляваща престъпност бяха посрещнати със скептицизъм и недоверие. Тази реакция не беше изненадваща и даде основание да се обърне внимание на още един аспект на престъпността – факторите, които формират представите на българското общество за криминалната ситуация.

Обществените представи, че престъпността нараства, въпреки че обективно се наблюдава реален спад, не е само българско явление. Този проблем е изследван подробно в САЩ и ЕС, а през 2005 г. предизвиква сериозен политически дебат и в Германия. Причината е, че след 1992 г. поради натиска на общественото мнение върху политиците и законодателите немското наказателно законодателство е променяно многократно в посока към трайно утежняване на наказанията⁵¹. Анализите на Института на Долна Саксония за криминологични изследвания обаче показват, че общественото мнение има силно изкривена представа за реалната ситуация. Според полицейската статистика и виктимизационните изследвания през периода 1993 – 2003 г. в Германия се отчита общ спад на престъпността. При най-значимите престъпления като убийствата спадът през периода 1993 – 2003 г. е 41%; при кражбите от домовете и нападенията на банки – 45%, а при кражбата на автомобили – 70%. Оценките на населението обаче както за общото състояние на престъпността, така и за конкретните престъпления са в обратната посока, т.е., че има нарастване (таблица 8)⁵².

В докладите си Институтът на Долна Саксония за криминологични изследвания – един от водещите криминологични центрове в Германия, представя данни и анализи с цел да се обърне внимание на факта, че мерките срещу престъпността са започнали да губят своята рационалност и постепенно се превръщат в политически и предизборен инструмент. Пред българското общество съществува проблем, подобен на този в Германия, който трябва да се дискутира открито. Затова политиките за противодействие на престъпността би трябвало да се разработват въз основа на реалните данни за престъпността.

В България не са правени подобни детайлни проучвания, каквито са използвали немските изследователи, но общите въпроси за общественото възприятие към уличната и организираната престъпност дават достатъчно добра изходна точка за дискусия. НИП 2005 показва, че престъпността през 2004 г. е намаляла с 40,5% спрямо 2001 г. и дава възможност да се

⁵¹ Schott, T., R. Loebmann, T. Goergen, S. Suhling, and C. Pfeiffer (2004), *Der Anstieg der Gefangenzahlen in Niedersachsen und Schleswig Holstein – Folge der Kriminalitätsentwicklung oder unterschiedlicher Strafharthe?* Unpublished final report. KFN, Hannover. Цитиран в Pfeiffer, C., M. Windzio, M. Kleimann (2005), *Media Use and its Impacts on Crime Perception*, C. Sentencing, Attitudes and Crime Policy; *European Journal of Criminology*, Vol. 2(3) 259-285.

⁵² Пак там.

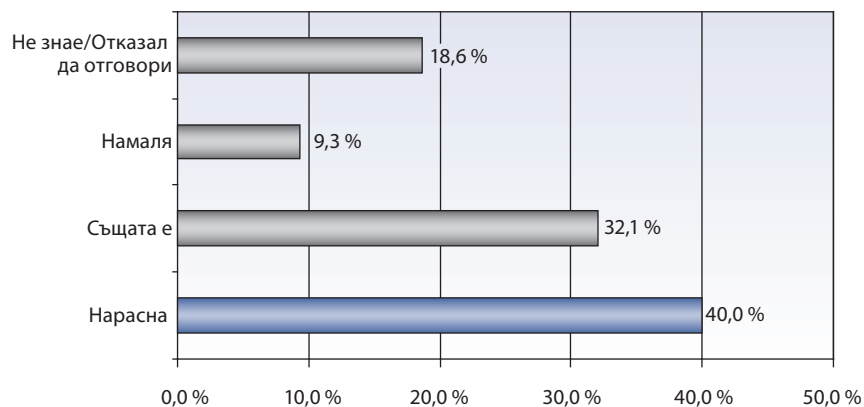
ТАБЛИЦА 8. ПРЕСТЪПНОСТ И ВЪЗПРИЯТИЯ: ПРИМЕРЪТ НА ДОЛНА САКСОНИЯ

Престъпление	Реално равнище на престъпността			Оценка на гражданите за равнище на престъпността през 2003 г.					
	1993 г.	2003 г.	%	много голямо нарастване	голямо нарастване	леко нарастване	без промяна	леко намаляване	голямо намаляване
Убийства	666	394	-40,8	12	25	27	29	7	1
Кражба на коли	214 836	63 240	-70,5	25	34	21	11	7	0
Обири на банки	1624	903	-44,4	13	22	25	29	10	2
Кражби от домове	227 090	123 280	-45,7	35	27	16	4	0	0
Обща престъпност	6 750 613	6 572 135	-2,6	27	39	25	7	2	0

Източник: Bundeskriminalamt; Институт на Долна Саксония за криминологични изследвания⁵³.

направи изводът, че България има сравнително ниско за Европа равнище на престъпност. В същото време едва 9,3% от гражданите смятат, че престъпността намалява (графика 17). Доминиращата представа (40% от населението) е, че тя нараства, въпреки че съществуват редица доказателства за обратното.

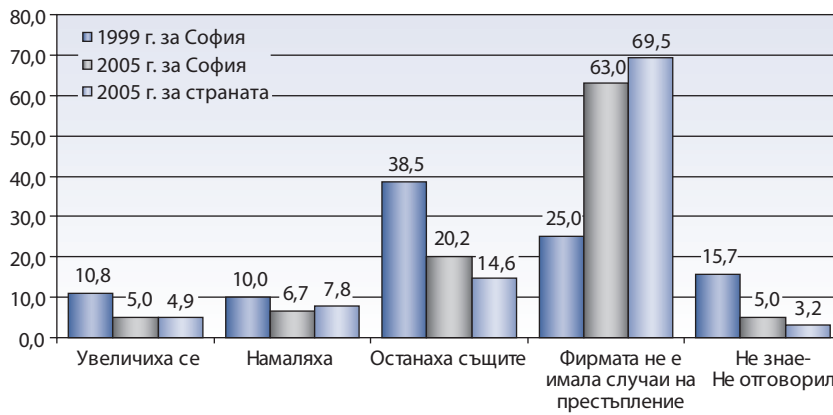
ГРАФИКА 17. ПРЕДСТАВИ ЗА КОНВЕНЦИОНАЛНАТА ПРЕСТЪПНОСТ (2005 г.)

Източник: Витоша Рисърч – НИП 2005.

⁵³ Schott, T., R. Loebmann, T. Goergen, S. Suhling, and C. Pfeiffer (2004), Der Anstieg der Gefangenzahlen in Niedersachsen und Schleswig Holstein – Folge der Kriminalitätsentwicklung oder unterschiedlicher Strafharthe? Unpublished final report. KFN, Hannover. Цитиран в Pfeiffer, C., M. Windzio, M. Kleimann (2005), Media Use and its Impacts on Crime Perception, C. Sentencing, Attitudes and Crime Policy; *European Journal of Criminology*, Vol. 2(3) 259-285.

ГРАФИКА 18. НАСТЪПИЛИ ИЗМЕНЕНИЯ В СЛУЧАИТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ВЪВ ФИРМИТЕ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 2-3 ГОДИНИ (%)

Източник: Витоша Рисърч – НИП.

В бизнес средите представите също се разминават с реалността. През 2005 г., въпреки продължаващия спад на престъпността, едва 7,8% от респондентите са на мнение, че тя намалява (графика 18).

Тези представи най-ясно може да се демонстрират с рекордните стойности, които получиха въпросите за равнището на уличната и организираната престъпност през януари и февруари 2001 г.

ГРАФИКА 19. ВЪЗПРИЯТИЯ ЗА НИВОТО НА ПРЕСТЪПНОСТ И РЕАЛНИ ЖЕРТВИ НА ПРЕСТЪПНОСТТА

Източник: BBSS-Gallup.

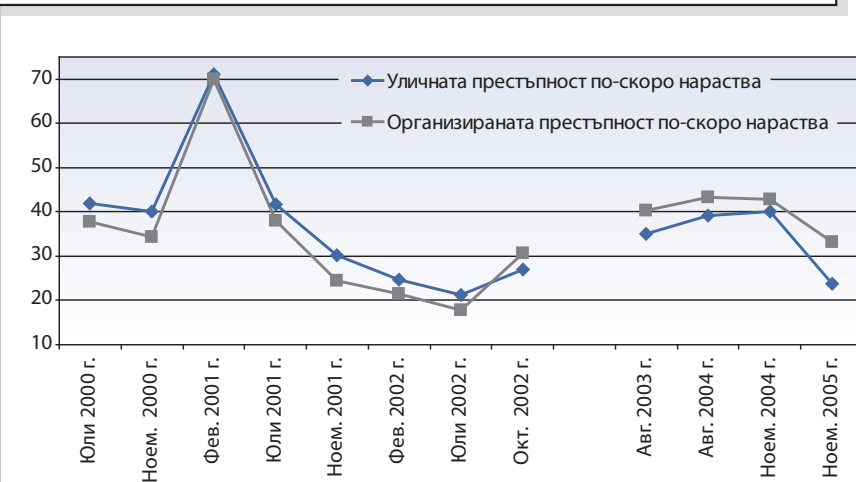
През януари-февруари 2001 г. темата за нарастващата престъпност доведе до политическа криза, свързана с гласуване на вот на недоверие на правителството и блокиране на парламента от шофьори на такситата. През февруари 2001 г. 71% от респондентите са били на мнение, че престъпността нараства, а в същото време едва 5-6% от тях са посочвали, че са били жертва на престъпление през предходните 3 месеца (графика 19). Ако се съпоставят представите за нарастването на престъпността с броя на публикациите в медиите през този период (графика 20), се вижда, че именно медиите са основната сила, изградила тези (погрешни) публични представи. През този период за първи път след 1997 г. стават няколко поредни тежки криминални инцидента, свързани предимно с организираната престъпност, и медиите съсредоточават вниманието си върху тях. В общественото мнение обаче няма различима граница между „организирана“ и „конвенционална престъпност“, а представите за нарастването на тези два вида престъпност

ГРАФИКА 20. ВЛИЯНИЕ НА МЕДИИТЕ ВЪРХУ ПРЕСТАВАТА ЗА ПРЕСТЪПНОСТТА

Източник: BBSS-Gallup.

ГРАФИКА 21. ПУБЛИЧНИ ПРЕДСТАВИ ЗА ОРГАНИЗИРАНА И УЛИЧНА ПРЕСТЪПНОСТ

Източник: Галъп; Витоша Рисърч – НИП.

съвпадат през периода 2000 – 2001 г. (графика 21).

През пролетта на 2001 г. криминалните инциденти, свързани с организираната престъпност, продължиха, но влизането в политиката на Симеон Сакскобурготски през април 2001 г. рязко промени фокуса на българските медии, интересът им към криминалната тема се изгуби, а с това спадна нивото на публичните представи, че престъпността нараства.

Възможностите за сравняване динамиката на обществените представи за престъпността са ограничени поради липсата на месечни данни след октомври 2002 г., но ако се използват данните за годината, се очертава интересен феномен. След лятото на 2002 г. обществените представи за „организирана“ и „улична“ престъпност постепенно се разграничават. След този момент представите, че организираната престъпност нараства, остават трайно на по-високи нива (графика 21). За това решаващо влияние имат както серията показни убийства и опити за убийства след 2002 г., така и специалното внимание на медиите към темата.

Вторият аспект, който заслужава внимание, е резкият спад в нивото на представите за нарастваща улична престъпност, който регистрира НИП 2005. Изследването се провежда в края на ноември и началото на декември, т.е. периодът на специални полицейски мерки, предприети след убийството на финансиста Емил Кюлев на 26 октомври 2005 г. Затова сравнително висок дял от респондентите смятат, че организираната престъпност нараства. Същевременно през есента на 2005 г. правителството на Сергей Станишев и ръководството на МВР получават висока обществена подкрепа, което обяснява и сравнително ниския дял на хората (близък до дела от 2002 г.), които смятат, че уличната престъпност нараства.

4. НЕРЕГИСТРИРАНА И НЕЗАЯВЕНА ПРЕСТЪПНОСТ

Сравняването на резултатите от НИП и на полицейската статистика показва, че престъпленията, регистрирани от полицията, представляват малка част от реално извършените (вж. графика 2). Така например, ако в **НИП 2005** гражданите заявяват, че са били жертва на **542 161 престъпления**, полицията е регистрирала едва **101 806**. Има две основни причини за това:

1. Гражданите заявяват пред полицията, че са станали жертва на престъпление, но тя не го регистрира, т.е. прилагат се различни полицейски „филтри“, които водят до **нерегистрирана престъпност**.
2. Гражданите не заявяват в полицията, че са станали жертва на престъпление поради различни мотиви (смятат престъплението за незначително, мислят, че полицията не може да им помогне и др.), които формират **незаявената престъпност (латентност)**.

През периода 2000–2005 г. влиянието на полицейските „филтри“ намалява, докато значението на фактора латентност нараства, като вече повече от половината престъпления въобще не се заявяват в полицията.

4.1. Полицейски „филтри“ и нерегистрирана престъпност

Най-вероятният мотив полицията да не регистрира заявени от гражданите престъпления е политическата необходимост да се демонстрира по-висока ефективност на полицейската дейност, тъй като основните политически формации много внимателно следят увеличаването или намаляването на престъпността. Политическият натиск върху полицейските служби не е уникално национално явление, но страните с по-дълга традиция в криминалната статистика са успели да го ограничат. За България обаче този фактор продължава да има сериозно значение, а събирането на данни на местно равнище продължава да бъде проблематично. При сравняване на данните от криминалната статистика през периода 1990 – 2000 г. по районни полицейски управления (РПУ) се виждат аномалии като нарастване или спад от 200 % до 300 % на регистрираните престъпления в рамките на две поредни години. Най-честото обяснение на представителите на полицията за тези промени е смяната на ръководството на съответното РПУ.

Наред с политическите причини за нерегистриране на престъпления в съответните РПУ е и мотивът за развитие в кариерата и на свързаните с това критерии за ефективна работа. Значението на този фактор нараства с консолидирането на политическата система и намаляването на политическия натиск за нерегистриране на престъпления. В МВР се обръща внимание главно на два показателя, свързани и с професионалното развитие на полицаите:

- равнище на регистрираната престъпност;

- разкриваемост на регистрираните престъпления.

От една страна, нарасналият брой регистрирани престъпления се разглежда като признак на **неефективна полицейска работа**. Основният критерий за добре свършена работа и ефективност е **коефициентът на разкриваемост на престъпленията**. За да постигнат по-високи резултати по тези два критерия, много РПУ или избягват да регистрират престъпления, или предпочитат да регистрират онези от тях, за които има по-голям шанс да бъдат разкрити и така да увеличат равнището на разкриваемост. Този подход е непродуктивен и спрямо един от новите основни приоритети на полицията – програмата „Полиция в близост до обществото“. Въпреки че тази нова политика се прилага от 2003 г., „филтрирането“ на регистрирането на някои престъпления демотивира гражданите да ги заявяват и като резултат латентността продължава да нараства.

Инструментите, чрез които се постига „намаляването“ на престъпността и „увеличаването“ на разкриваемостта, са добре известни на ръководството на МВР, но средният български данъкоплатец има само смътна представа за тях. За да стане предмет на дискусия и да се потърсят механизми за решаване на този проблем, тук схематично ще бъдат изложени някои техники и механизми на „филтриране“ на заявени престъпления.

Един от основните механизми за „филтрирането“ е регистрацията на престъпленията в регионалните структури на МВР. Стремешът на ръководствата на РПУ е да не се открояват от останалите по отношение на равнището и динамиката на престъпността. Тази тенденция често се описва от полиците като „стратегия на златната среда“. За да не бъде обект на излишно внимание, съответната регионална структура трябва да не е нито сред първите РПУ по регистрирани престъпления, нито сред последните. Съответното РПУ или РДВР следва две основни практики:

- поддържа устойчив брой на регистрираните престъпления, като се търси леко намаляване спрямо предходните периоди; регистрирането на голям спад, дори той да е напълно реален, е рисково, защото може да предизвика проверки;
- нивото и динамиката на регистрираните престъпления се сравняват с тези на съседните и сходни РПУ и РДВР с цел да се избегнат „подозрителни“ различия.

Най-често срещаните **техники за нерегистриране на престъпления** са:

- Създаване на максимално затруднение при приемане на заявлението за извършено престъпление на жертвата или на съобщаващия за престъплението. Подходите могат да бъдат различни: а) убеждаване, че престъплението е незначително; б) жертвата се принуждава да чака дълго компетентното лице с надеждата сама да се откаже от заявяване на престъплението; в) изискване на голямо количество документи; г) препращане в друго РПУ.
- Приемане на заявлението за престъпление, без то да бъде регистрирано. Честа практика е приемането на заявителски материали, които

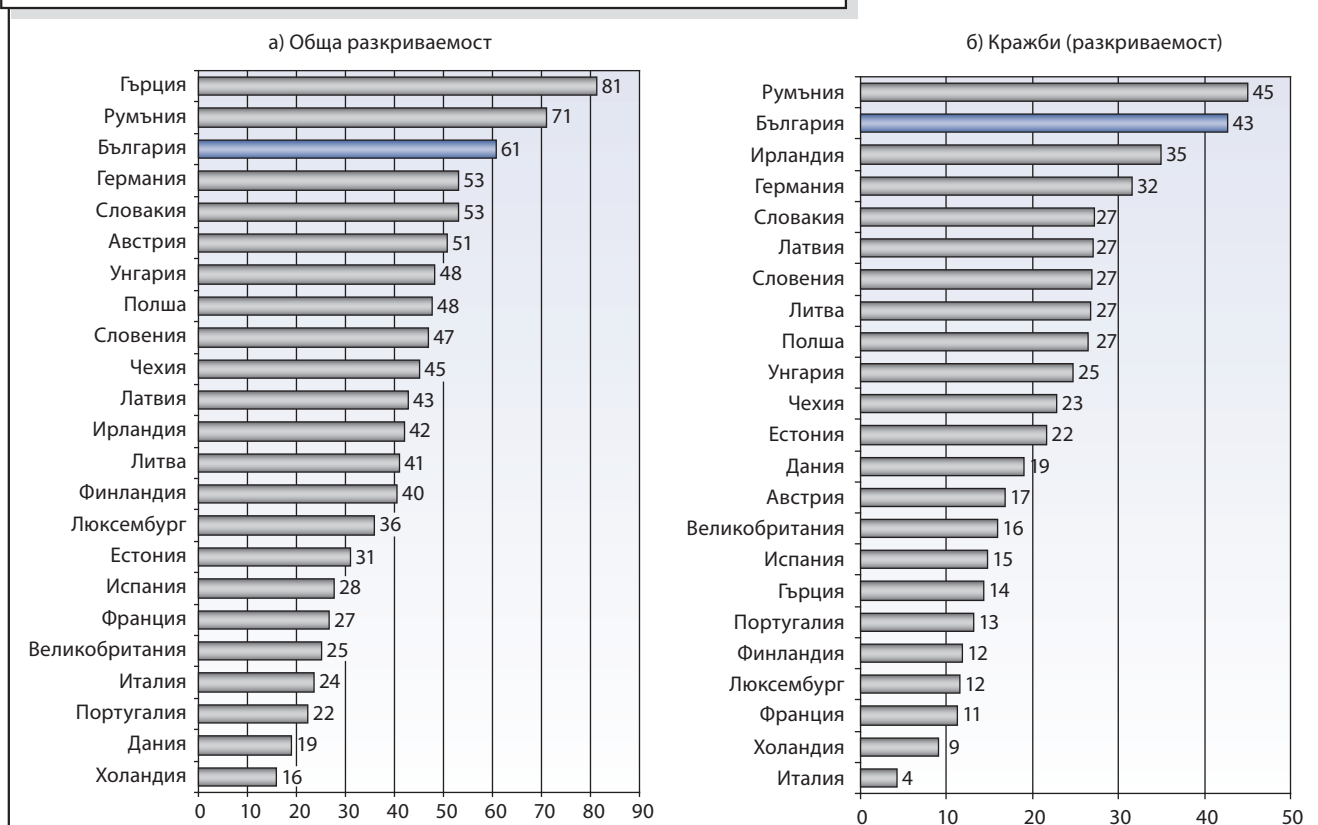

се трупат и се пускат за регистрация едва когато престъпленията бъдат разкрити или когато месечната или годишната статистика трябва да изглежда „по-реалистично“. Известни са случаи на уволнени директори на РПУ, регистрирали само престъпления, които могат да бъдат разкрити.

- „Пренасочване“ от престъпление към по-леко нарушение. Например джебчийската кражба или грабежът не се регистрират, а се определят като загубени документи. Според експертни оценки подобни случаи достигат до 10-20 % от приетите заявления.
- Различни процедури, чрез които прокурорът може да постанови, че отказва да образува досъдебно производство (чл. 213 от НПК).

Проблемите с нерегистрирани престъпления изпъкват особено ясно при сравнение в международен мащаб. По данни на Интерпол например България е на трето място в Европа по разкриваемост на престъпления след Румъния и Гърция (графика 22а) и на второ място след Румъния по разкрити кражби (графика 22б). Дали румънската, гръцката и българската полицейска служба са най-ефективните в Европа, е предмет на друг тип анализ, но въпреки това е показателно до какви статистически аномалии е довело свеждането на оценката за ефективност на полицейската дейност до един основен критерий.

ГРАФИКА 22. ДЯЛ НА РАЗКРИТИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В % (2000 г.)

Източник: Интерпол; МВР.

4.2. Незаявена престъпност

Кой не заявява престъпления?

- младите – до 24-годишна възраст (65 %);
- мъжете (54 %);
- ромите (74,6 %).

Незаявената престъпност, позната още и като „латентна“ престъпност, съществува във всяко общество. В България преди 1990 г. недокладването на престъпление криеше риск да се изтълкува като съучастие и затова тя не бе сериозен проблем. През 90-те години гражданите все по-често започнаха да не заявяват престъпления, като през 2001 г. латентността достигна средноевропейски нива. След 2001 г. обаче латентността в България продължи да нараства, докато в европейските страни тя като цяло намалява.

През 2005 г. продължава тенденцията на нарастване на незаявената престъпност. В същото време през периода 1999 – 2004 г. в повечето европейски страни се забелязва намаляване на незаявената престъпност почти във всички категории престъпления, като за някои от тях нивата от 1999 г. се запазват стабилни. Равнищата на латентност са различни за отделните категории престъпления и зависят от множество фактори. **Равнището на латентността в България обаче нараства и се доближава до страните с най-високи стойности** като Португалия, Испания, както и част от новоприсъединилите се страни – членки на ЕС, където едва около 40% от престъпленията се заявяват в полицията.

Таблица 9. Докладвахте ли на полицията последното престъпление, на което бяхте жертва? (2001 – 2005 г.)

	2002	2004	2005	2005 (ЕС)
Кражби на автомобили	94,7	94,9	95,7	92,0
Кражби от автомобили	46,1	50,4	40,4	64,7
Умишлено повреждане на автомобили	32,7	29,2	33,9	-
Кражби на мотоциклети	82,3	100,0	-	81,8
Кражби на велосипеди	40,4	47,4	41,9	53,4
Кражби от домове	61,1	61,2	68,1	78,9
Опити за кражби от дома	45,5	41,0	47,0	44,1
Взломни кражби във вили, тавани, мазета	-	-	48,8	-
Грабежи	55,1	38,8	31,1	54,4
Кражби на лично имущество	23,7	31,3	29,7	50,7
Сексуални престъпления	12,8	-	26,0	29,1
Нападения/Заплахи	43,1	31,7	29,4	36,2
Средно за 6 категории престъпления ⁵⁴	45,3	45,0	43,0	57,7

Източник: Витоша Рисърч – НИП; МИПЕС.

При редица категории престъпления нивата на незаявената престъпност в България се доближават до средните за страните от ЕС – кражби на автомобили, опити за кражби от домове, сексуални престъпления, нападения и заплахи. В България обаче се наблюдават значителни отклонения от средноевропейските при следните категории престъпления:

⁵⁴ Средните стойности се образуват от няколко категории престъпления: кражби от автомобили, кражби на велосипеди, кражби от домове, опити за кражби от домове, кражби на лично имущество. Останалите категории престъпления или се докладват почти винаги, или твърде малкият брой случаи не позволява извършването на статистически валиден анализ. Докладванията за сексуални престъпления и нападения/заплахи не се включени, защото са повлияни твърде силно от случаите, при които е използвана сила.

- **кражби от автомобили** – този вид кражби се докладват в ЕС около 25 % по-често, като през последните 5 години докладваните престъпления винаги са оставали значително под средноевропейските;
- **кражби от домове** – незаявената престъпност за периода 2001 – 2005 г. намалява, но остава значително под средноевропейското равнище. Между 2004 и 2005 г. обаче се забелязва рязък спад на заявените в полицията кражби от домовете;
- **грабежи** – нивото на нерегистрираните грабежи в България е почти 70 %, докато в ЕС то е около 45 %;
- **кражбите на лично имущество** са категория престъпление, за която през последните 5 години има устойчиво по-ниски в сравнение с ЕС нива на заявяване в полицията.

Причините, поради които гражданите не заявяват престъпления в полицията, варират според категорията и тежестта на престъплението. При кражбите от автомобили и домове например основните причини за незавяване са, че според гражданите:

- **полицията няма да направи нищо** – изразява по-скоро липса на доверие в полицията и убеждение, че полицията не е заинтересована да помогне на гражданите. През 2005 г. тази причина се споменава по-често от 2004 г.;
- **полицията не може да направи нищо/няма доказателства** – изразява по-различно убеждение – дори да иска, полицията няма капацитет или възможност да разкрие престъплението;
- **не беше толкова сериозно, нищо не загубих** – е третата най-споменавана причина. Тя отразява по-общата тенденция, че леките престъпления често остават незаявиени в полицията.

Недоверието в полицията обаче се отнася само до заявяването на някои категории престъпления. Например жертвите на кражби на автомобили или на нападения и заплахи имат по-голямо доверие, че полицията *би* им помогнала и *може* да им помогне. При грабежите важна причина за незаявената престъпност е **страхът на жертвата от отмъщение**. При нападенията и заплахите жертвите често посочват като причини за незавяване „други“ или „не е работа на полицията“, защото в много случаи става въпрос за личностни/семейни/вътрешногрупови взаимоотношения.

В страните от ЕС основната причина, поради която гражданите не заявяват престъпления, е, че престъплението не е сериозно или загубата не е голяма – тенденция, запазила се през периода 2000 – 2005 г. Това е доста съществена разлика в сравнение с България, където тази причина е едва на трето място по значимост, а и доверието в полицията е значително по-ниско. През 2000 г. недоверието в полицията е причина за незавяване на престъпления в едва 11-14 % от случаите, докато в България този дял е средно около 50 %.

Таблица 10. Международни сравнения: ПРИЧИНИ ЗА НЕЗАЯВЯВАНЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ (в %)

	Грабежи	Нападения/ заплахи	Кражби от автомобили	Кражби от домове	
				България	ЕС
Полицията не може да направи нищо/Няма доказателства	53,1	32,9	53,2	60,7	29,9
Полицията няма да направи нищо	46,9	7,6	63,7	54,5	29,3
Не беше толкова сериозно, нищо не загубих	24,6	25,3	9,9	33,4	43,0
Справих се сам/Познавам извършителя	-	10,4	10,3	23,4	25,1
Семейството ми се справи само	9,3	0,0	28,4	18,0	15,7
Не посмях (страхувам се от отмъщение)	7,9	-	-	5,8	5,9
Не е работа на полицията/Не беше нужна полицията	-	37,4	8,1	3,1	28,7
Друго	-	41,1	6,7	0,0	22,7

Източник: Витоша Рисърч – НИП; МИПЕС.

4.3. Латентна престъпност при фирмите

За разлика от домакинствата през периода 1999 – 2005 г. при фирмите се наблюдава значително намаляване на незаявената престъпност във всички категории изследвани престъпления (графика 23). Най-сериозен ръст има при заявяване на кражби от външни лица и клиенти (от 16,7% на 52%), както и при кражбите от служители на фирмата (от 7,1% на 50%).

Графика 23. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ЗАЯВЕНИ ОТ ФИРМИ В ПОЛИЦИЯТА (%)

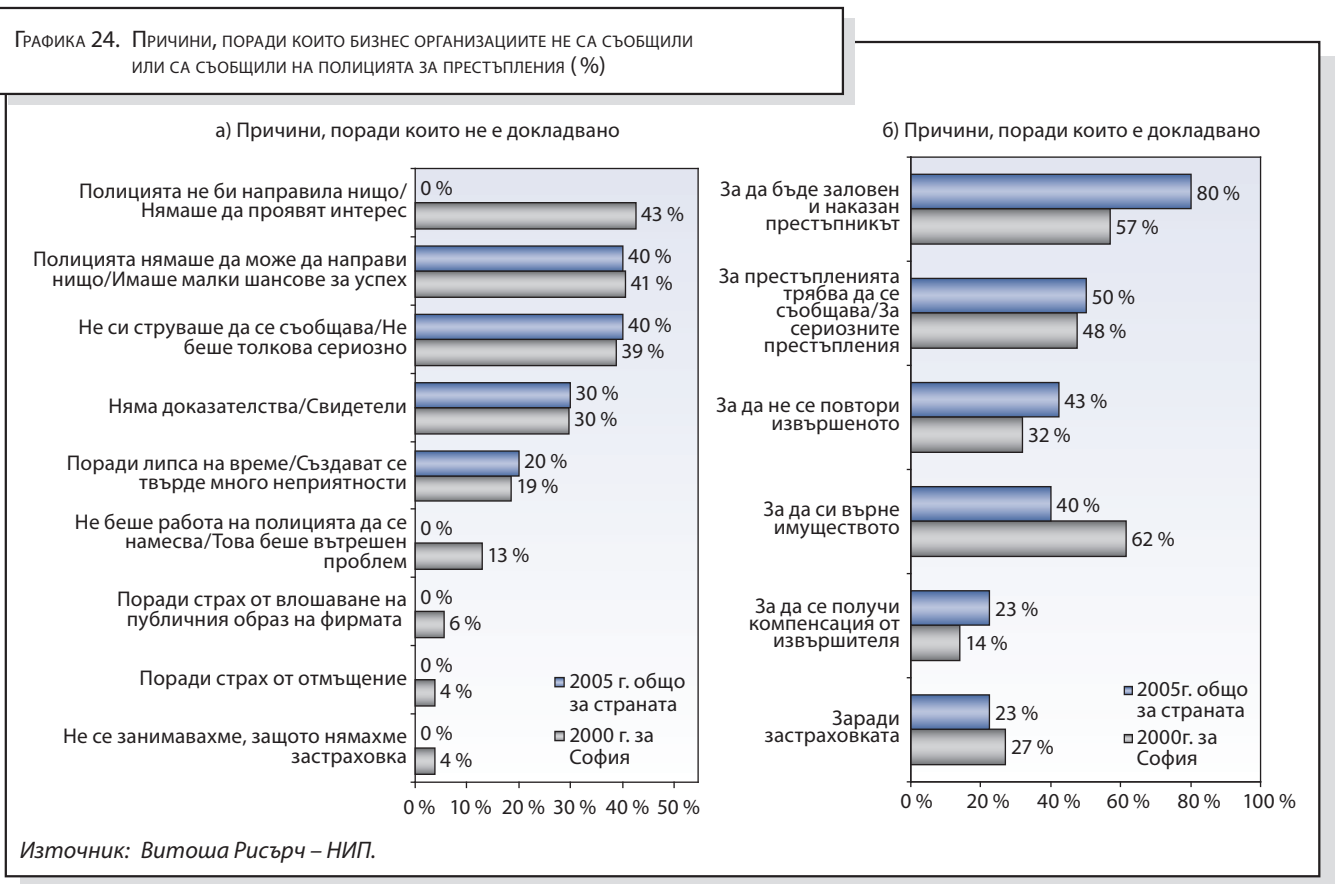
Източник: Витоша Рисърч – НИП.

Причините за този ръст най-вероятно се коренят в **нарасналото доверие на бизнеса към полицията**. Водещият мотив за незаявяване на престъп-

ления сред гражданите („Полицията не би направила нищо“) отбелязва значителен спад сред представителите на бизнеса. Ако през 1999 г. той е посочен от 43% от респондентите, през 2005 г. той не е споменат от нито един интервюиран. Заявяването на престъпление в полицията все по-често се разглежда и като превантивна мярка. Фирмите посочват като основна причина за заявяване на престъпления очакването им, че престъпникът ще бъде заловен (80%), че ще бъдат предотвратени бъдещи престъпления (43%), а също и че ще бъде получена компенсация от извършителя (23%).

Част от причините за намаляване на незаявената престъпност е и спадът на някои видове престъпления (например рекет и заплахи), при които има традиционно висока скрита престъпност.

Графика 24. Причини, поради които бизнес организациите не са съобщили или са съобщили на полицията за престъпления (%)

Източник: Витоша Рисърч – НИП.

Друг подход да се разберат причините за латентната престъпност е, като се анализират поведението и отношението на полицията при заявяване на престъпления в бизнес сектора (графика 25). Най-честата причина за недоволство от страна на фирмите, заявяващи престъпление, е представата, че „полицията не е направила достатъчно“ (78,6%). Висок ръст се отбелязва при мнението на фирмите, че те не са били добре осведомени за хода на следствието (42,9%). Тъй като е малко вероятно през 1999 г. полицията наистина да е осведомявала по-добре жертвите на престъпления, този ръст по-скоро може да се обясни с нараснали очаквания от бизнеса към качеството на обслужването, което трябва да получи в полицията. Наблюдава се и сериозен спад (с близо 30%) в мнението на бизнес орга-

низациите, че полицията не е открила и заловила извършителя. Подобно намаление се наблюдава и по отношение стойностите на няколко други индикатора: „Не ни върнаха имуществото“, „Не проявиха интерес“ и „Мина много време, преди да дойдат“. Всичко това говори за повишено „качество на обслужването“ на бизнеса от полицията и за по-висока ефективност на нейната дейност.

Графика 25. Причини, поради които бизнес организациите не са доволни от отношението на полицията (%)

Източник: Витоша Рисърч – НИП.

5. АНАЛИЗ НА ОТДЕЛНИ КАТЕГОРИИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

В тази част са представени тенденциите в осем от 11-те категории престъпления, изследвани в НИП 2005⁵⁵. В допълнение се прави и анализ на убийствата, които не са включени в НИП. Тези девет категории престъпления са разделени в две групи:

1. Престъпления, при които жертвата е имала съприкосновение с извършителя:
  - убийства;
  - грабежи.

2. Престъпления, при които жертвата не е имала съприкосновение с извършителя:
  - кражби на автомобили;
  - кражби от автомобили;
  - кражби на велосипеди;
  - кражби от дома;
  - опит за кражби от дома;
  - джебчийски кражби;
  - кражби на лични вещи.

В допълнение към тези данни е включен и кратък обзор на престъпленията срещу бизнеса и, където е възможно, са направени четири типа сравнения:

- с данни от статистиката на МВР;
- с данни от полицейски служби на други страни (събрани от Интерпол или СНПООН);
- с данни от предходни НИП (2002 и 2004 г.);
- с данни от международни виктимизационни изследвания –МИЖП/МИПЕС.

5.1. Убийства

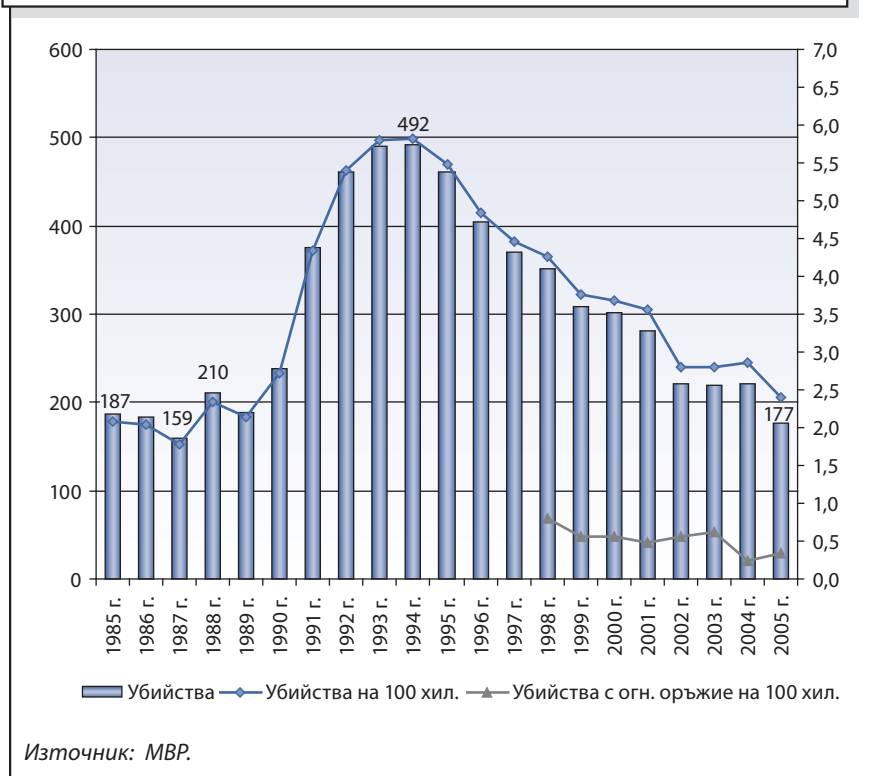
Тази категория престъпления не се изследва от виктимизационните проучвания, но въпреки това на нея се отделя специално внимание при сравнението с международни статистики. Данните за извършените убийства представят един допълнителен срез на случилото се в страната след рязкото нарастване на престъпността в началото на 90-те години. За разлика от останалите криминални деяния при убийствата практически няма латентност и те са регистрирани в статистиката на МВР сравнително пълно⁵⁶. Категорията „убийство“ не е засегната и от методическите промени след 1991 г. и най-вече от 1998 г. Затова този тип престъпление е добър

⁵⁵ Данни за останалите категории престъпления има в Приложение 2.

⁵⁶ Възможно е отделни случаи на убийства да се регистрират като самоубийства, но това не би трябвало да промени значително статистическата картина.

индикатор за криминогенната обстановка в страната. Въпреки че МВР не води статистика на типологията на убийствата, според криминалисти над 90% от убийствата в страната са битови.

ГРАФИКА 26. УБИЙСТВОТА В БЪЛГАРИЯ (1985 – 2005 г.)

Историческият поглед върху динамиката на убийствата показва няколко много ясни характеристики. Първо, до 1990 г. средният брой убийства на година е 185. С общото нарастване на престъпността и социално-икономическата криза през периода 1991 – 1997 г. броят на убийствата достига до своя пик през 1994 г., когато са регистрирани рекордните 500 убийства. През този период коефициентът на убийства е около 6 на 100 000, което е близо 4 пъти над средното за ЕС (през периода 1999 – 2001 г. този коефициент в ЕС е средно 1,6 на 100 хил.⁵⁷). След 1994 г. започва устойчива тенденция на спад, като през 2005 г. в България са извършени 177 убийства, което е най-ниският брой убийства от 1987 г. насам.

При анализа на убийствата трябва да се има предвид, че в края на 80-те години страната има почти 9 милиона население, а през 2005 г. то е малко под 7,5 милиона. В този контекст броят на убийствата на 100 хиляди души от населението показва, че тяхното ниво през 2005 г. е 2,40 на 100 хил. души и е по-ниско, отколкото през 1990 г. (2,7 на 100 хил. души), като почти доближава коефициента от 1988 г., когато е бил 2,34 убийства на 100 хил. души население.

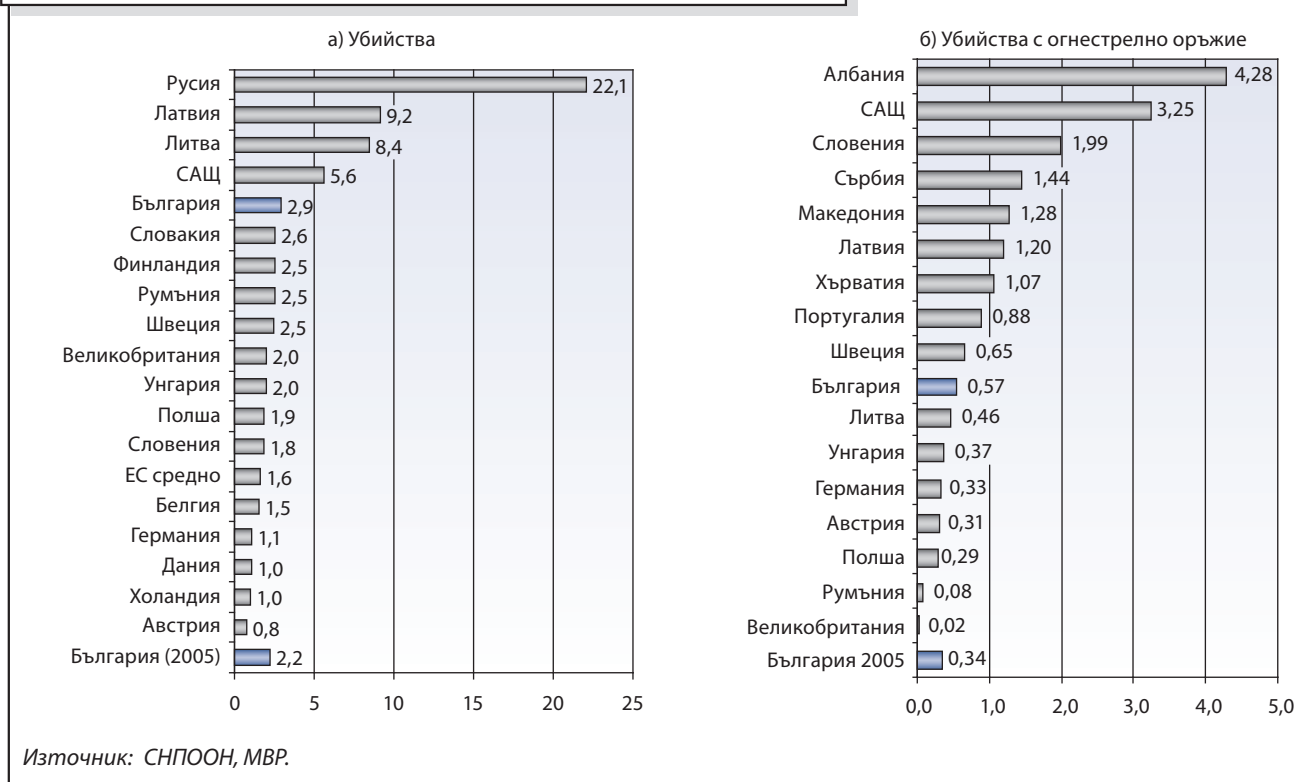
Коефициентът на убийствата дава добра възможност да се сравни позицията на България спрямо други страни. Международната полицейска статистика показва, че **равнището на убийствата в България е над средното за Европа**. Сравняването на данните за България и ЕС преди 1990 г. променя представата, че България е била остров на спокойствие в сравнение със страните в Западна Европа, защото в тях⁵⁸ през 1990 г. средните коефициенти на убийства на 100 000 души са около 1,5 на 100 хил., докато през 80-те години у нас средните коефициенти са средно 2,1 убийства на 100 хил. души население.

⁵⁷ Barclay, G. and C. Tavares (2003), International Comparisons of Criminal Justice Statistics 2001, Home Office.

⁵⁸ По международна полицейска статистика, събрана от Икономическата комисия на ООН за Европа (ИКЕООН), <http://www.unecce.org/stats/trend/register.htm>

ГРАФИКА 27. Брой убийства на 100 хил. души население за 2002 г.

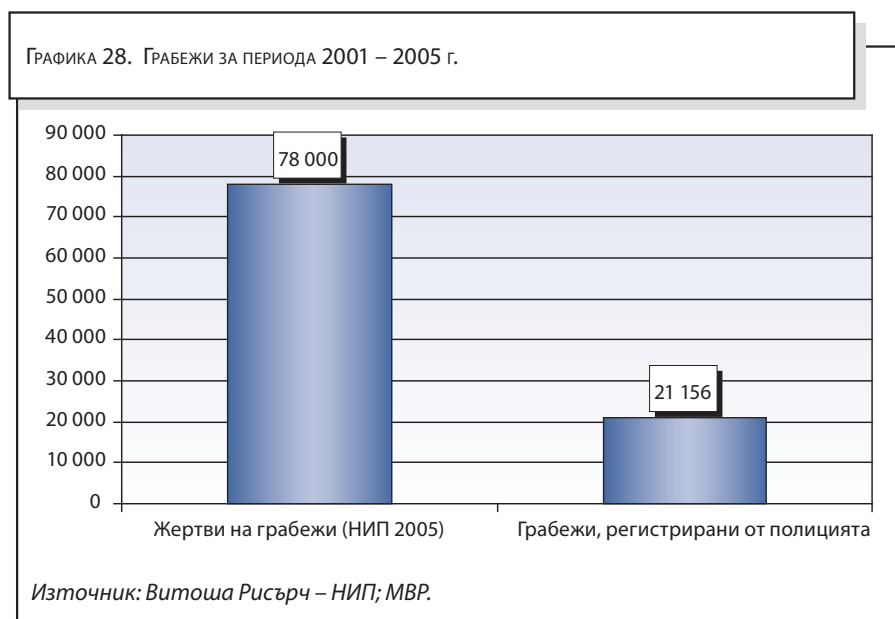
Въпреки сравнително високото равнище на убийствата през периода 2000 – 2005 г. и честите показни убийства през този период данните показват, че по отношение на убийствата, извършени с огнестрелно оръжие, през последните две години (2004 – 2005 г.) е отбелязан значителен спад, доближаващ България до средните европейски нива. През 2004 г. коефициентът дори пада до 0,27 на 100 хил. души, което е под нивото на много страни в ЕС. През 2005 г. той се покачва до 0,34, но въпреки това се запазва на средно европейско ниво. Равнището на убийства с огнестрелно оръжие намалява значително по отношение на предходните години (1998 – 2003 г.), когато коефициентът на убийствата с огнестрелно оръжие се движи между 0,49 и 0,81 на 100 хил. през различните години. Стойността на този коефициент бе почти двойно над средноевропейските нива и многократно по-висока от страни като Великобритания или Румъния.

Спадът в убийствата, извършени с огнестрелно оръжие, може да се дължи на различни фактори. Предишни изследвания на Центъра за изследване на демокрацията показват, че в регионите на страната, където са регистрирани повече оръжия на глава от населението, се извършват и повече престъпления с огнестрелно оръжие. В същото време през последните 5 години има и постоянно нарастване на броя на регистрираните оръжия сред населението. Повечето убийства или други престъпления с оръжие се извършват с незаконно притежавано огнестрелно оръжие, известна част – и със законно оръжие. Това обяснява защо в областите, където по-голям дял от населението притежава огнестрелно оръжие (като София,

Ловеч или Хасково), има и по-високи нива на престъпления, извършени с огнестрелно оръжие.⁵⁹

5.2. Грабежи

Сравняването на данните от НИП и полицейските статистики показва сходни тенденции при динамиката на грабежите в страната. Техният ръст през 2003 спрямо 2001 г. и спадът през периода 2003 – 2005 г. се регистрират и от НИП, и от полицията (графика 28)⁶⁰.

Изследванията показват обаче, че **именно грабежите са престъпленията с най-значителна разлика между полицейската статистика и данните от НИП.** В проучванията е задаван въпросът: „През последните пет години случвало ли се е да ви отнемат нещо с употреба на сила или чрез заплаха? Имало ли е такива опити?“ Данните от НИП показват разлики спрямо полицейските статистики почти 4 пъти (графика 28).

Основна причина за наблюдаваната разлика е много високата латентност при тази група престъпления – само 33% от жертвите на грабеж през 2003 г. са заявили престъплението в полицията, а през 2004 г. – само 28%. Същевременно въпреки високата латентност би трябвало да се очакват поне два пъти повече регистрирани оплаквания, отколкото сочи полицията. Подобни големи разлики са обезпокоителни, като се има предвид, че поради използването на заплаха и насилие законът определя престъплението като тежко и то изисква специално внимание от разследващите го органи. Именно това мотивира полицейските служители да избягват регистрация на грабежите. Освен типичните стратегии за „филтриране“ (отклоняване на жертвата от подаване на сигнал и имитиране на регистрация, без тя да се завежда) специално при грабежите се използва възможността част от случаите да се регистрират като по-леки престъпления поради ниската стойност на отнетите вещи и ниската степен на насилие. Криминалисти, работещи в тази сфера, дават примери с издърпване на чанта, късане на верижка, издърпване на мобилен телефон и други сходни престъпления, при които приложеното насилие е минимално.

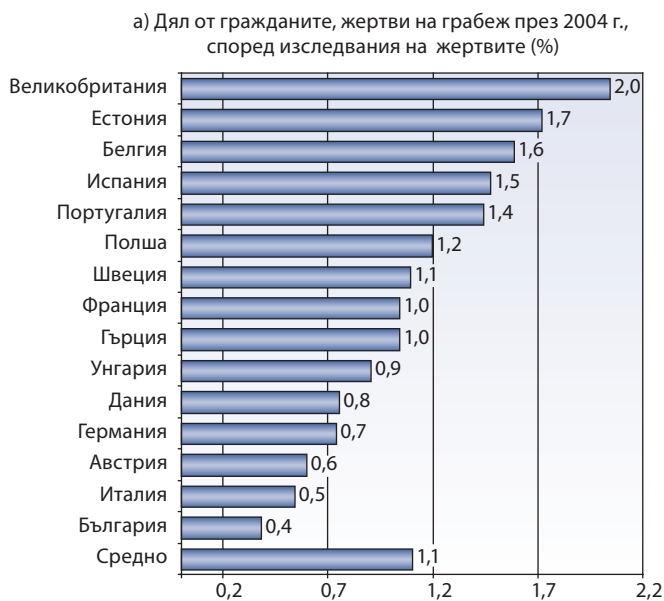
⁵⁹ Рин, С., Ф. Гунев, и Т. Джаксън (2005), *Малки оръжия и леко въоръжение в България*, Координационен център за контрол над малките оръжия и лекото въоръжение в Югоизточна Европа, Белград.

⁶⁰ Трябва много внимателно да се разглеждат данните, получени на годишна база, поради малкия брой жертви на това престъпление, които попадат в извадката.

Международни сравнения

В международен аспект данните показват, че в България делът от населението, който става жертва на грабеж, е значително под средния за Европа.

ГРАФИКА 29. ГРАЖДАНИ, КОИТО СА СТАНАЛИ ЖЕРТВА НА ГРАБЕЖ

Източник: МИПЕС; Витоша Рисърч – НИП.

Въпросът „Били ли сте жертва на грабеж през последните 5 години?“ не дава точна представа за реалния брой на жертвите на грабежи, но представителността на данните е сравнително висока и позволява по-добро сравнение в международен мащаб (графика 29б).

Щетите от грабежите, които гражданите понасят са значителни и за 2004 г. според НИП 2005 само стойността на откраднатите вещи са на стойност от 1,3 млн. лв. Към този вид престъпления, обаче съществуват и други щети свързани с медицински разходи, или психическа и емоционална травма, които е трудно да се изчислят.

Намаляване на грабежите на мобилни телефони чрез публично-частно партньорство

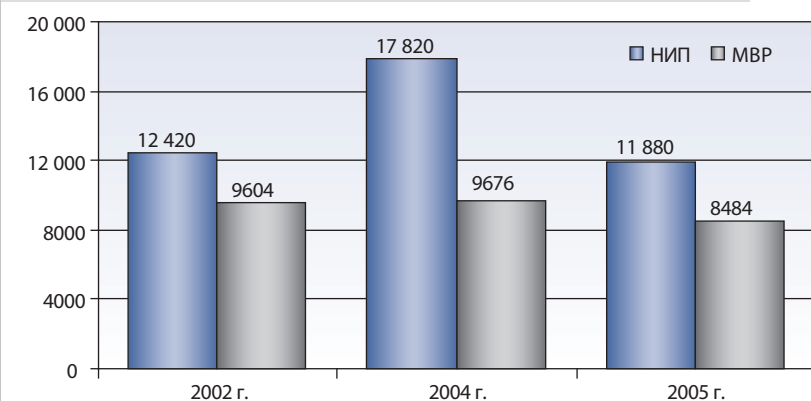
Във Великобритания близо 1/3 от грабежите са на мобилни телефони. Поради това през последните 2 години са предприети мерки, които биха могли да се приложат и в България. В центъра на кампанията за намаляване на грабежите на мобилни телефони е създаването на обща база данни за откраднати мобилни телефони. В случай на кражба или грабеж жертвата се обажда на мобилния си оператор и

съобщава както номера на СИМ картата си, така и уникалната идентификационна характеристика на мобилния телефон – номера на откраднатия телефон IMEI (международен регистрационен номер на апарата). Операторът от своя страна блокира откраднатата СИМ карта, а IMEI номерът попада в обща база данни, която се ползва от всички мобилни оператори в страната. Така телефонът става непродаем и неизползваем в страната, защото всеки опит да бъде сложена в него нова СИМ карта веднага се разпознава от мобилния оператор, който е длъжен да я блокира. В същото време обаче е нужно да се криминализират смяната на IMEI без разрешение от производителя, както и притежаването, снабдяването или предлагането на необходимата апаратура за препрограмиране на мобилни телефони. Налаганите наказания за тези нарушения във Великобритания са до 5 години лишаване от свобода и/или глоби в неограничени размери, или и двете.

5.3. Кражби на автомобили⁶¹

При сравняването на данните от НИП и полицейските регистрации (графика 30) се вижда, че НИП потвърждава регистрирания спад на откраднати превозни средства за 2005 г.

Графика 30. Брой откраднати автомобили за предходните 5 г., преизчислен на годишна база⁶²

Източник: Витоша Рисърч – НИП; МВР.

Въпреки това и през трите съпоставени периода регистрираните от полицията кражби на МПС са по-малко от кражбите, които данните от изследването на жертвите показват. Подобна разлика не може да се обясни само с латентността поради факта, че близо 96 % от жертвите обявяват, че са се обърнали към полицията. Малко вероятно е в този случай да имат влияние и т.нар. полицейски „филтри“, тъй като подобно укриване крие голям риск да бъде разкрито на много равнища.

⁶¹ В категорията „автомобили“ се включват също микробуси и каравани. През 2004 г. собствениците на мотоциклети бяха питани дали са били жертва на кражба на мотоциклети, но поради малката извадка тези кражби не можеха да бъдат адекватно обхванати и затова през 2005 г. въпросите за кражба на мотоциклети отпаднаха.

⁶² Сравняването на регистрираните от полицията автомобилни кражби с данните от НИП на годишна база е проблематично поради малката извадка. Възможно решение при анализа е да се сравнят данните с петгодишен хоризонт (отговорът на въпроса „През последните 5 г. имало ли е кражба на автомобил/фургон/камион, притежавани от вас или от друг член на вашето домакинство“) и да се преизчислят средно за периода. По този начин в извадката попадат по-голям брой случаи, но дори тогава могат да се правят изводи само за тенденциите, а не за абсолютния брой на извършените кражби. Същото преизчисление е направено при данните от полицейската статистика. Например данните за 2005 г. отразяват средните годишни стойности за предходните пет години.

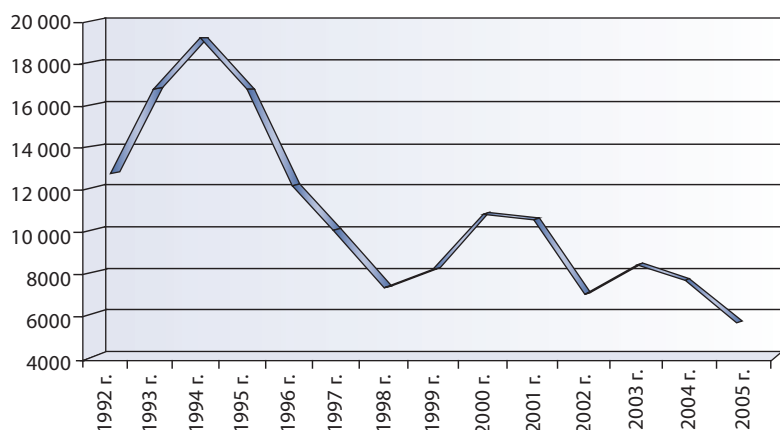
Част от обяснението за разликите между НИП и полицейската статистика е, че известна **част от възвръщането на откраднати автомобили става извън рамките на закона**. Според жертвите 55-58% от откраднатите превозни средства през периода 2004 – 2005 г. са намерени. Същевременно според данните на МВР разкриваемостта при кражбите на МПС е едва 14-16%. Тази разлика отчасти може да се обясни с факта, че на **31% от жертвите им е поискан откуп, а 56% от тях са платили искания откуп**. Откупи се искат предимно за автомобили, които не са били застраховани. Следователно може да се твърди, че през последните 5 години около 1/3 от автомобилите са били откраднати с цел получаване на откуп и дори при връщането им на собственика престъплението продължава да се води неразкрито. Останалата част от разликите между НИП и полицейската статистика се обяснява с факта, че в някои случаи автомобилите са намерени, без обаче да бъдат разкрити извършителите и престъплението също продължава да се води неразкрито.

Резултатите от НИП дават възможност да се направи една приблизителна оценка на пазара на крадени автомобили и получаваните приходи от тях. Като долна граница могат да се използват данните на полицията – през последните две години тя регистрира средногодишно между 6000 – 7000 откраднати автомобили. Като горна граница могат да се приемат данните от НИП – 8000 – 9000 откраднати автомобили средногодишно⁶³. Според данните от НИП средната стойност на откраднатото превозно средство е приблизително 6100 – 6200 лева, а средната цена на откупа е около 2200 лева⁶⁴. Така може да се заключи, че стойността на годишно откраднатите

МПС се движи между 49 и 55 милиона лева. Получаваните откупи са около 2,5 – 3,5 милиона лева годишно. Автомобилите, които не са върнати срещу откупи, вероятно се изнасят или се продават на части. Така **общите щети за притежателите на автомобили са с годишна стойност между 21 – 25 милиона лева**.

При анализа на автомобилните кражби трябва да се има предвид историческият контекст. В началото на 90-те години автомобилните кражби бяха масово престъпление. Средно 25% от внесените след 1992 г.

ГРАФИКА 31. Кражби на МПС ПРЕЗ ПЕРИОДА 1992 – 2005 г.

Източник: МВР.

⁶³ В тази оценка не могат да се включат кражбите от български граждани, които живеят извън страната и се връщат за кратък период, на чужденци, идващи в страната при приятел, и пр.

⁶⁴ Тези данни се потвърждават и от криминалисти, които смятат, че средният откуп се движи между 1500 и 2500 лева. Съществуват и по-високи откупи, достигащи 7000-8000 лева при автомобили над 30 000 лева, но това са редки случаи. (Интервю със служители на СДВР, 9 февруари 2006 г.)

в страната автомобили са били откраднати, като през кризисната 1997 г. техният дял достига 35,5 %. Според полицейската статистика през периода 1992 – 1996 г. средният брой откраднати автомобили е около 15 хиляди годишно (графика 31). Като се има предвид практиката да се „договаря“ връщането на автомобила през криминалните мрежи, броят на откраднатите автомобили вероятно е бил поне два пъти по-голям. След края на периода, в който активно действат „силовите застрахователи“, тенденцията на намаляване на броя на откраднатите автомобили след 1997 г. е устойчива въпреки лекото нарастване между 1999 и 2001 г.

Международни сравнения

Със създаването на Шенгенската зона през 90-те години и с все по-свободното движение между страните от Източна Европа се наблюдава увеличаване на кражбите на автомобили в Западна Европа. Тази тенденция се запазва до 1993 г., след което започва постепенно намаляване, обяснено както с промени в изискванията на застрахователите, така и с подобрените мерки на полицейските служби в ЕС и в Източна Европа, където е основното търсене на крадени автомобили. В Европа тези кражби са също най-вече обект на организирана престъпна дейност, като от кражба на 100 луксозни автомобили печалбата може да достигне 1-2 милиона евро. По оценки на Европол всяка година в страните от Източна Европа се внасят около 700 000 откраднати автомобили, а годишната печалба за организираната престъпност се изчислява на близо 10 милиарда евро годишно (при средна стойност на откраднатите автомобили около 15 хил. евро). Основната част от тези автомобили се пласират в Русия, но огромна част се изнасят и в другите Източноевропейски страни. Основните канали на крадени автомобили за страни от Югоизточна Европа, включително и за България, са от Белгия, Германия, Франция и Италия. Крадените автомобили от Великобритания и Испания по-често са предназначени за пререз-пределителни центрове в Африка⁶⁵.

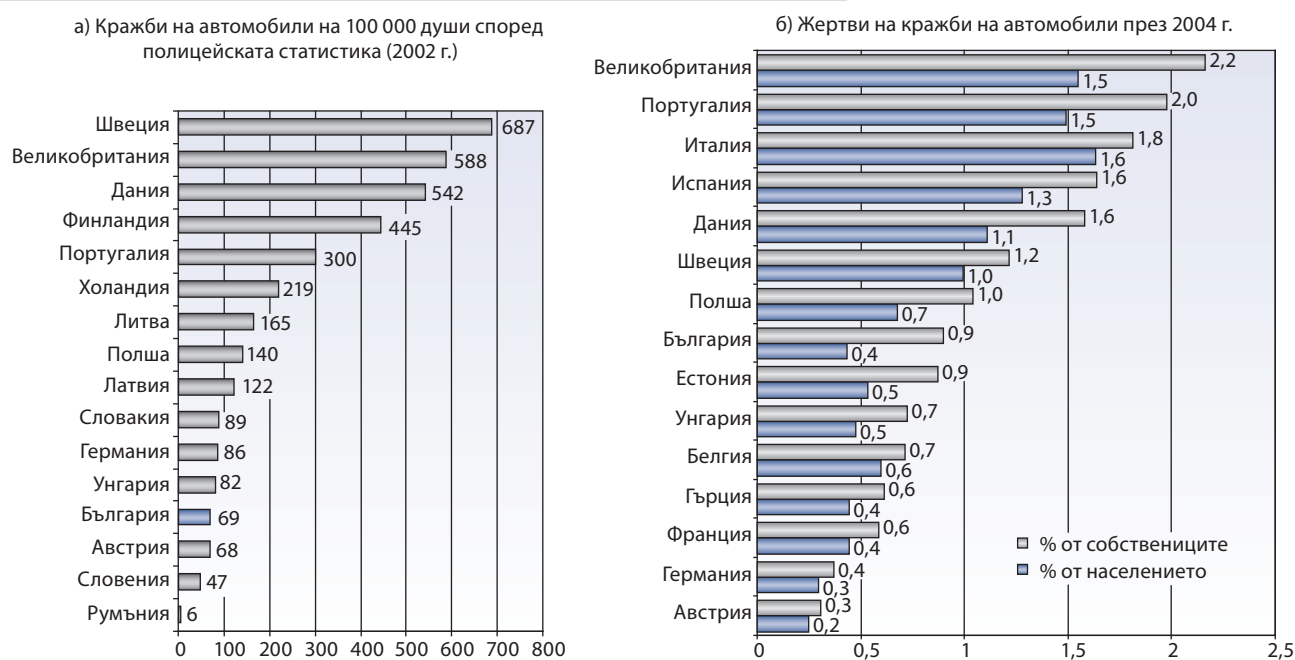
При кражбите на автомобили международните сравнения се сблъскват с няколко методологически проблема – отчитането на дела от домакинствата, които притежават автомобил, и тяхната възраст. Първо, данните от международната полицейска статистика не дават добра база за сравнимост, защото не отчитат факта, че в страна като България по-малък дял от домакинствата притежават автомобили (графика 32б). Международните виктимизационни изследвания обаче изчисляват жертвите спрямо броя на притежаващите автомобили (графика 32а). Вторият проблем е свързан със средната възраст на автомобилите. В ЕС тя е 7,4 г., докато в България тя е 13,6 г.⁶⁶ (графика 33). На практика едва 10% от автомобилите са на възраст под 5 г. и съответно попадат в групата на потенциалните обекти на кражба.

Също така трябва да се имат предвид и мерките, които собствениците на МПС или полицията вземат срещу кражби на автомобили: например аларми, GPS системи за проследяване и т.н.

⁶⁵ Европол, *Обзор на кражбите на автомобили от европейска гледна точка*, 2003, <http://www.europol.eu.int>

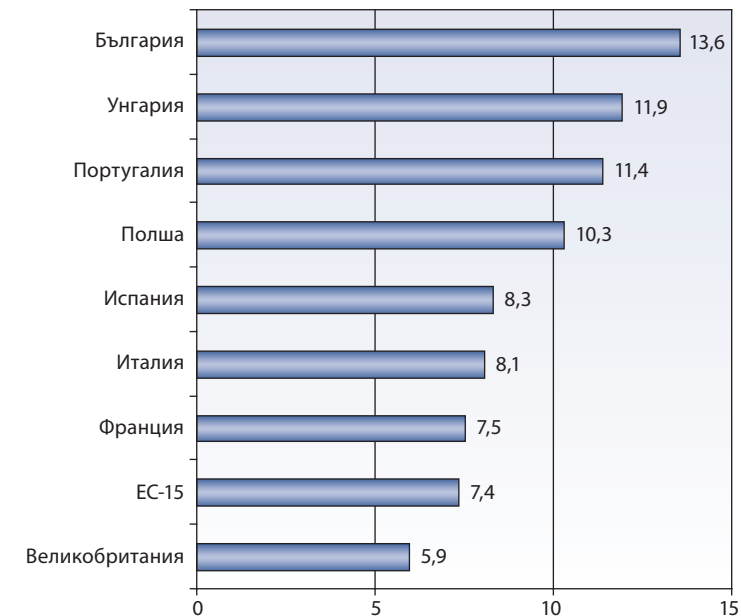
⁶⁶ Евростат, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/>

ГРАФИКА 32. ЖЕРТВИ НА КРАЖБА НА АВТОМОБИЛИ ПРЕЗ 2004 Г.

Източник: МИПЕС, СНПООН, Витоша Рисърч – НИП 2005.

ГРАФИКА 33. СРЕДНА ВЪЗРАСТ НА АВТОМОБИЛНИЯ ПАРК (2002 г.)

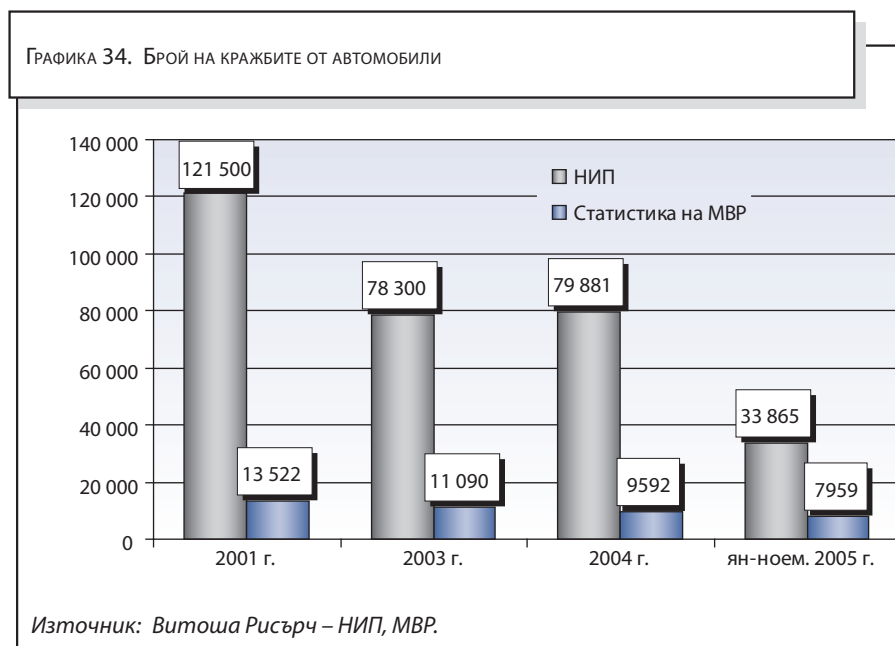

Източник: Евростат.

При анализа на намаляващия брой кражби в България освен посочените по-горе позитивни промени в Западна и Централна Европа трябва да се имат предвид и две чисто икономически причини. Първо, насищането на търсенето на автомобили поради нарастващия внос на коли втора употреба след 2001 г. Второ, тенденцията за свиване на търсенето в пазари като например в бивша Югославия, Албания и в страните от бившия Съветски съюз, преодолели дефицита на автомобили втора употреба през последните 2-3 години.

5.4. Кражби от автомобили

Кражби на части и вещи от автомобили е престъплението с най-голяма разлика между полицейските регистрации и данните от Националните изследвания на престъпността. Само семействата, станали жертва на това престъпление, са 4 пъти повече в сравнение с регистрираните от полицията (графика 34). Ако се изчислят и случаите, когато интервюираните обявяват, че са станали жертва на повече от една кражба, може да се заключи, че през 2004 г. са били извършени близо 100 хиляди подобни кражби⁶⁷. При съпоставяне на коефициентите на превалентност и инцидентност⁶⁸ се вижда, че като брой престъпленията рязко се увеличават в резултат на факта, че **около 1/3 от семействата стават обект на повече от една кражба от МПС**. Също така две трети от кражбите от коли са спрямо собственици, които вече са били жертва на същото престъпление. Може да се направи изводът, че обект на този тип криминално деяние стават определена група автомобили в определени райони. Следователно прилагането на превантивни мерки към най-рискните групи за този тип престъпление вероятно ще доведе до съществено подобряване на ситуацията.

При анализа на видовете вещи, откраднати от МПС, се установява, че почти половината (48,7%) от кражбите са на аудиоуредби. На второ място с 32,1% са различните автомобилни части: гуми и джанти (9,2%), акумулатори (6%), огледала (5,2%), фарове (3,7%) и други резервни части (8%). Ако се направи оценка на средните стойности на откраднатите вещи и нанесените щети, може да се заключи, че **откраднатото е на стойност от около 16-17 милиона лева, а нанесените щетите са за още около 9-10 млн. лева**⁶⁹.

НИП показват, че **кражбите от автомобили продължават да се характеризират с висока латентност, която се увеличава през последните две години**. Ако през 2004 г. 55% от потърпевшите лица не са потърсили помощ от полицията, през 2005 г. техният брой достига до 62%. Същевременно полицията продължава да не регистрира всички престъпления в тази група, заявявани от потърпевшите. През 2004 г. около 30-35 хиляди

⁶⁷ Според методиката на МИЖП данните за повторяемост на престъплението се събират за предходната година.

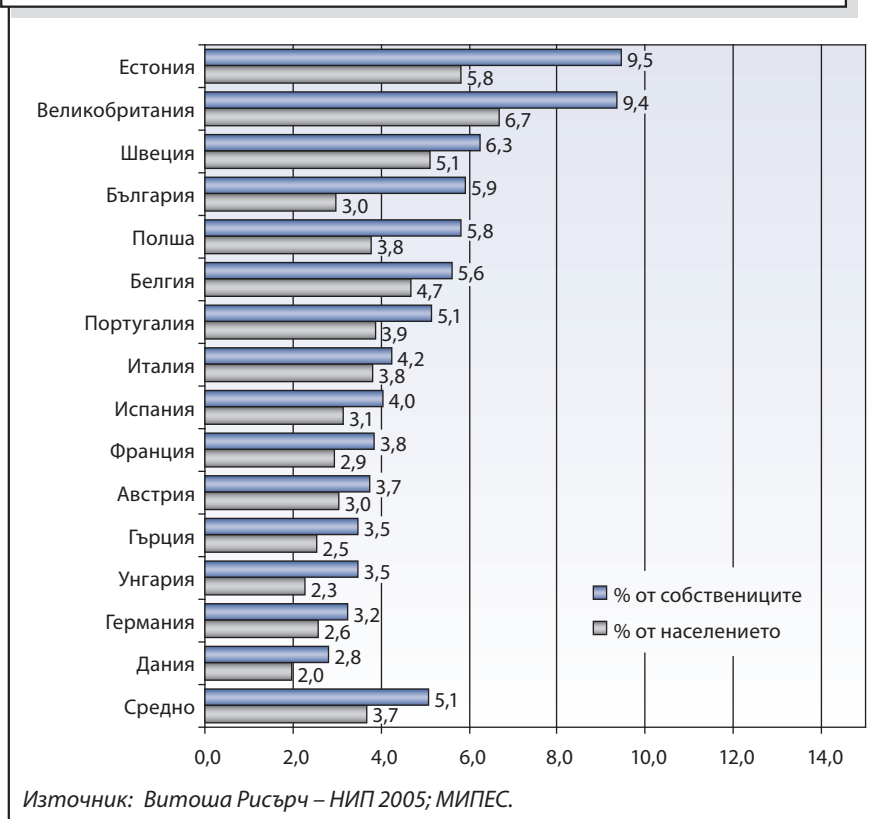
⁶⁸ Коефициентът на превалентност показва дела на респондентите, станали жертва на престъпление. Коефициентът на инцидентност отчита броя на престъпленията на 100 респонденти през годината, предхождаща проучването, като се има предвид фактът, че някои респонденти може да са били жертва на един и същ тип престъпление повече от един път през една година.

⁶⁹ При изчисляването на средната стойност на откраднатите части и вещи се получава средна стойност от 165-170 лв., а средните щети според жертвите са около 90-95 лв.

кражби от автомобили са заявени от потърпевшите, но не са регистрирани от полицията. В сравнение с 2003 г. се наблюдава известно намаляване на броя на нерегистрираните от полицията кражби от автомобили. Това обаче става на фона на цялостно намаляване на кражбите от коли и на нарастващо незаявяване от страна на жертвите, т.е. има все по-малък натиск върху полицията да не регистрира този вид кражби.

ГРАФИКА 35. ЖЕРТВИ НА КРАЖБИ ОТ АВТОМОБИЛИ ПРЕЗ 2004 Г.

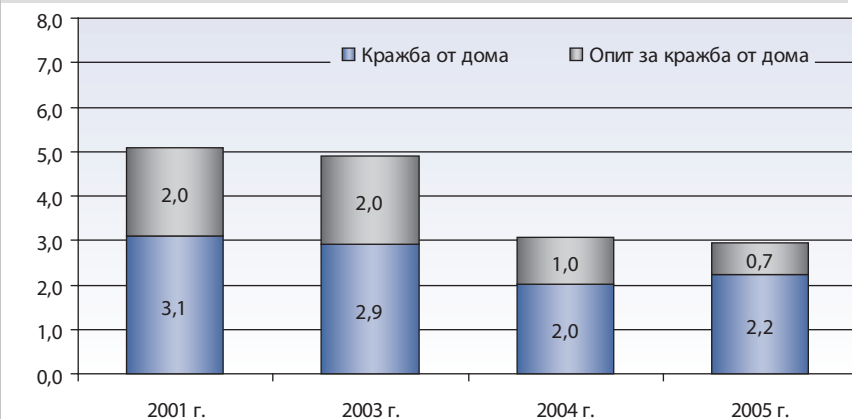
За разлика от други категории престъпления кражбите от автомобили в България са над средните за Европа стойности. Ако в България 5,9% от собствениците на автомобили са били жертви на кражба от автомобил, в Европа средната стойност е 5,1%, а в някои страни като Германия и Унгария близо два пъти по-малко собственици на автомобили стават жертва на това престъпление. Кражбите от автомобили също са престъпление, при което има вторичен пазар за препродажба на крадени части и най-ефективната превенция е именно ограничаването на този пазар.

5.5. Кражби от домовете

Кражбите от домовете и в частност взломните кражби продължават да бъдат **най-разпространеният тип престъпление в България**. За разлика от кражбите от автомобили⁷⁰ те засягат цялото население на страната. Това е едно от криминалните деяния, което е имало и продължава да има най-голямо социално въздействие върху много широк кръг домакинства. За последните 15 години между 50% и 70% от българските семейства са станали жертви на някакъв вид кражба от дома⁷¹. Намаляването на този вид престъпление има и най-голямо въздействие върху цялата криминална статистика. Като цяло за периода 2001 – 2005 г. данните от трите НИП потвърждават тенденциите, регистрирани в статистиката на полицията (графика 36 и 37).

⁷⁰ Те засягат около 45% от домакинствата.

⁷¹ Оценка, направена въз основа на виктимизационни изследвания през периода 1997 – 2005 г. и данни от МВР.

ГРАФИКА 36. Дял на домакинствата, жертви на кражба от дома⁷² (%)

Източник: Витоша Рисърч – НИП.

За разлика от регистрирания от полицията спад през 2005 г. НИП 2005 показва, че между 2004 и 2005 г. равнището на извършените кражби от домовете леко нараства (графика 36 и 37).

Тази разлика в тенденциите може да се обясни с нарасналият брой на незаявените престъпления. По данни от НИП 2005, ако през 2004 г. близо 75% от гражданите са заявили в полицията, че са станали жертва на кражба от дома, то за първите 11 месеца на 2005 г., това са сторили само 53.1% от жертвите. Даже ако част от тази разлика между двете години може да се обясни със статистическа грешка, разликата е достатъчно голяма и очертава тенденция на нарастващо незаявяване на кражби от домовете между 2004 и 2005 г.

ГРАФИКА 37. Брой на кражбите от домовете⁷³

Източник: Витоша Рисърч – НИП, МВР.

Данните от НИП дават представа и за щетите от този тип престъпления. Средната стойност на откраднатото и увреденото имущество за 2003 г. се оценява на около 900 лв. През 2004 г. откраднатото имущество е на средна стойност от около 600 лв., средните вреди се изчисляват на 220 лв. Въз основа на тези данни може да се заключи, че **общата стойност на откраднатата и увредена собственост през 2004 г. е между 40 и 60 млн. лв.**, от които стойността на увредената собственост е между 15 и 20 млн. лв. Щети се нанасят и от опити за домови кражби и те се изчисляват за 2004 г. на стойност близо 1,35 млн.лв. Най-типичните вещи, които се крадат от

⁷² Данните за 2005 г. са оценки за цялата година въз основа на данните за първите 11 месеца на годината.

⁷³ При сравняването на данните от полицейската статистика трябва да се има предвид, че част от взломните кражби не са направени в домовете, а в офиси, магазини и др.

ГРАФИКА 38. Вид откраднатата собственост (%)

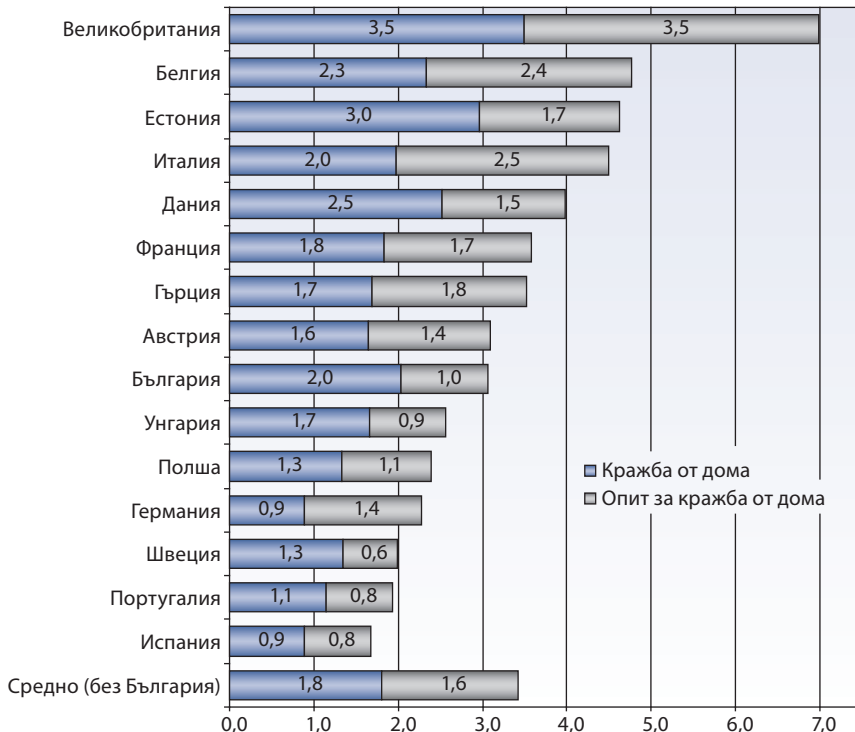
Източник: Витоша Рисърч – НИП 2005.

домовете, са битови уреди, пари, ценности и дрехи (графика 38).

Международното сравнение на кражбите от домовете показва, че коефициентът на виктимизация за България е 3,0 за 2004 г. и характеризира страната като по-малко рискова спрямо средното ниво от 3,4 на 18-те страни, изследвани в МИПЕС (графика 39).

Друг показател, по който може да се прави сравнение, е „опитът за кражба от дома“. По-високият дял на опитите за от реално осъществените кражби може да бъде обяснен с предприеманите от гражданите мерки за сигурност и реакцията на полицията, които не позволяват успешното осъществяване на кражби от дома, като при това се регистрират само опити⁷⁴. Ако във Великобритания например, където близо 60% от домакинствата имат алармени системи, съотношението между опити и успешни кражби от дома е 1:1, то в България, където едва 3% от домовете имат алармени системи и други методи за защита на дома, то е 1:2.

ГРАФИКА 39. Дял на домакинствата, жертви на кражби от дома и на опити за кражби от дома през 2004 г. (%)

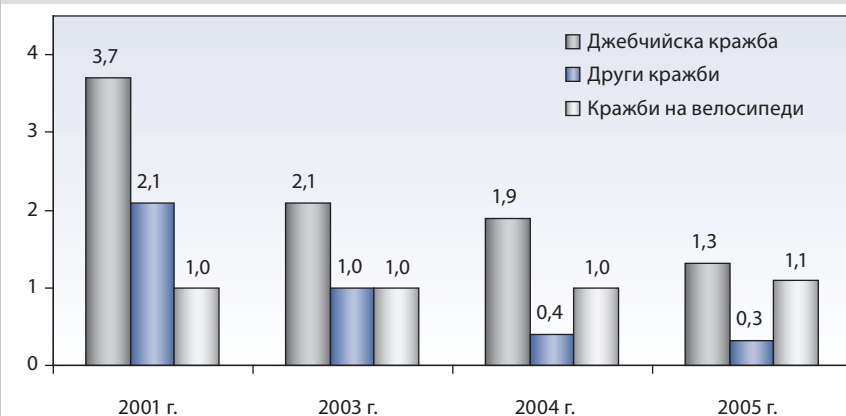
Източник: МИПЕС 2005 г.; Витоша Рисърч – НИП 2005.

⁷⁴ Van Kesteren, J. N., P. Mayhew & P. Nieuwebeerta (2000), Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key-findings from the 2000 International Crime Victims Survey. The Hague, Ministry of Justice, WODC, с. 31.

5.6. Кражби на лични вещи, велосипеди и джебчийски кражби⁷⁵

Освен за кражбите от домове и от автомобили провежданите по стандарта на МИЖП изследвания събират данни и за една трета група кражби, които се третират от повечето граждани като по-леки престъпления. Те включват кражби на велосипеди и по-общата категория „кражби на лични вещи“. Според данните от НИП за четирите години се наблюдава спад при всички тези видове кражби с изключение на кражбите на велосипеди.

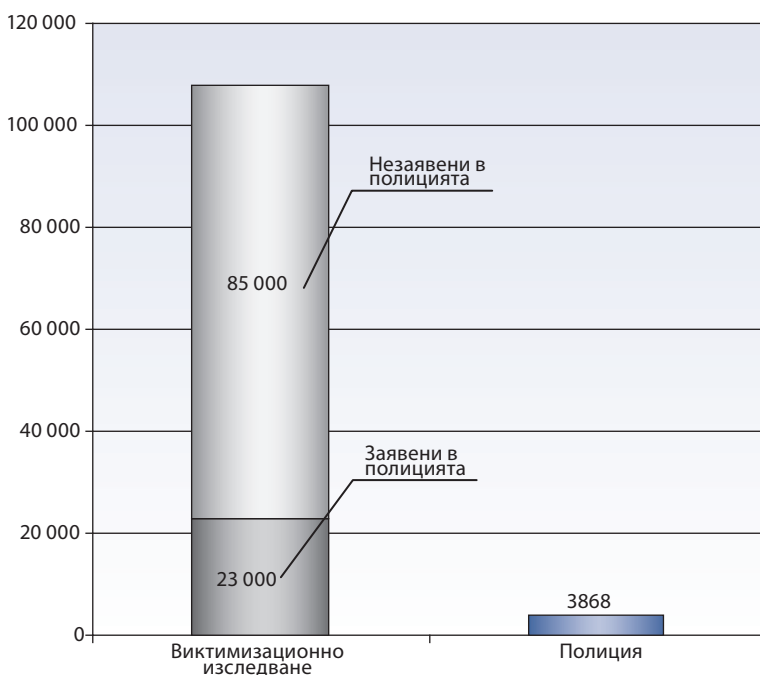
ГРАФИКА 40. КРАЖБИ НА ЛИЧНИ ВЕЩИ И ДЖЕБЧИЙСКИ КРАЖБИ (% ОТ ГРАЖДАНИТЕ)

Източник: Витоша Рисърч – НИП 2005.

Тъй като в категорията „кражби на лични вещи“ се включват по-широк кръг кражби, от гледна точка на сравнимостта с полицейските данни най-лесно може да се изолира категорията „джебчийски кражби“. Като такива се определят кражбите, за които жертвите съобщават, че са носили вещите, когато те са им били откраднати (напр. кражба на портмоне, чанта, бижу и т.н.). При сравняването на данните с полицейската статистика се вижда, че въпреки високата латентност (73% от жертвите не са потърсили полицията) броят на регистрираните от полицията джебчийски кражби е от 5 до 6 пъти по-малък, отколкото броя на заявените в полицията според самите жертви. (графика 40). Става ясно, че при този вид престъпления полицейските „филтри“ се прилагат най-активно от всички видове престъпления.

ГРАФИКА 41. ДЖЕБЧИЙСКИ КРАЖБИ (2005 г.)

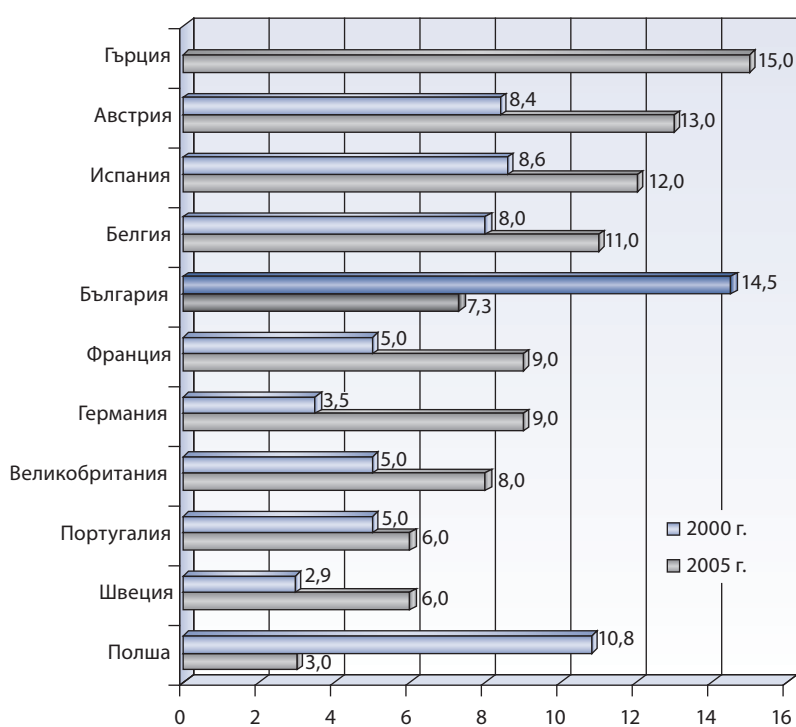

Източник: Витоша Рисърч – НИП 2005.

Международни сравнения на жертвите на джебчийски кражби поради методически особености могат да се направят само за 5-годишен период. Данните показват, че в страните от ЕС има две разнопосочни тенденции (графика 41). Докато в Западна Европа се наблюдава ръст на джебчийските кражби, в Източноевропейските страни

⁷⁵ За джебчийската кражба респондентът е питан дали е носил вещта, когато тя е била открадната. При личните вещи става въпрос за кражба извън дома – например оставени вещи на плажа или на улицата.

ГРАФИКА 42. СРАВНЕНИЕ НА ДИНАМИКАТА ПРИ ДЖЕБЧИЙСКИТЕ КРАЖБИ ПРЕЗ 2000 И 2005 Г. (%)

Източник: МИПЕС, Витоша Рисърч – НИП 2005.

като България и Полша се регистрира значителен спад. Така например според НИП в България спадът е почти двоен: ако през 2001 г. 14,5% от респондентите са заявили, че през последните 5 години са били жертва на джебчийска кражба, през 2005 г. едва 7,3% са заявили същото. Сравнението между Източна и Западна Европа подкрепя хипотезата за „износ на престъпност“. Потвърждение на това предположение се получава от различни европейски страни като Австрия и Гърция, където джебчийските кражби често са свързани с българско участие⁷⁶. Според криминалисти единствено най-малките деца на известните ромски джебчийски родове са останали в България (главно поради факта, че те трябва първо да бъдат обучени като джебчии)⁷⁷.

При категорията „кражби на велосипеди“ за последните пет години се наблюдава сравнително постоянно равнище – 1% от респондентите са били жертва на този вид кражба, която повечето респонденти намират за средно сериозна или сериозна. В България близо 30% от домакинствата притежават поне един велосипед. Сред притежателите на велосипеди 12,4% са били жертва на кражби на велосипеди през периода 2001 – 2005 г. Това означава, че **през този период всеки осми велосипед е бил откраднат**. Най-вероятно съществува добре развит вторичен пазар за крадени велосипеди, който не е бил сериозно повлиян от действията на полицията през последните пет години. Като престъпление, което засяга 1/3 от българските домакинства, кражбите на велосипеди би трябвало да бъдат обект на по-активни превантивни мерки от страна на полицията, свързани най-вече с пазара на крадени велосипеди.

Кражбите на лични вещи са нанесли значителни щети. По данни от НИП 2005, през предходната 2004 г. общата стойност на откраднатите **велосипеди е била близо 2 млн. лв.** Щетите от джебчийските кражби, поради значителния брой на престъпленията, **достигат близо 17 млн. лв.**

⁷⁶ По данни на австрийската полиция само през 2005 г. във Виена са задържани 540 български джебчии. („Последен напън на държавата да спре децата джебчии за Европа“, *Сега*, 14.02.2006.) Не е ясно обаче дали става въпрос за значително по-малък брой джебчии, които са задържани множество пъти.

⁷⁷ Интервюта с криминалисти в 10 районни управления (юли 2005 г.).

5.7. Престъпления срещу бизнеса

Изследването на жертви на престъпността сред фирмите има няколко особености. От една страна, полицията не води и не представя отделна статистика за престъпност спрямо фирмите. Вместо това съществува категорията „икономически престъпления“, която включва широк диапазон от финансови и административни престъпления срещу фирми, организации и държавни институции. Въпреки че полицейската статистика събира информация за юридическия статус на жертвите на престъпления, тя не се обработва и не се представя във форма, която позволява да се анализират престъпленията спрямо бизнеса. Затова настоящият доклад дава възможност да се оцени кои престъпления представляват най-сериозен проблем най-вече за частния бизнес.

Друга особеност, която отличава престъпленията срещу бизнеса от престъпленията срещу гражданите и домакинствата, са различните фактори, които влияят върху равнището на тази престъпност. Социално-икономическите и демографските фактори, както и действията на полицията могат да обяснят само част от динамиката на престъпността срещу бизнеса. Например, ако броят на мъжете в рисковата възраст (15-29 г.) или безработицата са фактори, които са свързани с различните видове кражби, грабежи или насилие, те не обясняват равнището на измамите от служители.

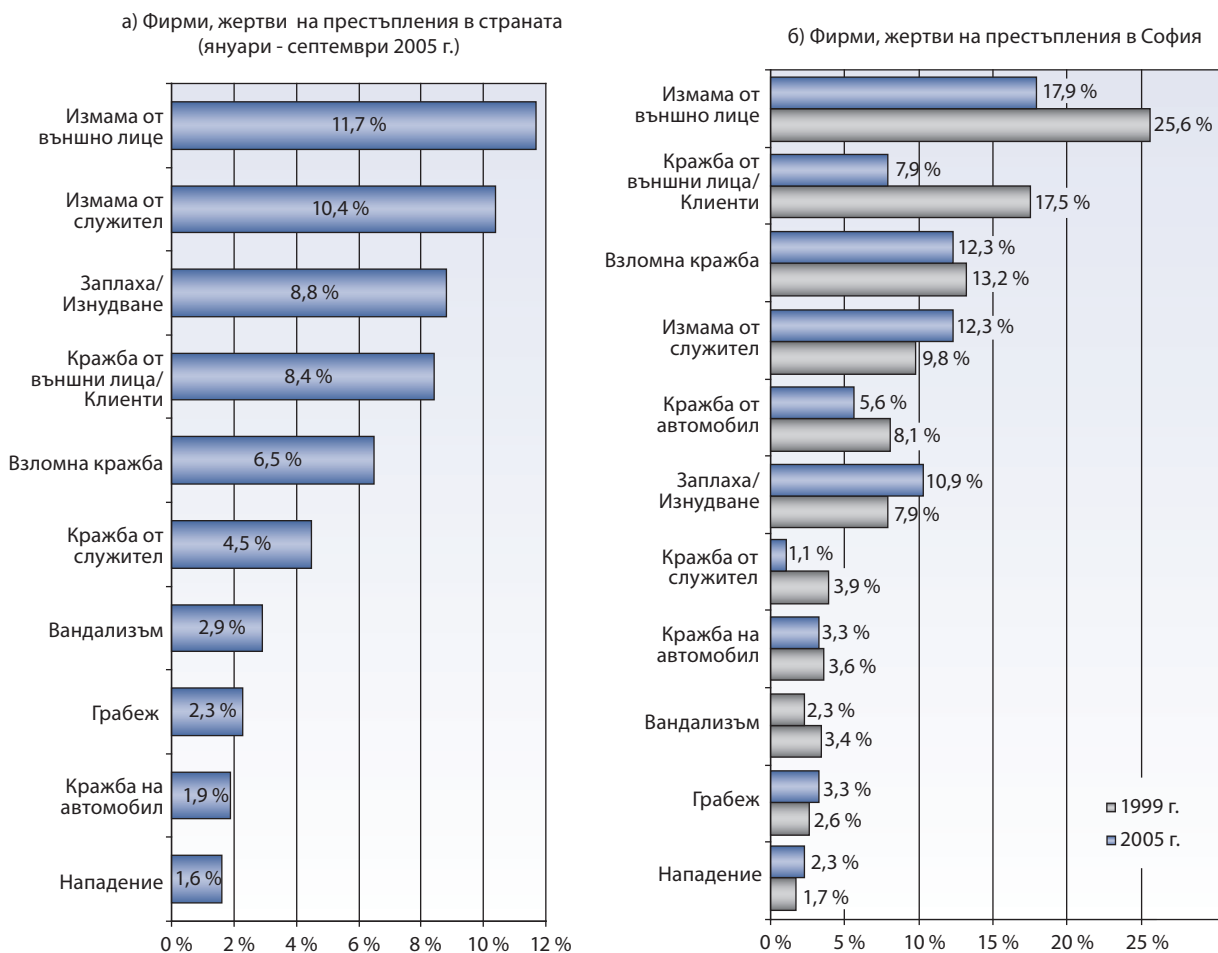
Поради тези специфични особености изследването на фирмите, което като цяло следва методологията на МИИППООН от 2000 г., се различава от изследването на категориите престъпления, засягащи престъпления срещу физически лица и домакинства. Въпросите към фирмите изключват част от престъпленията като кражби на велосипеди или мотоциклети, или джебчийски кражби. Вместо това са добавени въпроси за следните престъпления:

- измами от външни лица или от служители;
- кражби от клиенти или от служители;
- заплахи, изнудване и рекет;
- вандализиране на собствеността.

Корупцията в бизнеса и престъпленията, свързани с корпоративното управление, и по-общо проблемите във връзка с разделянето на собствеността от контрола са проблеми, които многократно са били обект на анализ от Центъра за изследване на демокрацията⁷⁸ и затова остават извън обхвата на настоящия доклад, но по сериозност и въздействие върху инвестиционния климат те имат особено отрицателно влияние.

⁷⁸ Център за изследване на демокрацията (2006 г.), *Антикорупционните реформи в България на прага на членството в Европейския съюз*, София; Център за изследване на демокрацията (2005 г.), *Антикорупционните реформи в България*, София; Център за изследване на демокрацията (2004 г.), *Доклад за оценка на корупцията*, София; Център за изследване на демокрацията (2003 г.), *Антикорупция*.

ГРАФИКА 43. ФИРМИ, СТАНАЛИ ЖЕРТВИ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ В СТРАНАТА (%)⁷⁹

Източник: Витоша Рисърч – НИП.

5.7.1. Измами и кражби от външни лица и клиенти

Измамите и кражбите от външни лица и клиенти са сред най-масовите престъпления спрямо бизнеса. През периода 1999 – 2005 г. и в двете категории престъпления се забелязва значителен спад – тенденция, която съвпада със спада на измамите⁸⁰ и кражбите срещу физически лица и домакинства. Ако за 1999 г. 25,6% от фирмите в София са били измамени от външни лица, през 2005 г. 17,9% са станали жертви, а общо за цялата страна – 11,7%. По-уязвими към този тип престъпление са по-малките фирми.

⁷⁹ Изследването на МИИППООН от 2000 г. обхваща само фирми в София. Затова сравнение между 1999 и 2005 г. е възможно само за престъпления срещу фирмите в София. В графиките данните за 2005 г. за София са оценъчни и са базирани на нивото на престъпността, което жертвите докладват за първите 9 месеца на 2005 г.

⁸⁰ Проблемът с измамите срещу граждани в този доклад не се разглежда подробно и в НИП 2005 не са задавани въпроси на тази тема. В предишни виктимизационни изследвания – НИП 2002 и НИП 2004, бе зададен въпросът: „Миналата година (2001 или 2003) ставали ли сте жертва на измама като потребител, с други думи, случвало ли се е, когато купувате нещо или ползвате някаква услуга, да ви измамят за качеството или количеството на стоката или услугата?“ Данните показаха значителен спад от 30,7% през 2001 г. на 22,4% през 2003 г.

При **кражби от външни лица и клиенти** се наблюдава още по-значителен спад. Ако през 1999 г. делът на бизнес организации в София, жертви на **кражби от външни лица и клиенти**, се е равнявал на 17,5 %, през 2005 г. той е спаднал до 7.9%. Фирмите в страната, пострадали от кражби от външни лица и клиенти, са 8,4%. Най-застрашени са фирмите, занимаващи се с хотелиерство и ресторантьорство. При тях вероятността да станат жертви на кражби от външни лица и клиенти е 2,2 пъти по-голяма от тези, които не са в този бранш. Фирмите, занимаващи се с търговия на едро (1,8 пъти повече) и на дребно (1,3 пъти повече), също са изложени на по-голям риск.

Друг вид престъпление, отчитащо спад, е **кражбата с взлом**. За 1999 г. бизнес организацията, станали жертви в София, са 13,2%. През 2005 г. се отчита спад до 12,3 %, но в по-общ план за цялата страна 6,5 % от бизнесмените заявяват, че са станали жертва подобен вид престъпление. Регистрираното намаление оказва ефект и върху степента на сериозност, което то представлява за бизнес организацията. През 2000 г. 39,1 % от потърпевшите фирми в София го определят като престъпление, имало най-пгубен ефект върху техния бизнес. През същата година 32,6 % от фирмите в страната го поставят на първо място. Въпреки това кражбата с взлом остава престъплението с най-тежки последици за бизнеса.

Най-уязвими към този вид престъпление са малките фирми, с персонал до 10 души. При тях шансовете да станат жертва на кражба с взлом са 7,2 пъти по-високи, отколкото при по-големи фирми. При следващата структурна група (между 11 и 50 служители) тези шансове са 9,3 пъти по-високи. Организацията с най-голяма вероятност да станат жертви на тази група престъпления имат за основен предмет на своята дейност търговия на едро (4,7 пъти по-високи шансове) и дребно (с 2,0 пъти повече).

Изследването отчита **висок риск на организацията, сключили застраховки, да станат жертви на взломна кражба**. Това може да се обясни както със сравнително разпространените практики на застрахователна измама, така и с факта, че организацията, които се застраховат, го правят именно защото са изложени на по-голям риск.

5.7.2. Измами и кражби от служители

Измамите от служители на фирмата са една от категориите престъпления, при която се забелязва нарастване. Тя засяга най-вече по-големите фирми (графика 44). Това наблюдение съвпада и с регистрираното от международното изследване на ПрайсуотърхаусКупърс нарастване на измамите сред големите фирми (с над 200 служители) през периода 2001 – 2005 г.⁸¹

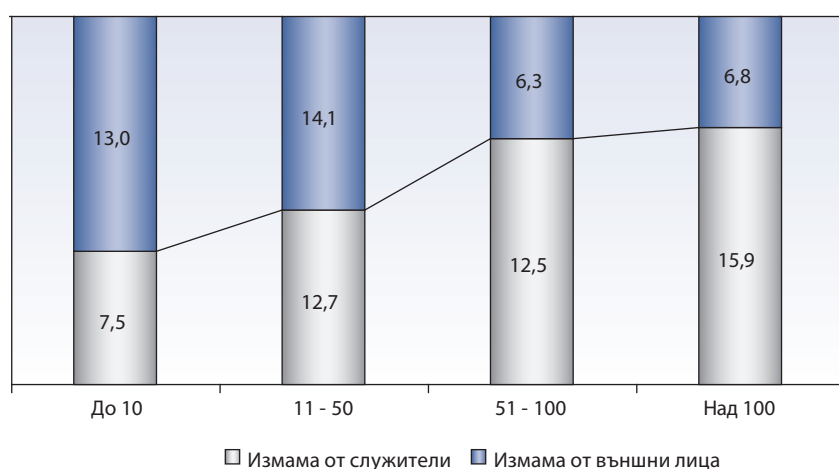
Според изследването на ПрайсуотърхаусКупърс в по-големите фирми съществуват повече възможности за измами по няколко причини. Първо, в тях отговорностите са разпределени между много повече хора, което създава и условия за по-голяма анонимност на служителя. Служителите често не възприемат своите действия като ощетяващи фирмата, тъй като

⁸¹ PricewaterhouseCoopers (2005), *Global Economic Crime Survey*.

самите те често се чувстват като малка и незначителна част от цялостната структура на компанията. Големите компании също имат много по-сложни финансови операции и сделки, което ги прави още по-уязвими. Тези фирми често навлизат на нови пазари (местни, а и международни), които не познават много добре, и затова са изложени на по-голям риск. В допълнение към изброените фактори трябва да се има предвид, че по-големите фирми имат и по-развити системи за вътрешен контрол и процедури за управление на риска, което прави шанса измамите да бъдат разкрити (и регистрирани от НИП 2005) по-голям⁸².

Графика 44. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЖЕРТВИТЕ НА ИЗМАМА ПО ГОЛЕМИНА НА ФИРМАТА ПРЕЗ 2005 г. (%)

Източник: Витоша Рисърч – НИП.

При кражбите от служители, в София се наблюдава спад на дела на жертвите за периода 1999 – 2005 г.: от 3,9% на 1,1%. В страната обаче като цяло сравнително голяма част от фирмите продължават да бъдат жертва на този вид престъпление (4,5%). По-високите средни заплати в София са едно от възможните обяснения. Това престъпление засяга по-големите организации, особено занимаващите се с търговия на едро.

Щетите, които фирмите понасят от престъпността, са многобройни. Допълнителната финансова тежест, която добавя престъпността, включва не само директните щети от престъпното деяние, но също разходи по охрана на собствеността, застрахователни разходи, плащания на подкупи, както и загуби от намалена производителност или загуби на потенциални приходи. През 2005 г. само директните щети за фирмите от кражби се оценяват на близо 100 млн. лв. Много по-големи щети обаче се нанасят от измамите. Според цитираното по-горе изследване на ПрайсуотърхаусКупърс, средната щета от измама възлиза на 300 000 лв. Тази оценка се отнася най-вече към по-големи фирми, които са диспропорционално представени в изследването на ПрайсуотърхаусКупърс.

⁸² PricewaterhouseCoopers (2005), *Global Economic Crime Survey*, с. 6.

* * *

Въз основа на очерталите се тенденции в престъпността и свързаните с това проблеми през периода 2000 – 2005 г. са възможни и необходими две групи мерки:

1. Системно и професионално **използване на инструментите на виктимизационните изследвания** за формиране и провеждане на обществената политика за превенция и противодействие на престъпността:
  - **Превръщането на националните виктимизационни изследвания в институционален инструмент.** Този род изследвания изискват значително повече ресурси, които трябва да бъдат предвидени в бюджета на МВР. Докато виктимизационните изследвания в България ползват стандартна социологическа извадка между 1000 и 2000 домакинства, във Великобритания се изследват няколко пъти годишно общо близо 46 000 домакинства. Разширените НИП ще дадат възможност адекватно да се следи цялостното състояние на престъпността, а не само на тази част, която се регистрира от полицията. Вече съществува платформа и публично-частен механизъм за поставяне и обсъждане на тези проблеми – Държавно-обществената консултативна комисия по въпросите на превенцията на престъпността⁸³.
  - Развитие в правоохранителните органи на необходимия **кадрови и финансов капацитет за анализ на виктимизационни изследвания.** Те могат да служат за разширяване на анализите на полицията, тъй като обхващат не само информация за извършителите на престъпления, но и за данни от жертвите на престъпления. Така програмите за противодействие и превенция на престъпността ще бъдат ориентирани към проблемите, които най-пряко засягат обществото и жертвите на престъпността. Въпреки че вече близо 9 години, макар и доскоро спорадично, се провеждат виктимизационни изследвания, те не се използват системно в работата на правоприлагащите институции.

---

⁸³ В *Постановление на МС № 125 от 24 юни 2005 г. за създаване на Държавно-обществена консултативна комисия по въпросите на превенцията на престъпността* се предвижда тази комисия да „предлага изготвянето на проучвания и периодични виктимизационни доклади във връзка с равнището и тенденциите на престъпността в страната“ (чл. 5, т. 4).

2. Разработване и прилагане **на комплекс от мерки за намаляване на латентността:**

Критериите за ефективност на работата на полицията „разкриваемост“ и „брой на регистрираните престъпления“ трябва да бъдат преосмислени, така че да не се демотивират ръководителите на районните полицейски управления да регистрират заявени от гражданите престъпления. Възможните подходи могат да включват публично отчитане на съотношението заявени – регистрирани престъпления; въвеждане на единен номер, с който се регистрират всички заявени престъпления; информационна кампания сред гражданите за начините за заявяване на престъпления и ползата от това. Само по този начин инициативи като *Полицията в близост до обществото* ще могат реално да насърчат контактите на гражданите с полицията.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. ТЕМИ В НАЦИОНАЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРЕСТЪПНОСТТА

Основна структура на въпросника

Били ли сте жертва на следното престъпление през последните 5 години?	Кога? (миналата/тази година)	Колко пъти през миналата година?	Къде?	Уведомихте ли полицията?	Подробности за съобщаването	Помощ за жертвите	Сериозност на инцидента	Допълнителни въпроси
Кражби на автомобили	•	•	•	•			•	b
Кражби от автомобили	•	•	•	•	•		•	
Умишлено повреждане на автомобили	•	•	•	•			•	
Кражби на мотопеди, скутери, мотоциклети	•	•	•	•			•	
Кражби на велосипеди	•	•	•	•			•	
Кражби от дома	•		•	•	•	•	•	c
Опити за кражби от дома	•		•	•			•	
Грабежи	•	•	•	•	•	•	•	d
Кражби на лично имущество/джебчийски кражби	•	•	•	•			•	e
Сексуални престъпления	•	•	•	•	•	•	•	f
Нападения/заплахи	•	•	•	•	•	•	•	f

- a. За съобщаването на полицията се задават следните конкретни въпроси: „Защо съобщихте?“, „Защо не съобщихте?“, „Доволни ли сте от начина, по който полицията се отнесе?“, „Защо сте недоволни?“
- b. „Беше ли намерен автомобилът?“
- c. „Беше ли откраднато нещо?“, „Каква беше стойността му?“, „Има ли нанесени щети?“, „Каква е стойността им?“
- d. „Извършителят открадна ли нещо от вас?“, „Брой на извършителите?“, „Познати ли ви бяха извършителите?“, „Беше ли използвано оръжие?“, „Какво оръжие?“, „Каква беше етническата принадлежност на извършителя?“
- e. „Беше ли джебчийска кражба?“
- f. „Какво се случи?“, „Прояви ли полицията интерес?“, „Брой извършители?“, „Познати ли ви бяха извършителите?“, „Беше ли използвано оръжие?“, „Какво оръжие?“, „Каква беше етническата принадлежност на извършителя?“

Други престъпления, засегнати в изследването:

- Измама на потребители, корупция, употреба на наркотици

Въпроси за полицията, превенцията и защитата:

- Добре ли се справя полицията във вашия район в борбата с престъпността?
- Оказа ли ви помощ полицията, когато я потърсихте?
- Каква е подходящата присъда за кражба с взлом? Ако е затвор – колко години?
- Притежавате ли огнестрелно оръжие? Вид и цел на притежаваното оръжие?
- Мерки за защита на дома срещу крадци?

Лични данни за респондента и неговото домакинство:

възраст; пол; големина на домакинството; големина на населеното място; вид жилище; притежание на автомобил; професия, приходи, образование.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2. СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗИ

Таблица 1. Дял от населението (над 15-годишна възраст) или домакинствата, станали жертва на престъпление (%)

	2001 г.	2003 г.	2004 г.	януари – ноември 2005 г.
Кражби от дома	3,1	2,9	2,0	2,1
Взломни кражби във вили и прилежащи помещения	-	-	2,8	1,8
Кражби на лично имущество	5,8	3,1	2,3	1,5
Умишлена повреда на коли	2,0	1,3	1,8	1,4
Нападения/заплахи (вкл. и домашно насилие)	2,1	1,7	0,6	1,3
Кражби от коли	4,1	2,9	3,0	1,3
Сексуални престъпления (изнасилване, блудстване, тормоз) ⁸⁴	0,2	0,1	-	1,1
Кражби на велосипеди	1,0	1,0	1,0	1,0
Кражби на коли	0,4	1,1	0,4	0,7
Опити за кражби от дома	2,0	2,0	1,0	0,6
Грабежи	0,7	1,0	0,4	0,3

База: НИП 2002 N = 1615; НИП 2004 N = 1101; НИП 2005 N = 1202.

Съотношение на шансовете

В следващите таблици са представени шансовете дадена бизнес организация (таблица 2) или дадено лице (таблица 3) да стане жертва на престъпление. При фирмите са подбрани четири основни групи престъпления, които ги засягат най-често. При лицата и домакинствата са представени данните от всички групи престъпления, засегнати в изследването. Съотношението на шансовете на организациите да станат жертва на определен вид престъпление бяха изчислени по формулата

$$\frac{\frac{p}{100-p}}{\frac{q}{100-q}},$$

където:

p е изследваният индикатор в %;

q – базовият индикатор в %.

⁸⁴ Въпросът бе зададен само на жени по следния начин: „Най-напред ще ви задам един доста личен въпрос. Понякога на човек му се случва да го докосват или нападат със сексуални мотиви по един много обиден начин. Това може да се случи у дома или навън – например в заведение, на улицата, в училище, в градския транспорт, в киното, на плажа или на работното място. Случвало ли ви се е някой да ви докосне или нападне със сексуални мотиви против вашата воля през последните пет години? Помислете спокойно.“ Анкетаторите, задали този въпрос, са средно 85 % жени. Поради малкото случаи, попаднали в извадката, той не е анализиран.

Получените стойности по тази формула показват каква е вероятността дадена бизнес организация или домакинство (лице) да стане жертва на някоя от изследваните групи престъпления. Отчетените стойности, които са по-големи от единица, изразяват по-висок риск от извършване на престъпление върху фирмата, а по-ниските стойности – по-нисък. Така например таблица 2 показва, че факторът „големина на фирмата“ влияе върху шансовете една фирма да стане жертва на „кражба с взлом“: по-малките организации с „до 10 служители“ са 7,2 пъти по-вероятни жертви на кражба с взлом, отколкото организациите с „над 100 служители“ (т.е. базовият показател). В таблица 3 пък факторът „местоживеене“ също оказва влияние върху шанса дадено лице да стане жертва на престъплението „кражба на кола“. През 2005 г. за живеещите в „голям град“ шансът да им бъде открадната колата е бил 2,15 пъти по-голям, отколкото на живеещите в „малък град“.

Таблица 2. Съотношение на шансовете даден бизнес да стане жертва на престъпление

	Заплахи/изнудване за пари във връзка с дейността	Кражба от външни лица и клиенти	Кражба, извършена от служители	Кражба с взлом
Големина на фирмата				
До 10 служители	0,9	0,4	0,1	7,2
11 – 50 служители	1,1	0,6	0,2	9,3
51 – 100 служители	1,0	0,4	0,3	4,8
Над 100 служители (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Сектор на дейност				
Селско стопанство	0,0	0,0	0,0	0,0
Хотели/ресторанти	1,3	2,2	0,0	0,0
Услуги	0,5	0,0	0,0	0,0
Строителство	0,4	1,2	0,8	1,2
Транспорт	1,3	1,1	0,3	1,8
Търговия на едро	1,3	1,8	1,5	4,7
Търговия на дребно	0,5	1,3	0,5	2,0
Комунални (вода, ток)	0,0	0,0	0,0	0,0
Производство (инд-я) (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Здравеопазване	8,0	0,0	0,0	0,0
IT сектор	0,0	0,0	0,0	0,0
Друг сектор	0,0	2,2	0,0	0,0
Имате ли застраховка за загуби и щети на имущество?				
Да	1,6	2,0	0,8	1,7
Не (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Алармена инсталация (СОТ) на частна охранителна фирма?				
Споменато	2,1	2,3	2,6	0,4
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Алармена инсталация (СОТ) от РПУ?				
Споменато	0,7	1,9	1,0	0,8
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Специални ключалки?				
Споменато	0,9	2,1	0,8	1,3
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Специални решетки за прозорци и врати?				
Споменато	0,8	0,9	2,3	0,9
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Висока ограда?				
Споменато	1,0	2,8	2,2	0,3
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Пазач				
Споменато	0,9	1,3	1,4	0,5
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Ведомствено звено за охрана?				
Споменато	0,6	2,9	1,2	1,2
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0
Гардове – пазачи от частна охранителна фирма?				
Споменато	1,0	3,2	3,6	0,1
Не споменато (базов)	1,0	1,0	1,0	1,0

Таблица 3. СЪОТНОШЕНИЕ НА ШАНСОВЕТЕ НА РЕСПОНДЕНТИТЕ ДА СТАНАТ ЖЕРТВА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПРЕЗ СЛЕДВАЩИТЕ 12 МЕСЕЦА (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

		Взломни кражби във вили и прилежащи помещения				Грабеж			
		2001 г.	2003 г.	2004 г.	януари – ноември 2005 г.	2001 г.	2003 г.	2004 г.	януари – ноември 2005 г.
Местоживеене	Голям град	-	-	2,17	0,75	2,26	2,87	1,44	-
	Малък град (базов)	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-
Доход	Нисък доход	-	-	1,10	1,46	2,82	0,12	1,07	0,61
	Висок доход (базов)	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Излиза вечер	Често излиза вечер	-	-	0,59	0,54	1,41	1,63	0,82	2,61
	Рядко излиза вечер (базов)	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Семейно положение	Женен/Омъжена	-	-	1,45	1,29	3,68	0,32	0,33	0,32
	Неженен/Неомъжена (базов)	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Възраст	До 24	-	-	0,25	0,24	1,04	2,27	0,00	-
	25 – 54	-	-	0,29	0,62	1,24	1,00	0,50	-
	55 + (базов)	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-
Образование	Нискообразован	-	-	0,62	0,19	0,18	0,87	0,30	-
	Високообразован (базов)	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-
Пол	Мъж	-	-	0,84	0,71	0,74	1,55	0,44	0,00
	Жена (базов)	-	-	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

		Кражби на лично имущество				Нападения/заплахи			
		2001 г.	2003 г.	2004 г.	януари – ноември 2005 г.	2001 г.	2003 г.	2004 г.	януари – ноември 2005 г.
Местоживеене	Голям град	1,65	1,35	3,21	2,05	0,70	1,43	2,12	0,76
	Малък град (базов)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Доход	Нисък доход	1,10	0,47	0,39	0,54	1,16	1,21	-	0,56
	Висок доход (базов)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	1,00
Излиза вечер	Често излиза вечер	1,15	1,12	1,04	1,35	0,48	1,49	2,01	2,09
	Рядко излиза вечер (базов)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Семейно положение	Женен/Омъжена	1,54	0,92	0,37	0,38	0,99	0,59	0,13	0,15
	Неженен/Неомъжена (базов)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Възраст	До 24	1,20	1,31	4,54	2,24	1,00	2,23	2,57	25,57
	25 – 54	1,26	0,67	3,60	0,69	0,70	0,32	0,72	6,40
	55 + (базов)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Образование	Нискообразован	0,50	0,87	0,88	0,42	1,07	2,30	1,30	3,26
	Високообразован (базов)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Пол	Мъж	0,62	1,58	1,01	0,73	1,22	1,38	0,21	1,16
	Жена (базов)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

База: НИП 2002 N = 1615; НИП 2004 N = 1101; НИП 2005 N = 1202

РЕЗЮМЕ

С консолидирането на управлението и стабилизирането на финансовата система и икономиката на страната от края на 90-те и особено след 2000 г. и с поставянето на реформите в контекста на преговорите за членство в ЕС започва процес на намаляване на равнищата на престъпност. Тази **тенденция, характерна за периода 2000 – 2005 г.**, се формира от едновременното действие на редица фактори като: намаляващата безработица, постепенното увеличаване на доходите на населението и икономическият растеж. Извършващите се във връзка с членството на България в ЕС реформи в съдебната власт и правоохранителните органи водят до увеличаване на техния капацитет. Развиващите се демографски и миграционни процеси през този период също допринасят за спада на престъпността.

Полицейска статистика и виктимизационни изследвания

Провеждането на балансирана и ефективна държавна политика към конвенционалната престъпност изисква оценките за нейното състояние и динамика да се основават на общопризнати стандарти и критерии. Подобен подход е наложителен, като се има предвид, че през последното десетилетие темата престъпност е зона за постоянно политическо противопоставяне и същевременно на трайно обществено **недоверие към официалните данни** на Министерството на вътрешните работи (МВР).

С настоящия доклад Центърът за изследване на демокрацията за втора поредна година представя данни за конвенционалната престъпност от алтернативен източник – изследванията на жертвите на престъпност, т.нар. **виктимизационни изследвания**, и ги съпоставя с данните от полицейската статистика, като същевременно се търси сравнимост с данни от други европейски страни. Данните от три виктимизационни изследвания, наречени **Национални изследвания на престъпността (НИП)**, дават възможност да се направи анализ за периода 2000 – 2005 г. Предмет на анализ са и факторите – демографски, икономически и правни, които обуславят тенденциите в престъпността.

Предмет на изследванията са **11 категории престъпления срещу граждани, а в НИП 2005 и 11 категории престъпления срещу бизнеса**, които общо съставляват около 80% от регистрираните от полицията престъпления. Престъпления, свързани с корупция, с наркотици и с организирана престъпност, не са разгледани, тъй като те са обект на други публикации на Центъра за изследване на демокрацията.

Основни резултати

Резултатите от проведеното през декември 2005 г. виктимизационно изследване (НИП 2005) потвърждават регистрираната от статистиката на полицията тенденция: в сравнение с 2004 **през 2005 г. броят на извър-**

шените престъпления и броят на жертвите на престъпления намаляват. През 2005 г. статистиката на полицията отчита **двойно по-голям спад (8.6%)**, отколкото през периода 2001 – 2004 г., когато ежегодният спад варира между 3,4% и 4,9%. През 2005 г. НИП също отчита рекорден за последните пет години **спад в броя на жертвите на престъпления: в сравнение с 2004 г. те намаляват с 18%**. Така делът на гражданите над 15-годишна възраст, станали жертва на престъпление, намалява за последните 5 години – от 17% през 2001 г. на 10,6% през 2005 г.

При съпоставянето на данните с проведеното през 2005 г. *Изследване на престъпността в Европейския съюз* (МИПЕС) може да се направи изводът, че **България запазва позицията си на държава с равнище на конвенционалната престъпност, по-ниско от средното за страните от Европейския съюз**. Ако през 2004 г. в страните от ЕС средно 15,6% от гражданите над 15-годишна възраст и техните домакинства са били жертва на някое от 11-те категории престъпления, в България жертва са станали 12,9%. Динамиката при някои категории престъпления заслужава по-специално внимание.

- Въпреки публичния и политически фокус върху **поръчковите убийства** броят на убийствата на 100 хиляди души от населението показва, че нивото на убийствата през 2005 г. е 2,4 на 100 хил. души: т.е. по-ниско, отколкото през 1990 г. (2,7 на 100 хил.) и повече от 2 пъти по-ниско от най-високите нива на убийства от 1994 г. (5,8 над 100 хил.). Докато общото ниво на убийства остава над средноевропейското, нивото на убийства, извършени с огнестрелно оръжие (0,34 на 100 хил.) е близо до равнището на голяма част от страните в ЕС.
- През 2005 г. спадът на **кражбите на коли** продължи, но остава тревожен фактът, че немалка част от жертвите търсят решения извън рамките на закона. На близо 1/3 от жертвите е поискан откуп (средно около 2200 лв.), за да им бъде върнат откраднатият автомобил. Повече от половината от тях (56%) са заплатили поискания откуп.
- Една от категориите престъпления, които отбелязват ръст през 2005 г., са **кражбите от домове** (от 2% на 2,2% от домакинствата). **Тази тенденция се различава от регистрираното от полицейската статистика намаляване на кражбите от домовете**. Основната причина е, че през 2005 г. нараства делът на гражданите, които не са заявили в полицията, че са станали жертва на кражба от дома.
- НИП показва, че през периода 1999 – 2005 г. **престъпленията срещу фирмите намаляват** с приблизително същия темп, както престъпленията срещу гражданите. Ако през 1999 г. 32% от фирмите в София са заявили, че са станали жертва на престъпно деяние, през 2005 г. жертви са станали 19%, а в цялата страна – 22% от фирмите. През същия период обаче се отбелязва **ръст на вътрешно-фирмените измами, както и случаите на заплахи и изнудвания срещу фирми**.

Финансови щети от конвенционалната престъпност

Въпреки спада на конвенционалната престъпност между 2000 и 2005 г. тя продължава да нанася значителни щети на домакинствата и на фирмите.

Тези щети са свързани и могат да се измерят както със стойността на откраднатото или повреденото имущество, така и с психическите травми или загубата на потенциални доходи. Освен това престъпността е причина и за множество допълнителни разходи за медицински услуги, за охрана или за застраховка.

НИП 2005 дава възможност за пръв път да се оцени стойността на директните **щети от кражбите и грабежите от граждани, домакинства и фирми. Общата им сума за 2004 г. възлиза между 213 и 265 млн.лв.** Важно е да се отбележи, че тези стойности не включват щетите от някои от финансово най-значимите престъпления, свързани с измами срещу граждани и фирми, както и кражби на държавна и общинска собственост.

Нерегистрирана и незаявена престъпност

Сравняването на резултатите от НИП и на полицейската статистика показва, че **престъпленията, регистрирани от полицията, са много по-малко от реално извършените.** Така например, ако през 2005 г. гражданите заявяват, че са били жертва на 542 161 престъпления, полицията е регистрирала едва 101 806. Има две основни причини или фактора за това:

- Гражданите заявяват пред полицията, че са станали жертва на престъпление, но тя не го регистрира, т.е. прилагат се различни полицейски „филтри“, които водят до **нерегистриране на престъпления** (поради причини, свързани с вътрешните и с политическите критерии за ефективност на полицията).
- Гражданите не заявяват в полицията, че са станали жертва на престъпление поради различни мотиви – т.нар. **латентна престъпност** (напр. липса на доверие в полицията).

Като резултат от тези фактори полицията не само губи реална представа за размера и тенденциите в престъпността в страната, но и не получава информация за извършени престъпления, които биха ѝ помогнали да разкрие или предотврати други престъпления.

През периода 2000 – 2005 г. влиянието и на двата фактора намалява, като латентността остава по-значимият от тях, тъй като малко повече от половината престъпления въобще не се заявяват в полицията. За разлика от повечето страни в Европа, където тенденцията е за бавно намаляване на нивата на латентност, **в България от 1998 г. насам** (когато се правят първите виктимизационни изследвания) **латентността устойчиво се увеличава.**

За разлика от домакинствата, през периода 1999 – 2005 г. **при фирмите се наблюдава значително намаляване на незаявената престъпност във всички категории престъпления**, изследвани в НИП. Най-сериозен ръст има при заявяване на кражби от външни лица и клиенти (от 16,7% на 52%), както и при кражбите от служители на фирмата (от 7,1% на 50%).

Динамика на конвенционалната престъпност

Динамиката на конвенционалната престъпност в България през периода 2000 – 2005 г. се обуславя от множество разнообразни предпоставки и е трудно да се определи специфичната роля на всяка от тях. През периода 2000 – 2005 г. страната претърпява значителни **демографски, институционални и социално-икономически промени**, които оказват влияние върху динамиката на престъпността. По-съществените фактори, заслужаващи внимание, са:

- Цялостното **намаляване на населението и на младежите в рисковата възраст** (15 – 29 г.). През този период младежите в рисковата възраст намаляват с близо 5 % поради емиграция или ниските нива на раждаемост след 1989 г.
- **Намаляване на безработицата**: намаляващата безработица – особено сред младежите, може да се свърже не само с намаляването на престъпления срещу собствеността, но и със спадащия брой убийства и изнасилвания.
- **Увеличаване на броя на лишените от свобода**: през периода 2001 – 2005 г. броят на затворниците нараства с 27 %.
- **Увеличаване на броя на осъдените по бързо полицейско производство**: по-активното прилагане на тази процедура (близо 4 пъти повече през 2005, отколкото през 2001 г.) води до по-бързо постановяване на присъди, което има превантивен ефект. Ако през 2002 г. само 15 % от присъдите, издадени от съдилищата в България, са се отнасяли към престъпления, извършени през същата година, то през 2004 г. 25 % от присъдите са се отнасяли към престъпления от 2004 г.
- **Емиграция на част от криминалния контингент**: данни от полицейските служби на страни в Западна Европа, потвърждават, че след премахването на визите към страните от Шенгенското споразумение (през 2001 г.) се наблюдава трансфер на криминално проявени лица в страни от ЕС.

Въз основа на очерталите се тенденции в конвенционалната престъпност и свързаните с това проблеми през периода 2000 – 2005 г. са възможни и необходими две групи мерки:

1. Системно и професионално **използване на инструментите на виктимизационните изследвания** за формиране и осъществяване на обществената политика за превенция и противодействие на престъпността:
  - Въвеждане на **ежегодни виктимизационни изследвания**, които изискват значително повече ресурси, които трябва да бъдат предвидени в бюджета на МВР. Докато виктимизационните изследвания в България ползват стандартна социологическа извадка между 1000 и 2000 домакинства, във Великобритания се изследват няколко пъти годишно общо близо 46 000 домакинства. Разширените НИП ще дадат възможност адекватно да се следи цялостното състояние на престъпността, а не само на частта, регистрирана от полицията.

Вече съществува платформа и публично-частен механизъм за поставяне и обсъждане на тези проблеми – **Държавно-обществената консултативна комисия по въпросите на превенцията на престъпността**.

- Развитие в правоохранителните органи на необходимия капацитет (кадрови и финансов) за **анализ на виктимизационни изследвания**. Тези изследвания са инструмент за разширяване на анализите на полицията, тъй като обхващат не само информация за извършителите на престъпления, но и данни от жертвите на престъпления. Така програмите за противодействие и превенция на престъпността ще бъдат ориентирани към проблемите, които най-пряко засягат обществото и жертвите на престъпността. Въпреки че вече близо 9 години, макар и доскоро спорадично, се провеждат виктимизационни изследвания, те не се използват системно в работата на правоприлагащите институции.

2. Разработване и прилагане на **комплекс от мерки за намаляване на латентността**:

Критериите за ефективност на работата на полицията „разкриваемост“ и „брой на регистрираните престъпления“ трябва да бъдат преосмислени, така че да не се демотивират ръководителите на районните полицейски управления да регистрират заявени от гражданите престъпления. Възможните подходи могат да включват публично отчитане на съотношението заявени – регистрирани престъпления; въвеждане на единен номер, с който се регистрират всички заявени престъпления; информационна кампания сред гражданите за начините за заявяване на престъпления и ползата от това. Само по този начин инициативи като *Полицията в близост до обществото* ще могат реално да насърчат контактите на гражданите с полицията.

ПУБЛИКАЦИИ НА ЦЕНТЪРА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА

Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. Второ преработено и допълнено издание, С., 2000.

ISBN 954-477-086-0

Велчев, Борис и Груев, Лазар. - Наказателно-правни аспекти в борбата срещу корупцията, С., 2000.

ISBN: 954-477-090-9

Контрабандните канали в Югоизточна Европа, С., 2002.

ISBN 954-477-098-4

Антикорупция, Учебно помагало, С., 2003, 2 разширено изд.

ISBN 954-477-109-3

Доклад за оценка на корупцията 2003, С., 2004.

Институцията омбудсман в Европа и България, С., 2003.

ISBN 954-477-110-7

Корупция и антикорупция, С., 2003.

ISBN 954-477-102-6

Пазарът на наркотици в България, С., 2003.

ISBN: 954-477-111-5

Институцията омбудсман в Европа и България: правна същност и практика, С., 2004.

ISBN 954-477-122-0

Скритата икономика в България, С., 2004.

ISBN 954-477-120-4

Корупционни практики и превенция на корупцията, С., 2004.

ISBN 954-477-113-1

Партньори в престъпността: рисковете от симбиозата между сектора за сигурност и организираната престъпност в Югоизточна Европа, С., 2004.

ISBN: 954-477-114-X

Българският износ на оръжие: оценка на контролния механизъм върху експорта на малки оръжия и леко въоръжение, С., 2004.

ISBN 954-477-116-6

Транспорт, контрабанда и организирана престъпност, С., 2004.

ISBN 954-477-118-2

Институцията омбудсман в България, С., 2005.

ISBN 954-477-130-1

Антикорупционните реформи в България, С., 2005.

ISBN 954-477-128-1

Пашев, Константин. - Корупцията при данъчното облагане. Предизвикателства пред данъчната политика и администрация, С., 2005.

ISBN: 954-477-131-X

Тенденции на престъпността в България: полицейска статистика и виктимизационни изследвания, С., 2005.

ISBN 954-477-125-5

Съдебната реформа: прокуратурата и разследващите органи в контекста на членството в Европейския съюз, ред. Мария Йорданова, Димитър Марков, С., 2005.

ISBN: 954-477-133-6

Съдът, прокуратурата и разследващите органи в държавите – членки на Европейския съюз и страните кандидатки, С., 2005.

ISBN 954-477-129-8

Антикорупционните реформи в България на прага на членството в Европейския съюз, С., 2006.

ISBN-10: 954-477-137-9

ISBN-13: 978-954-477-137-9

